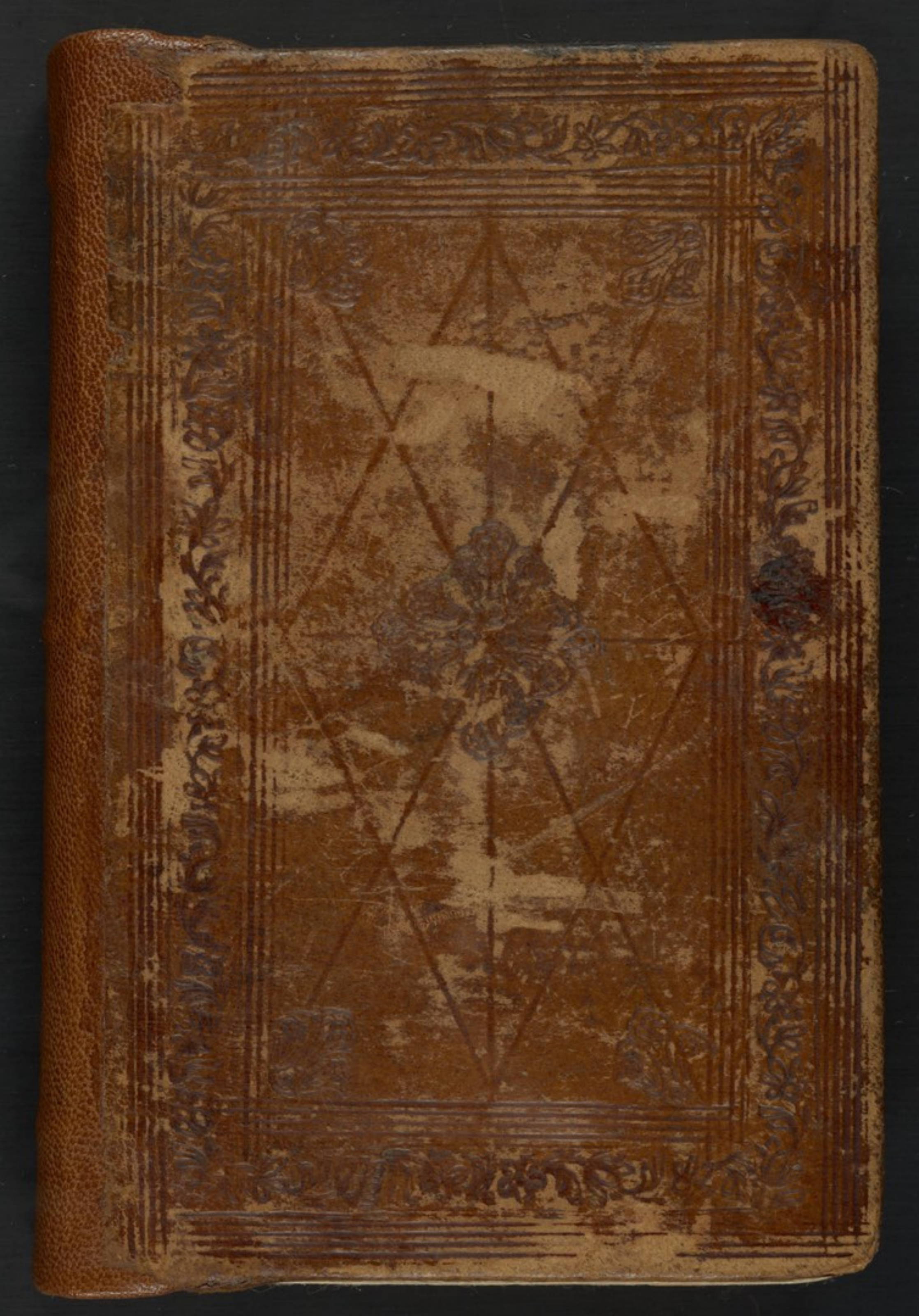

ԳԻՐՔ
Պատմութեանց
Երկրին Տարօ
նոյ, Որ ոչի
Ջենոբ ։
1157

Բան Սակաւուկ Առ Բարեմիտ Ընթերցօղսդ ։

Յորժամ նիւթ իմն պատւական եկեալ յերկրէ Հեռաստանէ գտանիցի 'ի տեղւոջ ուրեք, ըստ բնածին բուսոյ բարուց բանականութեան գուն գործեմք մեծաւ ջանիւ և աշխատութիւն բաւականս յանձն առեալ փութաճեպ լինիմք 'ի տեսութիւն ազնըւութեան նորին. զի զնորին չքնաղագեղ գեղեցկութեանն զվայելումն առ բերել կարիցեմք յլուսնարան իմացմանս մերոյ ։ Եւ ընդէր ։ Զի տեղին՝ յորմէ ազնիւն այնէ ելեալ՝ վասն իբացեայ գոլոյն՝ ոչ ամենեցուն հասարակաց է դիւրապէս գնալի. այլ արեաց ոմանց և յոյժ սակաւուց. և այն բազում ճգամբք և աշխատանօք ։

Արդ՝ եթէ 'ի տեսութիւն նիւթականաց այնքան ողձանս երկնեմք, քանի՞ ապա զնոյն փոյթ գերապատկապէս բերել պարտիմք 'ի յանձին վս վայելման զերկ

 նա

նափայլ գեղեցկութիւն հոգեկան ազ
նըճացն ։ որոց՝ յերկրականացս յայս
ցանէ ո՛չ ինչ համեմատի ։ Եւ ո՞յք են
արդեօք ասացեալքս ։ Ահա՛ ա՜ծային
գրոցն տեսութիւնք ։ որոց անվատնելի
պայծառութիւնքն շողշողեալ գեղա
փայլին՝ի միտս ընթերցասէր անձանց ։
Եւ ո՜պ նիւթական ազնըճացն՝ի հե
ռուստ եկելոց զանազանքեն տեսակք,
այսպէս և բանք հոգելից գրոցն զանա
զա՛նս ունին տեսակս ։ զի ոմանքեն ա՜ծ ։
բանութիւնք, ոմանք բարոյականք, ոմանք
վիպմունք ։ և այլք ա՛յլ ինչ ։ Եւ սոցա
ա՛յնէ՝ի հեռուստն գալ ։ զի թէ ա՜ծա
բանութիւնք իցեն՝ ճառեն զանճառելի
էութենէ անեղ գոյին ա՜յ ։ որ բարձրէ
քան զա՜մ և հեռի յա՜մ էից ըս անեղ և
անհասն գոլոյ ։ Եւ թէ բարոյականք,
վարդապետեն զառաքինութենէ ։ որ
բա՛րձրէ ըստ պատճոյ, և հեռի՝ի վայ
րաքարշ վարուց վատթարաց ։ Իսկ ե
թէ իցեն վիպմունք՝ նոքին ևս՝ի հե

ռուստ գան առ մեզ · զի վիպմունք՝
որքեն պատմութիւն՝ միշտ զանցելոցն
պատմաբանեն քանզի գործ պատմու
թեան է ծանուցանել զեղեալ իրն · որ
փակի ընդ անցեալ ժամանակաւ ։
Լուսաւ շահաւէտութիւն նորին այն է, զի
զեղեալն 'ի վաղ ժամանակաց՝ կացու
ցանէ առաջի աչաց մերոց · այնպս, որպ
թէ այժմ իցէ եղեալ ։ վասորոյ ասէ ոմն
իմաստասիրաց թէ պատմութիւնէ վկայ
ժամանակաց · լոյս ճշմարտութեան · կեն
դանութիւն յիշողութեան · վարդապետ
կենաց՝ և ծանուցիչ հընութեան ։
Ուրեմն եթէ ոչ պահէր պատմութիւն
'ի միտս մեր զ յիշատակ եղելոցն, մո
ռանայաք զնոսա դիւրապէս ։
Բ. յլարդ՝ տեսակք պատմութեանց
և զանազանքեն · զի ըստ բազմատե
սակ ներգործութեաց՝ բազմատեսակք
լինին և պատմութիւն ։ Ոմանք խօսին
զըստեղծագործութէ և զըսքանչելեց
արարչին · ոմանք զառաքինութենէ ճը

 գանց

գանց երանելի անձանց ։ ոմանք զվա
տամտացն թշմառուէ. և ոմանք զայլ
նիչ ։ Բռաջինն ծանուցանէ զանբաւա
զօր մեծութիւն և զամենակարօղ տրու
թիւն ածութեն ։ Երկրորդն յորդորէ
լինիլ նախանձաւոր գործոց բարու
թեն ըս արանցն երջանկաց և Երրորդն
վարդապետէ խորշիլ և խոտորիլ յան
երջանիկ գնացից եղկելեացն ։ Ի՛ և այլ
ինչ տեսակ պատմութեն, որ վիպելով
զիրս աղտեղիս՝ բառնայ զբարեզարդ
համեստութիւնն՝ի հոգւոյն ։ Այլ մեր
բանս՝ ոչէ այնպիսեաց սակս. որք ան
հպելիքեն ամենևին՝ի շրթունս և ի լսե
լիս հաւատացելոց ։ Այլ զայնս ասեմ,
որք (զինչ և իցէ՝) բողբոջ իմն պտղաբե
րութեան տնկեն՝ի յոգւոջ
՝ի լսիլն իւրեանց ։

Ոպ և այս առ ջիկայ պատմութիւնէ.
որ կոչի Օենոբ. և պատմէ զոմանս
գործեցեալս առ Լուսաւորչաւն մե
րով և առ իշխանօքն հայոց յերկրին

տարօնոյ ։ Իսկ և զբերել Լուսաւոր
չին մերոյ զամենամաքուր նշխարս Յօ
հաննու կարապտին և Աթանագինեայ
վկային՝ յերկիրս հայոց ։ Եւ զայլս ո
մանս ։ զորս գտցես 'ի Յանկի սորին
որ կայ եդեալ 'ի վերջնումն ։
Եւ Թէպէտ ոբն Գրիգոր՝ պատմու
թիւն ասորւոց անւանեաց զսա՛ ,
զորոյ զպատճառն լրւիցես յիւրում
տեղւոջն ։ սակայն ըստ հասարակաց
Զենոբ անւանի ։ և պատճառն է , զի
'ի զենոբայ ասորւոց եպիսկոպոսէն
եղև գրեցեալ՝ հրամանաւ Լուսա
ւորչին ։ Վասն որոյ անւամբ շարադրո
ղին կոչեցաւ և շարագրեցեալն ։
Ոպ և գրեցեալն յԱգաթանգեղոսէ՝
Ագաթանգեղոս կոչի և այլն ։
Բ՛րդ՝ ընկալարուք զսա հոգևորական
ըղձանօք ։ և փառս վերառաքեսջիք
այնմ՝ որ արար զամենայն ։
Եւ օրհնեալ անզրաւ
յաւիտենիւ ։

✠

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԿՐԻՆ ՏԱՐՕՆՈՅ։

Զոր գրեաց Զենոբ ասո
րւոց Եպիսկոպոսն. Հրա
մանաւ Լուսաւորչին
Մերոյ Սրբոյն
Գրիգորի։

✠

Պատմողական այսմիկ տա ռիս.
Լկանջադրուկ թէ եղի ցիս.
Ղօղել գործոց մերոյ տոհ միս.
Տեղեակ ոմանցն առ լինի ցիս։

Պատ

Պատմեցից յառաւօրու զողորմութիւն քո.
և զճշմարտութիւն քո 'ի գիշերի.

և ա̅ծարեալ սրբոյ հայրա̅պտիդ ղևոն
դեայ. և հոյակապ քաղաքիդ կեսա
րիոյ՝ մեծարգոյ և պատուական քահա
նայա̅պտիդ։ Ա՛ռ 'ի ձեր սրբոյ ձեռնադ
րութ̅էդ և 'ի մեր փանա՛ք իմաստու
թ̅էս՝ առաջին թուղթ ողջունիւ և սըր
բութ̅ա̅ հասցէ ձերում փառաւորու
թ̅եդ, և ապա՛ բոլո՛ր տիեզերաց։
Յո՛յժ գոհ՛ւնամ զա̅յ, որ հայրախնամ
ողորմութ̅ա̅ն իւրով գթացաւ յազգս
մրդկան իջմամբ որդւոյն իւրոյ միած
նի. որ զա̅մ ազինս հրաւիրեաց յերկ
նային քաղաքն 'ի ձեռն առաքելական
քարոզութ̅ե̅ն։ Յորում ա՛յսմ աշխար
հի կարի՛ առաւ՛ել մասն պարծանաց
էհաս. զի երկոքեան ամոլքն ա՛ստ ե
կեալ՝ սորին սահմանի վիճակեցան՝ հո
գւո՛յն բանիւ, 'ի ձեռն նորին շնորհ՛ւցն։
Լակ թէպէտ և առնոքօք վերջացան 'ի
ճշմարտութ̅է, սակայն կամք ողորմու
թ̅ե̅ն ա̅յ գթացաւ առ մեր նըւաստու
թ̅ի՛ս. ըստորում և գործեաց սքանչե
լիս 'ի մերում ժամանակի. զորոց օրի

ժ նակն

նակն դուք 'ի մէնջ իսկ լըճայք և ծա
նեայք։ Սանաճանդ կրկին գոհութի
ձեօք մատուցանեմք ա̅յ. առաճել և
ձեզ օրհնութի. զի զգանձն կենաց
շնորհեցիք երկրիս հայոց. զմիջնորդն
ա̅յ և մարդկան. զնշխար սրբոյն յօհան
նու մկրտչին։ որև ցնծայ յոյժ եր
կիրս հայոց ս̅բ գալստեամբ սորին.

որպէս և անդ ք̅ի գալստեամբն
'ի յորդանան։

Եւ զայս գիտութի ստուգիւ ձեզ
ծանուցանեմք. զի որպէս անդ ք̅ի իջ
մամբն 'ի ջուր՝ մահ կորեաւ, նոյնպէս
և աստ 'ի սորա գալստեանն՝ դժոխոց
դրունքն խորտակեցան։ Օի է աստ
յերկրիս հայոց 'ի չորրորդ բաժինս և
յերրորդ հայոցս աւարտին, 'ի լերինն
որ կոչի տօրոս՝ և հատեալ անց է մին
չև 'ի դրունս պալհաւոյ պարսից. և
առ սովաւ բնակի երկիրն մամիկո
նէից. և սա՛ բաղում վայելուչ տեղեօք
կայ յերկուս տեղիս։ Եւ այնչափ որ
ջացեալէր 'ի մերում վայրի, մինչև 'ի

սրբոյ հոգւոյն յայտնեալ՝ եթէ նա
իսկ է դուռն դժոխոց. զորոյ զտեղին
իննակնեան կոչեն հընդիկք և պար
սիկք. յոր պանծային յոյժ բնակիչք
երկրին վ̅ս̅ կռոցն գիսանեայ, և նորին
եղբօրն դեմետրեայ. ուստի յոյժ բու
նեալ էր սատանայ 'ի նմա ։ Կործանե
ցաք զպատկերսն սատանայի, և եդաք
'ի նոյն տեղւոջ 'ի մարմարիոն մատրա
նի զնշխարս սրբոյ կարապետին յօհան
նու, և աթանագինեայ վկային ։ ուստի
'ի վայր կործանեցաւ մահ իւրով կա
րողութեամբն. և այժմ ա̅ծ̅ երկրպա
գեալ պատւի 'ի նոյն իննակնեան տե
ղւոջն ։ Թողի անդ զերկոսին կենդա
նիսն, զանտօն և զկրօնիդէս. զորս դու
ըստ սիրոյ քում ընծայեցեր աշխար
հիս հայոց ։ որոց և եդեալ ի՛սկ են զիւ
րեանց մարմինս՝ կենդանւոյն ընդ ք̅ի
'ի խաչ ելանել՝ վ̅ս̅ այլոց օգտի մտաց
'ի մարմնի ։ զորս իբրև մարգարիտս
անգիւտս համարիմ տըւեալ ինձ ։
Բայլ ըստ սիրոյ մտերմութեանդ քոյ

ժբ զոր

զոր ունիսդ առ մեզ՝ աղաչեմ, զի միւս
այլևս ընծայս մատուցանիցես ինձ.
զի հունձք բազումքեն և մշակք սա
կաւք. ուստի աղաչեմք զքեզ, զի հան
ցես մշակս 'ի հունձս յայսոսիկ։
Ո՝ին 'ի մշակացն զորս խնդրեմք 'ի
քէն՝ եղիազարոսէ. և միւսն՝ եղբայրն
յակօբայ ասորւոյ. զոր օծ՝ել ձեռնա
դրեցի եպիսկոպոս մամկոնէից տանն.
ա՛րդ՝ և զդա՛ յղեսցես հանդերձ ա՛յլ
մշակօք։ Ա՝ն ա՛ւանդ՝ յղեսցես և զտի
մօթէոս ագդենացւոց եպիսկոպոսն.
զորոյ դու իսկ գովէիր զհմտութիւն
դպրութեանն. և է՛ յոյժ իսկ պիտանի
երկրիս մերում. օգնականութիւն գը
տեալ 'ի քէն աղօթիւք և խրատուց։
Ուստի յարաժամ ճգնութ՝ա՝դ բազ
մաց օրինակ գոլով և դաստիարա
կելով շնորհիւ տ՝ն՝ ողջ լիջիր
բաւական բազմաց օգ
նութ՝ե 'ի տ՝ր, և մե
րոյ բարեխօսու
թեամբս.
Ժ՝գ ամէն։ Պատ

✠

Պատճէն Երկրորդ՝ և պատասխանի
Թղթոյն Սրբոյն Գրիգորի. զոր
յղեաց կեսարու Հայրա̅պտն
'ի ժամ վախճանին
իւրոյ. 2

Երջանիկ և ա̅ծարեալ տ̅ն՝ և մե
րոյ եղբօրդ՝ էհաս առ մեզ ս̅բ
և ուրախարա̀րն գիր. և յո̀յժ անթերի
ուրախութ̅ի էլից զվշտագնեալ անձն
իմ. որ թէպէտ վ̅ս տրտմութ̅եդ հա
սելոյ 'ի վշտի՛էի, սակայն շարժեա̀ց ըզ
մեր դանդաղութիւնս ձեր գոհութ̅ե
նամակն. զոր ընթերցեալ գոհութ̅ի
մատուցաք ա̅յ ըստ գրեցելումն 'ի քէն.
թէ ո̀չ անտես արար ա̅ծ զազգդ հայ
կազնեան. որք զրկեալք բազում ժա
մանակս 'ի ճշմարտութենէն՝ զմոլորե
ցուցիչս. իւրեանց՝ ա̅ծ համարէին. և
զայն՝ ուսոյց նոցա հակառակամարտն
ճշմարտութ̅ե սատանայ. զի ընդ խա
ճար ընթացեալ՝ զրկ̅ելք լինէին յա̅ծա

ժդ̅ ծա

ծանօթութեանցն։ Այլ՚ի դէպ եկեալ
նց մարգարէին բան, թէ ժողովուրդ
որ նստէր՚ի խաւարի՝ ետես զլոյս մեծ
ա՜ծ գիտութե՜։ Օի թէպ՜տ՚ի վաղ իսկ
եղև ծագեալ արեգակն արդարութե՜
ընդ արարածս, սակայն ազգ քո՚ի տը
ւընջեան իբրև՚ի գիշերի յենուին յորմ
խարխալեալ։ Ուստի և այժմ դեռ
հայեցաւ՚ի դոսա ա՜ծ և էջ փրկել՚ի
ձեռաց անմարմին փարաւօնի։ Օի
վերագոյն գտար տանջանօք քան զմով
սէս, ո՛չ խնայելով՚ի մրմինդ քո. մինչև
ազատեալ զդոսա հանե՛ր յանապատն
սինա յանկո՛խն գազանաց. ուստի հա
լածական լինին ցաւք և հեծութի՜ք։
Եւ ա՛րդ՝ վասն զի քև եղև ծագեալ
՚ի դոսա արեգակն արդարութե՜ ք՜ս,
և դու ընտրեցար՚ի տեղի ընտրելոց
սրբոց առաքելոցն բարդողիմէոսի և
թաթէոսի, յիշեա՛ զնոցա նահատ՜կու
թիւնն. և մի՛ երբեք վերջասցիս՚ի շաւ
ղաց նոցա. զի ետ զդոսա տ՜ր՚ի շինել,
և ո՛չ՚ի քակել. քան զի և՚ի սկզբան իսկ

 եմուտ

եմուտ Կարպետոդ յաշխարհդ հայոց։
որև զիմ անուն գրեսջիր 'ի քո դըպ
րութեդ. և գրեսցես, զի այնու մասն
օրհնութե ընկալայց յետ քոյ։
Բյլև խրատ բարեաց տամ ձեզ. զին
նակնեան տեղիդ՝ զոր բարեբուղխ
ասեն ոմանք՝ շինեսջիր բնակութի դա
սուց կրօնաւորաց։ և կացուսցես ըզ
նոսա ըստ օրինակի այսոցիկ կրօնա
ւորացս, զորս տեսեր 'ի մերում վիճա
կիս։ Որև 'ի սրբոյն անտօնէ ուսջիր
զկարգ ճգնութեան. զի ոչ իւիք պա
կասէ քան զառաջինն անտօն. որև ես
քեզ օգնութիւն համարիմ զայն.
Զեպիփան աշակերտ սրբոյն անտօնի
հաւանեցուցի գալ 'ի նոյն իննակնեան
տեղին. ունելով ընդ ինքեան քառա
սուն ընտիր արս ճգնաւորս և խարազ
նազգեստս. պարկեշտս վարուք և հը
րաժարեալս յաշխարհէս։ Արդ՝ առել
զեպիփան կացուսցես վերակացու
դոցա և այլոց եղբարցն։ Եւ դրոշմես
ջիր արձան յաւիտենից, զի մի ոք 'ի դա
Ա ժզ սա

սակերտս կմ՚ի գիւղաքաղաքս զօրէն
աղէքսանդրացւոցն գործեսցէ. շինե
լով իւրաքանչիւրոք զտրունեան տա
ճարն և առանձին բնակիլ։ Եւ ժողո
վեսցես՚ի նոյն տեղին՝ հարիւր արանց
չափ. և որոշեսցես նոցա գեօղս և ա
ճանս մեծամեծս. որպէս զի պէտք վա
նացն՚ի նցնէ՝ վրճարեսցին. և ինքեանք
միայն աղօթից և ճգնութեան պարա
պեսցին։ Իրատեա՛ և զիշխանսդ զայ
դոսիկ՝ լինիլ եկեղեցազարդս՝ աղքա
տասէրս կրօնաւորասէրս՝ և երկիւ
ղածս յոյ։ Իսկ զշինւած մատրանն մի
շինեսցես՚ի բնակութիւն կրօնաւորաց.
այլ՝ կացուսցես՚ի նմա քահանայս և
քոր եպիսկոպոսս։ Որոշեսցես՚ի նմա
դասակերտս և շինեսցես աղքատա
նոցս. ՁԵ զի որք գայցեն՚ի բժշկութի՝
մի լինիցի տրտունջ՚ի նոցանէ. ոպ առ
դրան խորանին ննջեցուցանէին զուխ
տաւորսն։ զայս ամենայն՝ ըստայսմ
օրինակի տուր գործել։
Եւ վա տիմօթէի և եղիազարու ե
ժէ Ր պիս

պիսկոպոսացն զորս յինէն աղաչանօք
էիր խնդրեալ՝ պարտէ գիտել, զի ՆՔ
յայնժամ էին գնացեալ՝ յորժամ զբա
գինսն կործանեցեր, և մեզ պատաս
խանի հարցմանէիք արձակեալ։
Բանզի եղիազար գնաց 'ի քաղաքէ
իւրմէ փախըստական. զի յարեան ի
վր՝ նորա հերեսիովտայքն և հալածե
ցին զնա 'ի կողմանս հռօմայ։ Իսկ ըզ
տիմօթէոսէ լըճայ թէ գնաց 'ի կող
մանս երուսաղէմի վ՝ թարգմանելոյ
զաճետարանն 'ի հելլենացի գիր։
Եւ ես իսկ 'ի ցաւս մահու հասեալ
կամ. և ոչ գիտեմ զերկարութիւն
կենաց իմոց։ և վասնայսորիկ դանդա
ղիմ և գրել առ նոսա թուղթս և ծա
նուցանել զնշան բանից ձերոց և ըզ
տեղեացդ վայելչութիւն։ Եւս առա
ւել գրեսջիր ստուգիւ եթէ զի՝նչէր
պատերազմն ձեր և քրմացն, մինչ եր
թայիքն 'ի մէնջ։ 'Դարձեալ՝ ցոյց և
ըզնշխարացն վայրս ծածուկ դրով.
զի մի թերութիւն լիցի լսողացն. կար

ժը ծե

ծելով եթէ յերևելիս չեն։ Բայ ըզ
մէնջ եթէ գիտել կամիք, որպիսութե
մահու ակն ունիմք և կենաց վրճար
ման։ Բայց թէպէտ արտաքին մարդս
մեր ապականի, սակայն ներքինն զկե
նաց նորոգումն սկսանի։ Եւ զմեր
պակասութիւնն տացէ՛ ձեզ տ̄ր ա̄ծ
մեր, զանձամբ առեալ հօտդ՝ 'ի բանա
ւոր փարախն վերին սիօնի փոխարկել։
Իսկև աղօթիւք քովք և 'ի մեր հօտս
խընայեսցէ քս̄։ զի յերևիլ հօտա
պետին՝ առցուք և մեք վարձս
ըստ առաջին մշակացն։
ճղջ լերուք 'ի տ̄ր։

✠

Բերել պատգամաւորացն զթուղթն
առ ս̄բն գրիգոր։

Եւ իբրև դարձան պատգամա
ւորքն առ ս̄բն գրիգորիոս՝ ճշ
գտին զնա 'ի տարօն։ այլ անցեալ գնա
ցին 'ի կողմանս հաշտենից յարարա
ժթ տեան

տեան գաւառն 'ի վաղարշապատ քա
ղաք. և հանեալ զնամակն մատուցին
նմա առաջի ժողովրդեանն ։ Զոր ըն
թերցեալ՝ տրտմեցան յոյժ հանդերձ
թագաւորաւն. առաւել վասն հա
լածանացն եղիազարու և հեռանա
լոյն յերկրէն իւրեանց ։ Եւ գրեաց
ս̄բն գրիգոր հանդերձ թագաւորաւն
և չորեքին գահէրէց իշխանօքն՝ առ ե
ղիազարոս նիւստրացւոց եպիսկ̄պան,
և տիմօթէոս ագդենացւոց եպիս
կոպոսն օրինակ զայս ։

✠

Պատճէն Երրորդ, զոր գրեաց ս̄բն
Գրիգոր առ Եղիազարոս
և Տիմօթէոս ։ 3

Տն սիրեցեալ եղբարցդ և հեռա
ցեալ մշակացդ վ̄ս բանին կե
նաց՝ 'ի տ̄ր ողջոյն ասեմք հան
դերձ տրդատաւ և տ̄մ իշխանօքս ։
Ամենայն ոք որ զա̄ծային մշակութ̄ին
ի յանձն

յանձն առնու՝ հալածական պարտի
լինիլ. զի ո՛չ առ ամենեսեան ընդու
նելի՛ է նորա քարոզութիւնն. որպէս
այժմ զձէնջ ի՛սկ լըւաք։ Օի ելեալ
'ի ձերմէ բնակութեդ՝ յանձն առիք
լինիլ օտար 'ի վայրից և ծանօթից.
ո՛չինչ զմտաւ ածելով զպանդխտու
թե՛ ժամանակս. այլ դէմ եդեալ գնա
ցիք և ո՛չ գիտէք յո՛վ չոգայք։
Բրդ՝ վ՛ս պանդխտութե՛դ երանեմք
ձեզ. իսկ վասն իմաստութե՛դ ո՛չ. զի
մինչ գիտէիք զթագաւորս քս՛ական
հաւատով լցեալ, և զաշխարհս ա՛ծ
պաշտութբ՛, յօտար և'ի տարադէմ
երկիրդ ընդէ՛ր եղէք հալածական։
Սանաւանդ՝ զի գիտէիք թէ ամենայն
գաւառացս եպիսկոպոսք պիտոյ են և
քհ՛ինայք։ զի թէպէտ ոմանք ուստեք
ուստեք եկեալ ժողովեալ են, բայց
զի՛նչ իցեն այսոքիկ առ վեց հարիւր
քսան գաւառս հայոց. յորոց իւրա
քանչիւր գաւառի մէնմի քահանայ
կամ երկու՝ լուկ թէ հանդիպի։ զի
իա դեռ

դեռ մանկունք երկրիս 'ի դպրոցի՛ են.
և ո՛չ 'ի նոցանէ ոք բաւական է քահա
նայութե՛ ։ Իսկ դուք այդչափ քահա
նայս առեալ՝ տարադէմ և հեռի ու
ղեգնացութե՛ ետուք զձեզ ։
Եւ ա՛րդ՝ 'ի ձե՛ր երկիրդ այլ չունիք
դառնալ. ապա աղաչեմք զձեզ, 'ի մէնջ
մի՛ վերջանայք. այլ ա՛մ վստահութբ՛
փութացարուք գալ զկնի արանցդ
զորս յղեցաք առ ձեզ ։ Եւ եթէ գայ
ցէք, զա՛մ երկիրդ եկեղեաց և հար
քայ՝ առաջի ձեր առնեմք. յոր վիճակ
և բնակեսջիք՝ ձեր եղիցի այն, և որոց
զկնի ձեր. որչափ կենդանիէք դուք
և մեք ։ Իսկ երկիրն մամկոնէից՝ եթէ
հաճո՛յ թըւեսցի ձեզ, որպէս և դու
իսկ ասէիր եթէ զիննակնեան տեղիսն
ինձ տուր. և անդ զքո եղբայրն իսկ
իմ ձեռնադրեալէ եպիսկոպոս. և ըս
կարի՛ աղաչանաց՝ զանուն տեղւոյն
փոխեցաք յիւր աւելի անունն ։
Եւ այնչափ ջերմագոյնէ 'ի սպասաւո
րութի՛ ս՛բ կարապետին, մինչ զա՛մ
իբ շին

շինեածս տաճարին քար և կիր է ե-
դեալ։ և թըբի թէ մինչև 'ի մահ ումեք
չկամի տալ։ Զոր և մեզ ո՛չ է արժան
առնուլ 'ի նմանէ. զի աշխատեալ է 'ի
նմա առանց այլոց սատարութեան։ ինքն
շինեաց զեկեղեցին. զոր ես՝ միայն
հիմնարկեցի։ Ակայն եթէ ինքն տացէ
'ի մէնջ լիովէ. զի այլ ևս յաւելում 'ի
դասակերտս։ Ապա եթէ այն ո՛չ՝ ա՜մ
երկիրն առաջի ձերէ. զոր և տեսանէք
տեղի վայելուչ, այն ձեզ։ յորում
ո՛չ ինչ պակաս գտանէք 'ի մէնջ
քան զասացեալն։ * Ա՛ղջ
լերուք 'ի տ՜ր։

✠

Առաքումն Թղթին։

Եւ առաքեալքն այնոքիկ որք ե-
կին 'ի կեսարիոյ, առեալ ըզ
թուղթն 'ի մէնջ տարին 'ի յուրհա՛ և
'ի կեսարիա. և ո՛չ գտին զնոսա. և
ապա՛ ելեալ գնացին յերուսաղէմ. և
չհանդիպեալ նոցա՝ տեղեկացան ըզ
իդ նո

նոցանէ թէ երկոքեանն իմիասին 'ի
հռօմ են գնացեալ. վասն որոյ գնացին
և նոքա 'ի հռօմ, և ոչ անդ գտին զնս.
զի եղիազար 'ի միջագետս ասորւոցէր
գնացեալ վասն թարգմանութեան երկո
տասան մարգարէիցն. և տիմօթէոս
գնացեալ էր 'ի կորընթոս: Իսկ բեկ
տոր և անաստաս և գայիոս՝ եգիպ
տոսի եպիսկոպոսքն իբրև տեսին ըզ
թուղթն՝ ուրախ եղեն յոյժ և խնդա
ցին. քանզի և նոքա հալածական շըր
ջէին ընդ եղիազարու: Եւ փութա
ցեալ գրեցին զնոյն բանսն յայլ նա
մակ և առաքեցին առ տիմօթէոս 'ի
կորնթոս. և կոչեցին ընդ նմա և զա
քիկոս սարկաւագ, որ յոյժ հմուտ
էր բազում դպրութեան. և ինքեանք
եկին 'ի միջագետս և ոչ գտին անդ զե
ղիազարոս: Եւ ապա դարձան յերու
սաղէմ վն երկուց պատճառաց. մի՝
վասն եղիազարու. և միւս՝ վասն քըն
նութեան աղանդոյն մենադրէի. զորոյ
զաղծութիւն բազումք տակաւին ու

իդ նէին

նէին յայնմ ժամանակի ։ Եւ իբրև
գնացին ա՛նդր, ո՛չ գտին զեղիազար։
Եւ ՚ի նոյն աւուրս վախճանեցաւ
Հայրապետն երուսաղէմի ։ և հաճոյ
թըւեալ երուսաղէմացւոցն՝ առեալ
զգայիոս ձեռնադրեցին Հայրապետ
երուսաղէմի ։ բեկտոր և անաստաս
դարձան ՚ի կեսարիա՛։
Իսկ եղիազար դարձաւ ՚ի միջագե
տաց և եկեալ ՚ի ճանապարհին հան
դիպեցաւ սրբոյն գրիգորի և տրդա
տայ, մինչ երթային ՚ի հռօմ. և խնդա
ցին յոյժ։ և դարձաւ և ինքն ը՛ն նոսա
՚ի հռօ՛մ քաղաք ։ և կացին անդ
աւուրս բազումս։
Եւ ապա խնդրեցին ՚ի նոցանէ մասն
ինչ ՚ի նշխարաց սրբոց առաքելոցն ։
այսինքն զահեակ ձեռն անդրէի ա
ռաքելոյն և զուկասու աւետարանչին ։
և առեալ զխնդրեցեալսն՝ մեծաւ խըն
դութ՛ը դարձան յաշխարհն հայոց ։
և տրդատ անցեալ գնաց յաշխարհն
իւր յարարատեան քաղաք ։ Իսկ ա՛բն
ի ե գրի

գրիգոր մնաց ժամանակս ինչ 'ի տա
րօն՝ ը̄ իւր ունելով զնշխարս սրբոց
առաքելոցն. դադարեալ աւուրս ի̄ ե̄
'ի վանս գլակայ յիննակնեան տեղիս
գիսանեայ կռոցն, 'ի կայանս սրբոյ
կարապետին յօհաննու։

Եւ ապա առաքեաց զիշխանսն մամ
կոնէից տանն՝ տեսանել տեղի վայե
լուչ և լեռնաբնակ, զի ամփոփիցէ
անդ զնշխարսն. որք երթեալ խու
զեցին աւուրս բազումս և ոչ գտին
տեղի պատշաճաւոր յա̄մ գաւառսն.
և դարձան ունայն։ Յայնժամ հրա
մայեաց ս̄բն գրիգոր պաշտօնէից իւ
րոց՝ աղօթս առնել յերեկօրեայ։
Եւ ինքն մտեալ յեկեղեցին տարա
ծեաց զձեռս իւր առաջի նշխա
րաց սրբոց առաքելոցն, և
առաջի տապանի սրբոյ
կարապետին. և
խնդրեաց յա̄յ
այսպէս։

✠

Աղօթել սրբոյն գրիգորի վասն ամ
փոփելոյ զնշխարս սբ̄ց Ռաքելոցն։

✠

Տէ բազմագութ եւ ողոր
մած • որ քննես զիրաւունս
և տաս զողորմութիւնս քո •
որ յիշեցեր զազգս մարդկան զմոռա
ցեալս 'ի գթութեանց։ ո՛չ բարկացար
իսպառ, և ո՛չ անտես արարեր յաւի
տեան։ Այլ կարգեցեր զիս 'ի պաշտօն
քահանայութ̄ես այսմիկ • և ետուր
մեզ ժամանակ՝ հատուցանել զպար
տականութ̄ի հարցն մերոց առ̄ջնոց •
օրք դիմադ՛արձ գտան քարոզութեան
սուրբ աւետարանին։ Որոց տիրեաց
մահ մեղաց և կորուստ ապականու
թ̄ե • և ըմբռնեալ մահու՝ կապեաց
զամենեսեան ընդ անիծիւք • արժա
նացուցեալ զնն դժոխոց կայանին ։
զորս հաւանեցուցեալ չարին՝ մնալ
յունայնութ̄ե իբրև 'ի ճշմարտութ̄ե։
Իսկ մեզ շնորհեցեր ծանօթս լինիլ

անման քում և ժառանգ արքայու
թեդ երկնից՝ ընդ սրբոց առաքելոցն։
Եւ արարեր խաղաղութիւն առ հեռա
ւորս և մերձաւորս, գալստեմբ միած
նի քոյ. և քարոզութեամբ նոր առաքելոցն.
որք բաժանեցին զամենայն արարածս
շրջագայութեամբ նոր աւետարանին։
Բռաւել և յայսմ աշխարհի արա
րեր զկամս ողորմութեան քոյ, 'ի ձեռն
ամբ կարապետին. որ բաժանեաց իւ
րով մարմնովն զամենայն աշխարհս։
Մանաւանդ՝ զի առաւելապէս գթու
թիւն քո հաճեցաւ բնակիլ 'ի տաճարիս
յայսմիկ։ որև առաջին հիմնարկութիւն
շնորհեցաւ ինձ յակնարկութեան քում
մէ առնել 'ի տեղւոջս յայսմիկ։
Յոր հիմն հաւատոյս մերոյ խարըս
խեալ մնասցէ անդրդւելի. մինչև 'ի
վերջին օրն. յորում գաս և նորոգես
զսա անապական դու տր։ Եւ միջ
նորդէ սա ըստուերի և ճշմարտութեան։
Եւ դարձեալ՝ նստելոցէ սա ընաջմէ
միածնի քոյ 'ի փառս անճառելիս։

* Դու տ̃ր զօրութե̃ց՝ հայեաց յերկ
նից 'ի պատրաստ բնակուէ̃ քումմէ.
և յայտնեա՛ տեղի բնակութեան նշխա
րաց սրբոց առաքելոցն քոց՝ յերկրիս
յայսմիկ. 'ի դովութիւն մեծի տ̃րու
թեանդ և 'ի պատիւ տ̃ծութե̃ քոյ.
և 'ի փառս ամենասուրբ
երրորդութե̃դ:
Ամէն:

✠

Յայտնել հրեշտակի տ̃ն սրբոյն գրի
գորի՝ տեղի նշխարացն
ամփոփման:

Եւ իբրև կատարեաց ս̃բն գրի
գոր զաղօթսն, յայտնեաց նմա
հրեշտակ տ̃ն և ասէ, յարուցեալ
գնասցես 'ի ստորոտ լերինն տօրոսի,
և ցուցից քեզ տեղի, յորում հաճե
ցաւ տ̃ր բնակիլ սրբոցդ: Եւ նորա
խնդութբ̃ արտաքս ելեալ՝ էառ ըզ
նշխարս ս̃բ առաքելոցն և գնաց 'ի նոյն
տեղին՝ զոր եցոյց նմա հրեշտակ տ̃ն.

աղօթեալ 'ի տեղւոջն՝ ետ պատրաստել զնիւթ շինմածոյ ս̅բ̅ վկայարանին. և եդ անդ զբերել մասունս սբ̅ց առաքելոցն։ Եւ կարգեալ անդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյն բ̅ տասան արս, ետ զտեղին զայն՝ եղիազարու. և ան մանեցին զնա եղիազարու վանք։

Եւ տօն մեծ կատարեցին 'ի տեղւոջն՝ զօրն բնակութե̅ սրբոցն. յորում բազում բժշկութիւնք եղեն։

✠

Լսել բեկտորի և այլոցն զիրս պատերազմացն։

Ա՛րդ՝ 'ի սոյն ժամանակս՝ բեկտոր և անտստաս հանդիպեալ ոմանց 'ի բիւզանդիայ՝ որք յաշտիշատ տարօնոյ էին, և անդ երթեալ տային զրոյց զառաջին պատերազմէն, մինչ գայր ս̅բ̅ն գրիգոր 'ի կեսարիոյ 'ի տարօն. և թէ զիա՛րդ դարձան ընդդէմ նոցա՝ քուրմքն որք էին 'ի տեղիսն գիսանեայ Եոյնա̅ս տային

 զրոյցս

զրոյցս և զերկրորդ պատերազմէն որ
եղև ըն տրդատ և ընդ իշխանսն հիւ
սիսոյ. զոր լըճել յունաց զարմանային
ընդ քաջութիւն տրդատայ արքային
հայոց: Զայս ամենայն իբրև լըճան
բեկտոր և անաստաս և ակիւղաս և
մարկեղիոս՝ զարմացան յոյժ. և ըզ
տեղի առեալ անդ աճուրս ինչ, գրե
ցին թուղթ առ ս̄բն գրիգորիոս՝
օրինակ զայս:

✠

Պատճէն Չորրորդ. զՈր գրեցին
բեկտոր և անաստաս և այլքն, առ
ս̄բն Գրիգոր: 4

Սրբազան և ա̄ծարեալ և փառա
ճորեալ հայրապետիդ հայոց
մեծաց, ողջոյն 'ի տ̄ր:

Զառ 'ի սրբոյ հայրապետէդ՝ ան
թերի սիրով և հոգեխառն մտերմու
թբ̄՝ զպատճականն աջոյ գիր ընթեր
ցաք 'ի հռոմ քաղաքի. և յոյժ ուրա
լա̄ խու

խութեամբ լցեալ գոհացաք զա̅յ ։
Եւ կամեցաք գալ զկնի կոչնակա
նացդ. այլ պատճառ արգելմանս մե
րոյ եղիազար եղև. որ 'ի միջագետս
շոջէր. զոր 'ի գնալն մեր 'ի հռօմ՝ ոչ
գտաք զնա անդ ։ Ապա հարկ եղև վ̅ս̅
նորա և վ̅ս̅ տեղեացն երուսաղէմի՝
երթալ առ ս̅բն սիմաքոս ։ Եւ ըս ա̅յ
տեսչութեանն զգայիոս երուսաղէմի
հայրապետ ձեռնադրեցին փոխանակ
ն̅ր̅ որ վախճանեցաւ ։ Եւ մեք աւա
սիկ եմք իրրև զանդեայ. վ̅ս̅ զի ագդե
նացւոց եպիսկոպոսն գնացեալէ յե
գիպտոս. և ջանս ունի համոզել 'ի խա
ղաղութի՝ զայնոսիկ՝ որք հալածական
արարին զմեզ ։ Քան զի գրեալէ առ
մեզ եթէ, *(զքաղաքս ետուն ագդե
նացիք 'ի յիմ ձեռս. բայց նիւստրա
ցիքն ընդդէմ դարձան. արդ՝ մնացէք
դուք իբրև զանդեայ. մինչև ես յայլ
քաղաք երթամ ։) Այլ մեք վ̅ս̅ այնր
դանդաղիմք գալ, զի երկիրդ հեռի է.
և մեք անկար 'ի նըւաղ կենացս և 'ի

պանդխտութենէս։ և բեկտոր տանջի
'ի ջերմութենէ. և ս̅բ̅ն մարկեղէս վա
տեալէ աստ յաչացն։

Բայց ա՛րդ՝ աղաչեմք զքեզ երջանիկ
մշակդ ա̅յ, զի հրամայեսցես միում 'ի
պաշտօնէիցդ քոց՝ առաքել մեզ գրով
զզրուցատրութիւն Ձերոյ Ճանապար
հորդութե̅ն. և զգալն յերկիրդ հայոց.
և զառաջին պատերազմն որ 'ի քրմա՛ց
անտի. և զերկրորդն՝ որ 'ի հիւսիսա
կանաց անտի՝ 'ի գնալն Ձեր'ի հռօմ։
Ցուցցես և զտեղիս նշխարացն զորս
տարեալես ընդ քեզ. եթէ ո՞ւր ե
դեալես ղնս̅. կամ զո՞ր պաշտօնեայս
թողեր առ նոսա։ և թէ՝ ե՞ն ումեք
յայտնի * (որպէս ասեն ոմանք,) թէ
ոչ։ Եւ կամ թէ՝ զկրօնիդէս և զան
տօն ո՞ւրես թողեալ. որոց սրբութ̅ն
պարծին եկեղեցիք։ Եւ կամ թէ՝
զի՞նչ եղև եպիփան աշակերտ նոցա.
և կամ ո՞ւրէ եղիազար և զենոբ։
Զայսոսիկ զա̅մ ստուգիւ գրեսջիր
առ մեզ՝ աղաչեմք։ զի յերթալն մեր

առ տիմօթէոս եպիսկ՝ն մարթաս
ցուք տեղեկացուցանել զնա գրովն
որ 'ի ձէնջ։ Բ՛յս ա՛մ մեզ պիտանի՛է,
և ձեզ ո՛չինչ դանդաղելի։
Եւ շնորհ ս՛բ հոգւոյն մնասցէ 'ի վ՛ր
հաւատացելոցդ։

✠

Հրամայել Սրբոյն Գրիգորի՝ Զենո
բայ ասորւոյ, գրել զխնդիրս
եպիսկոպոսացն։ 9

Եւ իբրև ընթերցաւ ս՛բն գրի
գորիոս զթուղթն, հրամայեաց
զենոբայ ասորւոյ և ասէ, գրեա՛ զա
ռաջին պատերազմն, և զերկրորդն ըս
տուգիւ։ Եւ զնշխարացն թէ ո՛ւր ե
դան. և թէ՝ ո՛ւր են անտօն և կրօնի
դէս, կամ ո՛պ վարին։ Բա՛յց յականէ
անւանէ՝ ասա ըզնշան բլրոցն և զլե
րանցն. և զարանցն, որք 'ի պատերազ
մին գրգռեալ՝ զկուռսն ո՛չ տային կոր
ծանել։ զայս ամենայն պատմութիւն
գրեսցես և առաքեսցես առ նոսա։

Իսկ

Իսկ զենոբ աղաչէ զս̅բն գրիգոր՝ ըս
կիզբն առնել պատմութեանն նա՛խ՝ի
մահուն խոսրովու, և անտի ոճով
գրել զա̅մ։ որում ո՛չ հաւանեալ ս̅բն
գրիգոր, բաւական համարեցաւ զայն
միա՛յն գրել որ խնդրեալն էր։
Զի ո՛չէ ասէ օրէն՝ զառաջին պատ
մութի՛ն յասորւոց թուղթն գրել, և
յիշատակ հայոց ո՛չ թողուլ։ այլ միայն
զոր ինքեանք խնդրեցին՝ զա՛յն ուղար
կեսցես գրով։ Որում հաւանեալ
զենոբայ՝ առեալ գրեաց առ եպիսկո
պոսսն ասորւոց միայն լոկ՝
զոր ինչ առ իւրեանց
սահմանօքն գոր
ծեցան։

✠

Պատասխանի Զենոբայ եպիսկ̄պսի·
ցուցանել զպատճէն պատմութ̄են։

Ժ

Տեառն և սիրելի երջանիկ եպիս
կոպոսացդ՝ 'ի զենոբայ անար
ժան ծառայէ առ ձեր սրբու
թիւնդ և հայաստանեայցս՝ յոյժ ող
ջոյն 'ի տ̄ր։

Յորժամ էհաս պատճական ողջունի
ձերոյ գիր առաջի պատճական և ս̄բ
հայրապ̄տին մերոյ գրիգորի անթերի
ուրախութ̄ գոհացաք զա̄յ· զի դա
դարել եղև հալածանդ 'ի կողմանցդ
յայդցանէ։ Եւ իսկոյն հրամայեաց
մեզ ս̄բն գրիգոր՝ գրել ձեզ պատաս
խանիս որչափ և հարցմանդ ձերոյէր
գիր։ Եւ թէպէտ ոմանք արգելուլ
հրամայեցին չգրել պատասխանիս վ̄ս
ձեր գալոյ, սակայն նա ոչ այնպիսի պ
ծեալ զմտաւ· այլ աննախանձ զձեր
պատասխանիս հրամայեց յիշել գրով։
Եւ դուք մի ինչ աղարտէք զսակաւ
պատ

պատմութիւն. կամ թէ ագաթանգե
ղոս զայդ ո՛չ յիշէ. զի ես յառաջագոյն
գրեցի քան զնա։

Եւ որ զթագաւորաց ժամանակն
չգրեցի, վ՛ն զի ն՛բն գրիգոր ո՛չ հրա
մայեաց այլ ինչ աւելի գրել քան ըզ
հայցւածն ձեր։ Մանաւանդ զի պատ
շաճ համարեցաւ զարշակունի և ըզ
քաջ թագաւորաց գիր՝ թողուլ տանս
հայոց. և ձեզ պատճէն պատասխա
նւոյ գրել։ Որև ինքն ն՛բն գրիգոր
անւանեաց զայս պատճէն՝ ասորւոց
պատմութիւն։

*Արդ՝ և ես սկիզբն այս պատմու
թեան՝ զձերդ եդից
հարցումն։

✠

Օենոբայ ասորւոյ, Պատասխանի
թղթոյն ասորւոց. և Պատմութիւն
վասն իննակնեան տեղւոյն. և Պա
տերազմին որ յարձանայ։

✠

Ա՛ն վրէժխնդիր լինելոյն խոսրովու՝
արեան եղբօր իւրոյ արտեւանայ։

✠ II

Ընդ ժամանակս թագաւորութ՚ն
իւրոյ խոսրով որդի վաղարշոյ՝
վրէժխնդիր լինէր մահւան եղբօր իւ
րոյ արտեւանայ՝ յարքայէն պարսից.
Եւ գոռալ ը՚ միմեանս երկուց թագա
ւորացն, սաստկացաւ մարտ պատե
րազմին, և զօրացաւ արքայն հայոց։
Եւ սկսաւ ապականել զերկիրն պար
սից ամս Ժ. և հիմն իվեր ջանայր առ
նել սպանմամբ և գերութ՚ւ։ և եղև
միջնորդ արքայն ճենաց և ոչ կարաց
գրաւել զսիրտ նոցա 'ի հաշտութ՚ի։
Իսկ այլ ոմն անուն անակ՝ 'ի նոյն
ազգէն արշակունեաց, խորհուրդ ա
րարեալ ընդ արքային պարսից՝ խոս
տացաւ գալ սպանանել զխոսրով, և
իւր վարձանս առնուլ ըզպալհաւն
պարտաւայ. զոր յանձին կալեալ ար
քային պարսից, ոչ ինչ վերջանայր պար
թեւն 'ի սպանմանէն խոսրովու։

Եւ

Եւ յարուցել առնու զեղբայրն իւր
և զկին և զորդիս, և սիրոյ պատճա
ռաւ և փախստեան աղագաւ գայ առ
խոսրով։ Եւ 'ի կատարիլ երկրորդ
ամին՝ մինչ դեռ կամէր խոսրով ար
շաւել 'ի պարսիկս, 'ի գարնանային ժա
մանակս 'ի ժամ որսոցն՝ մեկուսի ա
ռեալ անակայ և եղբօրն իւրոյ՝ ըզ
խոսրով, ո՞պ թէ բան ինչ ասել նմա,
յանկարծակի զէնս իվր՞ յարուցեալ՝
զթագաւորն դիաթաւալ կացուցա
նէին. և ինքեանք ջրասոյզ եղեալ կոր
ծանեցան իւրայնօքն ամենեքումբք,
ոչ ժամանեալ 'ի պարթևն։ Իսկ թա
գաւորն պարսից՝ զօր մահուն խոսրո
վու տօն կարգեաց՝ և զպարտաւն
տայր մնացեալ ազգին անակայ։
Իսկ՝ 'ի պարսից մինչ դիմեալ գայր
անակ յարտաւազ գաւառ՝ 'ի հան
գիստ ս՞ա առաքելոյն թաթէոսի, անդ
լեալ ասեն զյղութիւն սրբոյն գրի
գորի. որև զնորին մշակու
թե՞ էլից զկարգն։

Բ'րդ՝ մինչ 'ի խաղաղութեան էր խոս
րով, այրմի բուրդար անուն 'ի նշա
նաւոր ազգէն պարսից՝ ելեալ զկնի
անակայ եկն մինչև յարտաւազ. և
անտի ելեալ գնաց պանդխտիլ 'ի կող
մանս գամրաց: Եւ եկեալ 'ի կեսա
րիա՝ առնու իւր կին 'ի հաւատացելոց՝
զքոյր ուրումն մեծատան եւթաղէ
անուն, և քեռն սոփի. և կեցեալ ամ
մի 'ի կեսարիա՝ առնու զկին իւր ըզ
սոփի և դառնայ անդրէն 'ի պարսիկս:
Որոյ զհետ մտեալ եւթաղեայ՝ հա
սանէ 'ի գաւառն այրարատեան. և դա
դարել 'ի վաղարշապատ քաղաքի, մտա
նէր սոփի ըստնդու մանկանն գրի
գորի և համարձակ սնուցանէր
զմեր լուսաւորիչն:
Բ'րդ՝ իբրև եսպան անակ զխոսրով
և դեռ յոգւոջէր թագաւորն, հրա
ման տայր՝ զազգատոհմն անակայ 'ի
սուր սուսերի մաշել: Եւ բուրդար
իբրև լուաւ զայս հրաման 'ի թագա
ւորէն՝ փութացեալ եմուտ առ ոգո

հի կինն անակայ՝ հառ զգրիգոր՚ի գըր
կաց նորա, և ետ ցկինն իւր սոփի։
Իսկ զմիւս եղբայր նորա որ կոչիւր
սուրէն՝ մանկաբարձքն փախուցին՚ի
դուռն պարսից. և անդ սնաւ առ հօ
րաքեռ իւրում. որէր կին Թագաւո
րին Ջոյանշրի՝ եւ Թաղեայ։ Եւ իբրև
զարգացաւ՝ գնաց յերկիրն Ճենաց
յետ մահուն խոսրովուհեայ. և կա
ցեալ՚ի նմա ամս տասն, Թագաւորեաց
անդ իվր ազգին Ճենաց ամս ԺԹ։
Իսկ ոմանք համբաւեն Թէ՝ զգօն ա
սեն եղբօրն գրիգորի, որէ յակոբ.
բայց ոչ գիտեն զըստոյգն։ Օի յա
կոբն այն՝ հօրաքեռ որդիէր սրբոյն
գրիգորի. և անուն մօր նորա խոսրո
վուհի։ Որոյ յորժամ մեռաւ մայրն՝
և բարձին զԹագաւորութիւն՚ի հօրէն
նորա տիրանայ, զի եսպան զնա ար
քայն լփնաց ռէգէս. ապա յակոբ հան
դերձ քերբն իւրով ասկընդ էիւ ճնաց
անդ։ Եւ յետ ժամանակաց՝ քեռոր
դին նորա գնաց յաշխարհն գԹաց և

թագաւորեաց անդ ։ զոր յետոյ ըմ
բըռնեաց տրդատ՝ մինչ առ արքայն
յունաց էր ։ Օի սա՛ էր որ եկն 'ի պա
տերազմ իվերայ դիոկղետիանոսի ար
քային յունաց ։ Եթէ ստուգիւ կա
միս գիտել զայսոսիկ ո՛վ երանելիդ
բեկտոր, ընթերցիր զթագաւորու
թիւնն յեփթաղինեկայ՝ հելլենացի
գրով. և կամ զթագաւորութենէն
ճենաց. զոր գտանես յուռհա՛ քա
ղաքի՝ առ բարդա՛յ պատմագրի ։

✠

Տանիլն բուրդարայ զՆբն գրիգոր 'ի
կեսարիա և որ ինչ զկնի ։ 12

✠

Սկ բուրդար առեալ զկինն իւր
և զմանուկն գրիգոր՝ գնաց ըզ
կնի աներոյն իւրոյ եւթաղեայ յաշ
խարհն կապագովկացւոց. և տը
ւեալ զնա'ի դպրոց՝ ուսուցանէր նմա
ասորի և հելլենացի՝ դպրութիւն և
լեզու. որև վարժեալ լինէր ա՞ծ պաշ
խբ տու

տուլթք ։ Եւ իբրև եղև Ժբ ամաց՝
այլ ոմն ա̅ծապաշտ դաւիթ անուն՝
ամուսնացոյց զնա ընդ դստերն իւ
րում մարիամու ։ Եւ իբրև եղեն
ն̅ր երկու որդիք, անուն անդրանկին
վրթանէս, և կրտսերոյն ռըստագէս,
մայրն եմուտ՚ի վանս կանանց. և կըրտ
սերն գնաց զհետ ճգնաւորի միոյ՝
որոյ անուննէր նիկիմաքոս. իսկ անդ
րանիկն մնաց առ դայեկացն, և յետոյ
ամուսնացաւ ։ Եւ հայրն անցեալ
գնաց առ տրդատ հատուցանել ըզ
պարտս հօրն ։ և մնաց առ նմա՝ մինչև
թագաւորեաց նա՚ի տեղի հօրն իւրոյ ։
և վասն ոչ զոհելոյ կռոցն՝ ՚ի մեծամեծ
տանջանս մատնեաց զնա թագաւորն ։
Եւ իբրև լըւաւ ՚ի քեռոյ աներոյն
գրիգորի՝ թէ դա՛ որդիէ անակայ, որ
եսպան զհայր քո զխոսրով, էա՛րկ ըզ
նա ՚ի վիրապն ներքին ամս հնգետա
սան Եւ յետ հնգետասան ամացն՝
դիւագնեալ եղև ա̅մ երկիրն հայոց.
և ինքն թագաւորն ՚ի մէջ վարազիցն

երթեալ դադարէր։ Եւ՛ ի հրամանէն
այ՝ եկեալ նախարարքն հանին զնա ի
վերապէ անտի. և նորա ելեալ ժողո
վեաց զնոսա առ ինքն. և ե՛ օր թողու
զնոսա անսրբաղ առաջի իւր կալով
և լսելով զվարդապետութի՛ նորա ։
Այս՝ առաջին պահս եդաւ ի սրբոյն
գրիգորէ. զորև սեղբեստրոս ի հռօմ
հաւանեալ պահեաց ինքն և թագա
ւորն կոստանդիանոս, և ամենայն քա
ղաքն եգիատոսի. զորև առաջաւոր
կոչեմք։ Եւ իբրև լցան աւուրք պա
հոց, թափեցան մորթքն վայրենացել
խոզակերպին տրդատայ. և զօրացան
դիւաբնակ մարմինք նց, և ընկալան
զբժշկութիւն։ Ապա զձեռն ի գործ
արկել ուսուցանէր նց շինել տունս
տէրունականս. և ասէ պարտէ քահա
նայս օծանել. որք հովւեսցեն զձեզ։
Իսկ հրեշտակ տն՝ հաւանեցոյց զնս՝
զինքն լինիլ նոցա հովիւ։
Եւ իբրև յանձն էառ՝ ժողովէ Թա
գաւորն իշխանս և զօրս բազումս և
խդ տայ

տայ զգրիգորիոս 'ի ձեռս նոցա և ա
ռաքէ յաշխարհն կապադովկացւոց
'ի քաղաքն կեսարիա ։ Եւ երթեալ
ձեռնադրի մեծաշուք պատւով 'ի մեծ
հայրապետէն ղևոնգեայ ։ Որև արա
րեալ մեծարանս՝ տայ նմա զնշխարս
սրբոյ կարապետին յօհաննու, և
զաթանագինեայ վկային ։
Բայց թէ ով եբեր 'ի կեսարիա՛ ըզ
նշխարս կարապետին ։ Յօհաննէս ա
ւետարանիչն մինչ էր 'ի պատմոս կըղ
զին՝ եկն յեփեսոս. և անտի երթեալ
յերուսաղէմ, գտանէ զգերեզման ն̅ր̅
ըստ հրամանաց տեսչութեանն ա̅յ ։
Եւ առեալ 'ի գիշերի զմարմին կարա
պետին յօհաննու՝ ետ ցպօղիկարպոս
եպիսկոպոսն. որ էր աշակերտ իւր.
և ետ տանիլ յեփեսոս յեկեղեցին զոր
ինքն շինեաց և կոչեաց զանուն նորա
ս̅բ̅ ա̅ծածին ։ Եւ յետ փոխման աւ
ետարանչին՝ մնաց յեփեսոս ս̅բ̅ նշխար
կարապետին մինչև 'ի ժամանակս դե
կոսի թագաւորին ։ Եւ 'ի նոյն ժամա
խե նակս

նակս նստի յեփեսոս՝ աշակերտ ագ
դենոսի՝ փարմելոս. և անտի հալա
ծեալ եկն 'ի կեսարիա, ընդ իւր ու
նելով զբոլոր նշխարս ս̅ի̅ կարա̅տին,
բաց 'ի գլխոյն. և եդ զնա՛ 'ի ս̅ի̅ սիրի
դոնն. ո՛չ 'ի ծածուկ, այլ յայտնի. և
այնպէս մնաց 'ի նոյն տեղւոջն մինչև
ցթագաւորութի̅ն դիոկղետիանոսի:
Եւ 'ի գալ սրբոյն գրիգորի առ ղևոն
դէս ա՛ր հ եպիսկոպոսն կեսարիոյ 'ի
ձեռնադրութիւն, բազում անգամ
խնդրեաց 'ի նմանէ զնշխարս սրբոյ
կարա̅տին. այլ ո՛չ էառ յանձն. մինչև
հրաման 'ի տ̅նէ առեալ՝ 'ի վերջնում
գիշերին՝ բաժանեալ տայ ցնա՛ ըզ
կէսն: Եւ 'ի վաղիւն բազո՛ւմ պատե
րազմ սկսաւ լինիլ. մինչև նախա
րարքն կշռեցին քաղաքապետին եր
կոտասան ռ̅ դահեկանս. և այնպէս
արարեալ՝ ելին բռնութի̅ 'ի քաղաքէն:
մինչ զի՝ իշխանն անգեղտան խրհ̅րդ
արարեալ հարկանել 'ի գիշերի զքա
ղաքն: զոր իմացեալ հայրապետին՝

համոզեաց զնոսա 'ի խաղաղութիւն։
Եւ փոխանակ երկոտասան ռ̄ դահե
կանին՝ ետ նոցա զնշխարս աթանա
գինէի։ և հազիւ կարաց արձակել
զնոսա սիրով և հաշտութ̄բ̄։
Տայր սրբոյն գրիգորի և երկուս ա
կունս լուսաւորս որք տրէեցե̄լքէին
նմա 'ի հռօմայ հայրապետէն։
Եւ ելեալ 'ի կեսարիոյ մնաց ժամա
նակս ինչ 'ի սեբաստիա՝ հաւաքել
զդասս կրօնաւորաց։ և կոչէր յաղէք
սանդրիոյ զոմանս վարդ̄պտս և պաշ
տօնեայս։ Որոց մինն դկլառիոս. զոր
դրէնայ դաշտին եպիսկոպոս ձեռնա
դրեաց՝ Նոյնպէս և զայլս յասորւոց։
Որև զիս իսկ ոչ եթող դառնալ 'ի
նիւստրա, հրաժարիլ յեղբօրէն իմմէ
եղիազարու։ Եւ անտի ելեալ անցաք
'ի թորթան. և անդ թողաք զսուրտի
նոս եպիսկոպոսն ա̄մ գաւառաց։
Եւ մեք ելեալ անտի՝ կամեցաք անցա
նել ընդ կարին և ընդ հարք։
Իսկ ոմանք յիշխանացն զգացուցին
խէ սրբոյն

սրբոյն գրիգորի թէ 'ի գաւառն տարօ
նոյ են ք̅ բագինք մնացեալք որ դեռ
ձօնեն դիւաց։ Եւ նորա դէմ եդեալ
գայր 'ի խորտակել զնոսա։ և եկեալ
յերկիրն պալունեաց յաւանն մեծ գի
սանէ 'ի քաղաքագեօղն կուառս. և
ոմանք 'ի քրմացն անդ հանդիպեալ
տեղեկացան յիշխանէն հաշտենից ե
թէ 'ի վաղիւն խորտակելոց են զմեծ
չաստուածն գիսանեայ և դեմետրեայ։
և գիշերագնաց եղեալ 'ի տեղի չաստ
ուածոցն, լցին զգանձսն 'ի տունս գետ
նափորս. և ինքեանք ազդ արարեալ
յաշտիշատի քուրմսն՝ թէ ժողովեցէք
զա̅մ արս պատերազմօղս. և փութա
պէս 'ի վաղիւն հասէք առ մեզ։ զի
մեծն գիսանէս 'ի պատերազմ ելանե
լոցէ ընդ ուրացեալ իշխանացն։
Լոյնպէս և զզօրսն կուառաց սրե
ցին գարանս գործել 'ի ցանկս այ
գեացն. և զոմանս անտառին՝ դար
ձուցին։ Եւ գլխաւոր քուրմն էր
անուն արձան. և որդւոյ ն̅ր̅ դեմետր։

և առ՚ել զօրս որ՚ի կոմառատանն էին,
արս իբրև չորս հարիւր. և ելեալ՚ի
լերինն որ հանդէպ կոմառացն էր. և
մնացին մինչև այլ զօրք ուստեք եկես
ցեն յօգնականութի՚ նց։ Եւ՚ի վաղիւն
ելեալ անցանէին ընդ ստորոտ լերինն.
զորօրինակ սովոր էին ասպատակել։
Իսկ սբ՚յն գրիգորի առեալ զիշխանն
արծրունի և զիշխանն անձևացեաց
և զիշխանն անգեղտան. և սակաւ ինչ
զօրօք իբրև երեք հարիւր արամբք
ելեալ յերրորդ ժամուն ընդ բլուրն
ուր արձանն էր թաքուցել. և գնային
անհոգս եղեալ բնաւ չունելով կաս
կածս։ Եւ իբրև մերձ եղեն ընդ ելս
զառիվայր, յառաջ մատուցեալ ար
ձանն և դեմետր, հընչեցուցին զփողն
պատերազմի՝ և յանդգնաբար յարձա
կեցան իվերայ. զոր լուեալ իշխանացն
ընդոստեան յոյժ։ զի յորժամ լուան
երիվարքն զձայնն՝ վրընջել և պատե
րազմիլ յուզեին։ Իսկ իշխանն ան
գեղտան ձայն տրուել ասէր, սիւնեաց

իշխան յառա՛ջ մատիր և տե՛ս, գուցէ
զօրք հիւսիսոյ իշխանին իցեն. և ն՞ր
երթեալ ո՛չ կարաց գիտել թէ ոյք են։
Դարձա՛ւ և ասէ, դարձո՛ զգրիգորդ
յանհոգ տեղիս. զի մի՛ ըմբռնիցի ՚ի
թշնամեացն, և մեք ամաչիցեմք՚ի թա
գաւորէն։ և դու առաքեա՛ զոք զկնի
զօրացն մերոց, զի դարձցին յետս.
զի ռա՛զմ է բազում զօրաց. և բա
զում դրօշք երևին փողփողեալք։
Ասկ իշխանն անգեղտան՝ տա՛յ զ՞ն՞բն
գրիգոր ՚ի ձեռն մոկաց իշխանին և
ասէ, փութացո՛ զդա՛ յամուրն ուղ
կան. մինչև տեսցուք թէ զի՞նչ լինի
ցի. և ինքն առաքեաց զկնի զօրացն
ա՛զդ առնել։ Ասկ իշխանն մոկաց առ
նու զգրիգորիոս և դառնայ զառիվայր
լերինն. կամելով իջանել ՚ի կոճառս։
Ասկ ա՛րք տեղւոյն սկսան զանցս ճա
նապարհին պահել՝ և տեսեալ սրբոյն
գրիգորի թէ մեծ վտանգէ՚ի տեղւոջն,
իջուցեալ զնշխարսն մերձ առ իւր
յայնկոյս ձորոյն՝ հանդէպ գե՛ղջն

 դնէր

դնէր և նշանագրէր. և ծածկեաց տ̅ր
զտեղին. և ոչ ոք կորաց տեսանել զնա,
մինչև ս̅բն գրիգոր դարձաւ անդրէն
'ի տեղին: * Իսկ արք գեղջն հետա
մուտ եղեն մեզ. և մեր հեծեալ իւ
րաքանչիւր յերիվարս մեր՝ գնացաք
փախըստական յամուրն ուղկան. և
յառաջեալ քան զն̅ս̅ մտաք 'ի ներքս.
քանզի ընդդէմ եկին արք տեղւոյն
և մուծին զմեզ ի ներքս: Իսկ արք
գեղջն եկեալ անցին յայնկոյս և զամ
րոցն պաշարեցին: Եւ մեր 'ի վարանս
մտեալ՝ յղեցաք զոմն գիշերագնաց
առ իշխանն անգեղտան և թղթով ծա
նուցաք նմա զիրսն: Եւ նորա առա
քեալ չորս հարիւր արս ընտիրս և
սուսերաւորս: որք եկեալ 'ի վաղիւն
անցին յայնկոյս գետոյն: և յետ երից
աւուրց առին զքաղաքն և զամենայն
շինւածսն կործանեցին. և զմարդիկն
բերեալ 'ի տեղի անցուցին: Իսկ իշ
խանքն ելին իվերայ բլրին և տեսին
զարձանն, զի արս դ հարիւրս լուկ

թէ ունէր. և վաղվաղակի յարձակել
իվերայ իշխանացն՝ 'ի փախեւստ դար
ձուցին զզօրսն։ Իսկ այլ զօրքն հայոց
իբրև լըճան զձայն գուժին՝ ամենե
քեան անդ 'ի բլուրն հասանէին ։
Իսկ արձանն յառաջ մատուցեալ
սկսաւ թշնամանել զիշխանսն հայոց.
և ասէ, յառաջ մատիք ով դենակո
րոյսք և ուրացօղք զհայրենի աստ
ուածսն. թշնամիք բարեփառին գիսա
նեայ և ուրացօղք զնա ։ ոչ գիտէք,
զի մեծն գիսանէ 'ի պատերազմ ելել է
վասն ձեր. և մատնելոցէ զձեզ 'ի
ձեռս մեր. և հարկանելոցէ զձեզ
կուրութբ և մահուամբ ։ Իսկ իշխանն
արծրունեաց 'ի մէջ անցեալ ասէ, ով
որ խրոխտասդ իվերայ մեր, թէ վա
ջուծոցն մարտնչիս՝ սուտես. և թէ
վասն երկրիդ՝ բնաւ իսկ անմիտէք.
զի են աստ իշխանն անգեղտան եւ
սիւնեաց տանն, և այլք 'ի պատուաւոր
արանցն զորս ճանաչէք իսկ ։ Իւ դե
մետր որդին արձանայ ասէ, լըճարուք

մեզ իշխանք հայոց, զի այս քառասուն
ամ է որ ծառայեմք մեծի աստուա
ծոցն. և գիտեմք զզօրութիւն նոցա
ընդդէմ թշնամեացն. զի ընդ թշնա
միս պաշտօնէից իւրեանց՝ ինքեանք
մարտնչին։ Բ՛րդ՝ մեք պատերազմաւ
ընդդիմանալ ձեզ ոչ կարեմք. զի այս
տուն թագաւորին հայոց է. բայց այս
ձեզ յայտնի լիցի, զի թէպէտ յաղ
թել ոչ կարեմք, սակայն լաւ է մեզ մե
ռանիլ իվերայ աստուածոցն մերոց,
քան զնոսա 'ի ձէնջ ապականեալ տե
սանել. որով զկեանս ատեցի և զմահ
սիրեցի։ Բայց որ իշխանդ ես անգեղ
տան՝ յառաջ մատիր զի մենամարտի
ցուք ես և դու։ Յայնժամ 'ի մէջ
անցեալ արձանն և անգեղտան իշ
խանն սկսան անցանել զմիմեամբք.
և աճապարեալ արձանն էհար տիգաւ
իվերայ բարձից ն՞ր և մերձ տարաւ
ընկենուլ զնա. յայնժամ իշխանն իվ՞ր
դարձաւ և ասէ, գիտեա՛ արձան, զի
արձանանալ պիտի քեզ այսօր 'ի տե
ղւոջս յայսմիկ. և 'ի վեր ամբարձեալ

զձեռն իւր՝ իջուցանէր զսուրն իվր
Թիկանցն և իբաց հանէր զգլուխ նր.
և նա անկեալ յերկիր Թաւալէր ։ և
կուտեցին արձան իվերայ նորա . և
կայ 'ի Թաղման 'ի նոյն տեղւոջն . որ և
դեռ արձան կոչեն լերինն այնմիկ
մինչև ցայսօր ։

Եւ մինչ այս այսպէս գործեցաւ ,
փութանակի եկին հասին զօրք քրմ
մացն 'ի վիշապ քաղաքէ , արք պարխոյ
և արք մեղտոյ . և ամենեքեան առ հա
սարակ անդր հասանէին ։ և այլք յաշ
տենից եկեալ ընդ նոսա . ընդ ամե
նեսեան *(ոպ յետոյ ինքեանք ասէին)
ե հազար և չորս հարիւր այր ։

Եւ իբրև հասին 'ի գլուխ լերինն՝
գուժեաց ձայն յերկոսին գունդսն .
և միաբանեալ դասք քրմացն ընդ մի
մեանս՝ յարձակեցան իվերայ զօրացն
հայոց . և փախստական արարեալ ըզ
նոսա՝ իջուցին զառիվայր լերինն ընդ
գեղջն կողման ։ Իսկ արք գեղջն քան
զի դարանամուտքէին Ճդէմ եկեալ
մեռոց զօրացն՝ 'ի մէջ առեալ յեր

կուց կողմանց զզօրսն հայոց՝ սկսան
կոտորել զնոսա ։ Իսկ իշխանն ան
գեղտան հերձեալ զքրմաց կողմն
անցանէր յետուստ կողմանէ և ուշ
բլրին առնէր ։ զի անդ արք հետևակք
որք զառիվայր կողմանէնէին՝ բզ̄ւմ
վնասս արարին երիվարացն վիմօք ։
Եւ դեմետր իբրև ետես թէ անգեղ
տան իշխանն 'ի բլուրն էր՝ թողեալ
զայլ զօրսն և ուշ նմա արարեալ. նոյն
պէս և այլ զօրքն՝ սկսան ձիախաղաց
անդ ժողովիլ. և իբրև ելին իվր̄ բլրին՝
սկսան ճակատիլ դարձեալ ընդ մի
մեանս ։ Եւ կացին մնացին մեր իշ
խանքն զօրուն իւրեանց. զի չէին ժո
ղովեալ ամեքեան. զի չորս հազար 'ի
մեղտի զգերիսն ունէին. և երեք հա
զար ընդ բասէն և ընդ հարք անցին.
իսկ այլքն դեռ 'ի դաշտին սփռեցեալ
ասպատակէին ։ Եւ իբրև ճակատե
ցան՝ և կամէին խառնիլ ը̄ միմեանս՝
էհաս նոցա երեկոյ. և 'ի նոյն վայրի
իջել բանակեցան մինչև ցառաւօտն

Իբ իբրև առաւօտ եղև՝ եկեալ հա
սին մնացեալ զօրքն հայոց և այլք ը
մանք 'ի տիրակատարն քաղաքէ իբրև
հին ի հարիւր օգնել քրմացն։ և իբրև
եկին՝ հարստացան երկոքին կողմքն։
էին քրմացն արք, վեց հազար ինն հա
րիւր քառասուն և ՁԸ. իսկ իշխանացն
հայոց՝ հինգ հազար ութսուն։
Յայնժամ հնչեցին զփողս պատե
րազմին և դիմեցին առ հասարակ իվր
միմեանց. և յառաջնումն յաղթեցին
զօրքն հայոց քրմացն. իսկ իշխանն
հաշտենից որ էր ընդ իշխանսն հայոց՝
կտրեալ զկողմն հայոց Է հարիւր ա
րամբք 'ի քրմաց կողմն ելանէր. և
սկսաւ կռվիլ ընդ իշխանսն հայոց.
զոր տեսեալ իշխանացն հայոց՝ լքեալ
կործանեցան. զի այնպիէր այրն այն
յաղթօղ և կորովի, և 'ի գործ պատե
րազմի առաջադէմ, մինչ զի ամենայն
իշխանքն դողային 'ի նմանէ. որև սկը
սաւ իսկ արեան Ճապաղիս հանել ան
խնայապէս. յայնժամ աղաղակ բար

ծզ Ճին

ձին զօրքն առաջի սիւնեաց իշխանին։
Եւ նա ձայն տըւեալ ասէ, այ գայլա
կորիւն, յիշեցեր զբարս քո և՚ի նոյն
շաղղակերութի դարձար։ Իսկ նա
ձայն տըւեալ ասէր, այ արծըւոյ ձագ,
թեւօքդ ես հպարտացեալ. բայց եթէ
՚ի շարակնատացս անկանիցիս՝ ես ցու
ցանեմ քեզ զզօրութիւն քո։
Եւ չհանդուրժել իշխանն հայոց ըն
թշնամանսն՝ յարձակեալ իվերայ նր
էհար մրճովն ՚ի վերայ սաղաւարտին
և կտրեաց զնա ՚ի զօրացն և փախըս
տական արար ՚ի վերայ լերինն ընդ ա
րևելս կոյս։ Եւ հասեալ նմա հան
դէպ իննակնեան վանացն՝ մղեալ ըն
կէց յերիվարէն. և իջեալ կտրեաց ըզ
գլուխ նորա. և զմարմինն գահավէժ
արարեալ ասէ, տեսցեն զքեզ ան
գեղք և գիտասցեն թէ արծւոյ հա
րեալ է զնապաստակդ։ և ինքն դար
ձաւ։ և մինչև ցայսօր արծըւիք ասեն
տեղւոյն։ Իսկ իշխանն արծրունեաց
՚ի մէջ անցեալ կտրեաց զկողմն քըր
ծէ մաց

մաց. և իբրև էհաս նմա՝ ընդդէմ
դարձաւ նմա մէտակէսն և ընկէց ըզ
բարձս նորա։ Եւ նր̄ ջեռեալ արիւն
անձին իւրոյ, աճապարեալ կտրեաց
զգլուխ նորա, և պարանոցաւն՝ի վայր
ընկէց և զդի նորա դարահոս արար.
որև մէտսակողմ կոչեն զտեղւոյն ա
նուն։ Իսկ իշխանն արջայ՝ փախեալ
Թագեաւ՝ի նոյն վայրս. զոր տեսեալ
արծրունեաց իշխանին՝ որպէս ընդ
չտեսեալս արար. և գնացեալ յան
կարծակի յարձակեցաւ իվր̄ նորա.
և նորա փախուցեալ ընդ անտառն՝
էանց կտրօն փայտի ընդ սիրտն և մե
ռաւ անդէն։ Եւ նորա առեալ զեր
կոսին երիվարսն դարձաւ. և անւա
նեցաւ տեղին արջոյ ձոր։ Եւ իբրև
դարձաւ անտի՝ եկ̄ել հանդիպեցաւ,
զի դեմետր և անգեղտան իշխանքն
մարտնչէին ընդ միմեանս. և նորա ՚ի
վերայ հասեալ՝ կտրեաց զաջոյ ուս
նորա և՚ի վայր ընկէց. և կտրեաց ըզ
գլուխն և եդ ՚ի մախա՛ղ իւր։

Եւ դարձան 'ի վերայ զօրացն կոտո
րել զնոսա անխնայ. և ազանին իբրև
արս հազար և երեսուն. և զայլսն մեր
կացուցին: Եւ 'ի նոյն պատերազմին
եսպան գեմետր զորդի մոկաց իշխա
նին. որ և մեծ սուգ էհաս իշխանացն:
Արդ՝ իբրև մեռաւ գեմետր 'ի նոյն
պատերազմին՝ հնչեցոյց իշխանն սիւ
նեաց զփողս պատերազմին 'ի խաղա
ղութի. զի զմեռեալս իւրեանց թա
ղեսցեն. և թոյլ ետուն երկոցունց
կողմանցն ժողովել զմեռեալս իւրենց.
և գերեզմանս հատեալ՝ լցին զնոսա
'ի ներքս. և կանգնեցին արձանս 'ի վր
նոցա: Եւ գրեցին թէ՝ այս առաջին
պատերազմ՝ եղև յոյժ պատերազմ.
և արձան քրմապետն կայ աստ 'ի թաղ
ման. և ընդ նմա արք ռ̄ ղ̄ և ը̄. և զայս
պատերազմ արարաք վասն գիսանեայ
կռոցն և վասն ք̄ի: և զայս գրեցին ա
սորի և հելլենացի գրով. և յոյն և իս
մայէլացի նշանով: Եւ իջին ինքեանք
երեկօթս առնել յիննակնեան տե

ծթ ղւոն

ղւոջն. և փութապէս կոչնականս ա-
րարին սրբոյն գրիգորի. և ինքեանք
մնացին անդէն. ոմանք 'ի դիտանոցին
մնացին. և այլ զօրքն 'ի մարգճախին
առ աղբերն անտառին ։ Իսկ մեք ե-
լեալ յանտառէն եկաք առ նոյն ճա-
նապարհ ընդոր փախստական գնա-
ցաք, և իբրև եկաք 'ի վայրս գեղջն՝
մոլորեցաք 'ի ճանապարհէն.

զի գիշեր էր ։

Բայց մինչ դեռ գայաք առ ափամբ
այգեստանեայցն, յանկարծակի ծա-
գեաց լոյս սաստիկ առաւել քան ըզ
ճառագայթս արեգական 'ի նչխարացն
զոր պահեալ էր սրբոյն գրիգորի. և
այնչափ սաստիկ եղև ծագեցեալ,
մինչ ամ բնակիչք գեղջն 'ի դուրս ըն-
թացեալ արք և կանայք՝ ծերք և տը-
ղայք՝ 'ի տեսանել փութային. և հիա-
ցեալ ընդ տեսիլն սկսան զըղջանալ ։
Իւ բարձեալ նոյնժամայն զնչխարսն
ինջաք 'ի գեօղն. և պաշտօն ցնծութե
կատարեցաք մինչև ցառաւօտն ։

Եւ 'ի վաղիւն բարձ̄ել եկաք յարձանն
և ընթերցաք զգիրն. և բզ̄ւմ ժամս
արտասւեաց ս̄բն գրիգոր վ̄ս̄ իզուր
կոտորածին։ Եւ ապա՛ առեալ զաջ
թևն սրբոյ մկրտչին՝ տ̄նագրեաց ըզ
գաւառն ասելով, եղիցի աջ տ̄ն 'ի վ̄ր̄
գաւառիս այսորիկ պահել 'ի թշնա
մեաց։ և թէ վ̄ս̄ մեղաց իւրեանց տան
ջեցան 'ի տ̄նէ, սակայն թշնամիք մի
յերկարեսցին այլ չարեօք իւրեանց
սատակեսցին. և մի հերձւածօղք
բնակեսցին յայսմ աշխարհի. աջ սրբ
բոյ կարապետին եղիցի պահապան։
և միանգամայն եղիցի տունս այս շին
ւած յաւիտենական յազգաց յազգս։
և ասացեալ զամէնն, ձայն դղրդի է
հաս յականջս մեր։ Եւ իբրև եկեալ
հասաք յիննակնեան տեղին, ընդ ա
ռաջ եղեն մեզ իշխանքն հայոց, աւե
տիս տալով թէ դեմետր կործանե
ցաւ։ և իբրև եկաք 'ի տեղին՝ տեսաք
զտեղի կռոցն քանդեալ. և բագինն
որ էր հնգետասան կանգուն՝ ընդ ղ̄
կա բա

բաժանեալ. և քրմացն աղաղակ բար
ձեալ չարաչար: Ուրև դևքն իսկ 'ի
լսելիս մարդկան կոծեին ասելով,
վայ՞ մեզ զի ոսկերք մարդկան մեռե
լոց հալածեն զմեզ յերկրէ. և մարդ
կօրէն տեսլեամբ որպէս զթևաւոր
ելեալ գնացնն յաշտիշատի կուռսն:
Իսկ այլք 'ի դիւացն ո՞պ պիծակս ան
հուն բազմութ՞ն և որպէս թանձրա
մած տարափս՝ յարձակեալ 'ի վերայ
բազմութ՞ն զքուրմսն առ հասա
րակ լլկեալ թողին իբրև զմեռեալս:
Եւ մատուցեալ ս՞բն գրիգոր բժըշ
կեաց զնոսա. և հրամայեաց կործա
նել զկուռսն գիսանեայ. զի պզնձիէր.
որոյ երկայնութիւնէր երկոտասան
կանգուն: Եւ իբրև մերձեցան կոր
ծանիչքն՝ տեսեալ պաշտօնէիցն՝ բա
զում ողբովք 'ի վերայ յարձակեալ
ասէին, մեռցուք նախ մեք, և ապա՛ մեծ
ա՞ծդ մեր: Իսկ զօրացն 'ի մէջ առեալ
սպանին արս վեց. և ապա՛ կարացին
կործանել զդուրս մահուն.

Իսկ դևքն ձայն բարձեալ ասէին,
թէպէտ հալածէք դուք զմեզ աստի,
բայց որ կամին աստ բնակիլ՝ և նա
մի գտցէ հանգիստ։ բայց ոչէ հաճա
տալի։ Օ՞ր օրինակ՝ 'ի դուրս քաղա
քի բազում զօրք մտանեն, այսպէս
և այս տեղի՝ դիւաց դուռնէ։ և այն
չափ բազում են 'ի տեղիս դևքն գի
սանեայ՝ որչափ 'ի սանդարամեաս ան
դընդոց։ Եւ իբրև կործանեցին
զօրքն զկուռսն՝ սկսաւ ս՞բն գրիգոր
եկեղեցիս հիմնարկել։ և զի ոչ գոյր
նոցա նիւթ պատրաստեալ՝ առեալ
քարինս անկազմս և անտաշս, և գը
տեալ կիր 'ի բնակութիւնս կռոցն՝
սկիզբն արարին եկեղեցւոյ 'ի տեղիսն
ուր բագինն դեմետրեայէր լեալ։ և
արար անդ աւուրս երկոտասան։
Եւ զնշխարս ս՞բ կարապետին զա
մենն աստ կամէր դնել։ բայց ոչ էառ
հրաման 'ի տ՞նէ։ այլ զհասարակն ա
ռեալ դնէր 'ի տապան բրտեայ։ զի հո
ղեղէնէ և ոչ ոսկեղէն։ վասն այնորիկ

ոչէ պարտ ոսկւով ծեփել զմեռեալ
մարմին մարդոյն։ Լ՚Ը եդ զնոյն տա
պանն ՚ի նոյն պղնձի տապանն. և եգ
անդ զմի ակն լուսոյ զոր եբեր ՚ի կե
սարիոյ անուն. լիգրօն։ Լ՚Ը ոչ եթէ
յայտնապէս ումեք դնէր զիրսն, այլ
՚ի ծածուկ. առեալ ՚ի գիշերի բրիչս
ես և աղբիանոս եպիսկոպոսն բրեցաք
երկու առնաչափ. և արկեալ ՚ի ներքս
խիճս քարանց, եդաք անդ զնչխարս
սրբոյ կարապետին։ Լ՚Ը այսոքիկ էին
զորս եդաք. Թիկնամէջն արմկօքն. և
ձախ թևն թիկամբն. և ՚ի բարձիցն
աջակողմեան բարձն. և այլ մանր ոս
կերք ՚ի մարմնոյն։ Ոսկև սրբոյն աթա
նագինէի զգլուխն և զաջ թևն մինչև
ցգօտին հատեալ եդաք. և է նորոյն
՚ի կաՀէ տապան։ Լ՚Ը եթէ կամիք
զստոյգն իմանալ՝ զպիսիդոն ասորի
Թարգմանիչն հարցէք, և նա՛ ասէ
ձեզ։ քանզի կարապետին սրբոյ՝ էառ
անկեան դրանն արշակունի. ԹզաՀմի
հեռի գտանես զբևեռ նշանացն. կէս

թզաւ բարձր՚ի գետնոյն. և յաջմէ ե
կեղեցւոյն։ Եւ գրեաց սուրբն գրի
գոր՚ի պղնձի տախտակս և եդ՚ի բեմի
անդ, եթէ կին ոք մի՝ իշխեսցէ մտա
նել՚ի դուռն եկեղեցւոյս. զի մի կո
խելով զպատուական նշխարսն՝ ան
հաշտ խռովութի՞ լիցի ընդ նմա. որք
մտանեն և ակնարկեն՚ի նա։ զորև
պիսիդոն իսկ ընթերցեալէ ըզտախ
տակն։ Իսկ աթանագինէս կայ հուպ
առ սեամսն ընդ ձախակողմեանն. և
այսպէս անյայտ կան՚ի պահեստի։ զի
թէ և գտանել ոք կամի՝ ոչ կարէ. զի
պատճառ իրացն այս եղև։ Իսկ իբրև
եդաք՚ի տեղւոջ իւրում և ծածկե
ցաք, երիցս անգամ ծունր կրկնեալ
սրբոյն գրիգորի մեօք հանդերձ, և
յարուցեալ տարածեաց զձեռս
իւր ընդ արևելս և ասէ։

Ա աստուծոց և տ՞ր տէրանց,
որ կատարես զկամս երկիւղածաց
քոց, և ոչ անտես առնես զազաչանս
այնոցիկ՝ որք խնդրեն՚ի քէն. դու տ՞ր

պահեցեր զսա՛ և ածեր մինչև 'ի տե
զիս այս։ Ձգեա՛ զաջ քո 'ի վերայ տա
պանաց սոցա. և կնքեա՛ անվթար զօ
րութ՟ քով զոսկերս սոցա. զի մի՛
ոք կարասցէ հանել աստի մինչև յօր
կատարածի աշխարհի, և նորոգման
սոցա և ամենայն սրբոց։ Թէև 'ի սըր
բոց ոք ջանայցէ աղօթիւք, մի՛ յայտ
ներ. այլ որ յուսով հաւանեալ և հա
ւատով գան 'ի բժշկութիւն 'ի դուռն
եկեղեցւոյս, խնդրեածովք կարապե
տիս այսորիկ՝ բժշկեա՛ զնոսա։ բայց
թէ կամք իցէ քո թողուլ. զնոսա 'ի
ցաւս իւրեանց, զի տանջեալ մարմ
նով՝ ապրեսցին հոգւով 'ի հանդեր
ձեալսն։ և ասացեալ զամէնն։
Եւ եղև ձայն յերկնից որ ասէր, ե
ղիցի քեզ որպէս և կամիս. և մի՛ ոք
գիտասցէ զգոսա ըստ հանելոյ կող
մանց։ և որ ոք ծառայեսցէ ինձ ս՟բ
և անկեղծաւոր վարուք 'ի գոյն տե
ղւոջգ՝ մասնակից լիցի ս՟ց բարեացն։
Եւ շարժեալ տեղին ծածկեցաւ։

Եւ իբրև լցաւ նոցա անդ թ օր, երթեալ իշխանն՝ սիւնեաց յաւանն կուառայ՝ հաւանեցոյց զզօրս գեղջն գալ 'ի մկրտութիւն. և առեալ սրբոյն գրիգորի իջոյց զնոսա 'ի ձորն այծսանայ և մկրտեաց զնոսա. և որք մկրտեցանն՝ էին արք հինգ հազար։

Եւ առեալ էած զնոսա 'ի տէրունական տաճարն և տօն սրբոյ կարապետին տայր կատարել. որ օր միէր 'ի նաւասարդի. և տրւեալ զնոսա 'ի ձեռս քահանայիցն ետ տանիլ 'ի գեօղն։

Եւ հրամայեաց քահանայիցն խաչ կանգնել 'ի տեղւոջն, ուր զնշխարսն եդին. և ետ մկրտել անդ զկանայսն։

Իբրև այս ամենայն եղև՝ ժողովեալ սուրբն գրիգոր զմանկունսն քրմացն և զպաշտօնեայս կռոցն՝ աղաչէր զնս դառնալ 'ի տ̃ր ա̃ծ. իսկ նոքա ոչ առնուին յանձն՝ այլ ասէին ցիշխանսն զայս 'ի միտ առէք. որ թէ ապրիմք՝ փոխարէնս առնեմք ձեզ. և թէ մե

ռանիմք՝ ոյծքն հատուցանեն զվրէժս
մեր։ * Եւ լըճեալ զայս իշխանն ան
գեղտան՝ ետ տանել զնոսա՚ի փայտա
կարան քաղաք արս չորս հարիւր ե
րեսուն եւութ, գերծեալ զգէսս նց։
Այլ եւ յոյժ զարմանալի իսկ էր տեսիլ
նոցա. զի սեաճքէին եւ գիսաճորք, եւ
զազրատեսիլք. զի ցեղով ՚ի հընդ
կացէին։ քանզի կռոցն որք յայսմ
տեղւոջէին՝ պատճառն այսէ։
Դեմետր եւ գիսանէ իշխանք էին հընդ
կաց եւ եղբարք ցեղով. եւ փախուցեալք
՚ի թագաճորէն հընդկաց՝ հալածե
ցան եւ եկին մինչեւ յաշխարհս հայոց։
Եւ իբրեւ եկին առ թգ̃ճորն հայոց
վաղարշակ՝ ետ նա զերկիրն տարօնոյ
ընդ իշխանութ̃ն նոցա. յորում շի
նեցին քաղաք եւ կոչեցին վիշապ. որք
եկեալ յատիշատէ՝ կանգնեցին ըզ
կուռսն զայնոսիկ զոր՚ի հնդիկս պաշ
տէին։ Եւ յետ հընգետասան ամի
եսպան թագաճորն զերկոսեանն, եւ
զտեղիսն իշխանութ̃ն՝ ետ սրդւոց
կը նո

նց կոճառայ և մեղտեսայ և հոռեայ։
Եւ շինեաց կոճառ իւր աճան, և կո
չեաց յանուն իւր կոճառս. և մեղ
տես շինեաց աճան 'ի դաշտին, և կո
չեաց մեղտիս։ Իսկ կրտսերն անցեալ
'ի գաճառն պալունեաց՝ շինեաց անդ
աճանս և կոչեաց հոռանս։ Եւ յետ
ժամանակաց խորհուրդ առեալ կո
ճառս և մեղտես և հոռեան՝ ելին 'ի
լեառն քարքէ. և տեսեալ զայն տե
ղի զի ընդ արձակութիւն էր որսոյ,
և հովաբեր խոտոյ, և փայտի առա
տաձեռն, շինեցին զնա դասակերտ.
և կանգնեցին 'ի նմա երկուս կուռս.
զմինն յանուն գիսանեայ՝ և զմիւսն
յանուն դեմետրեայ. և ետուն 'ի ըս
պասաճորութի՞ նց՝ զազգն իւրեանց։
Եւ գիսանէ, զի գիսաճոր էր. վասն
այնորիկ և պաշտօնեայք նորա գէսս
ունէին. զի յորժամ 'ի ք՞ս դարձան՝
չէին կատարեալ 'ի հաճատս. և ըզ
հայրենի օրէնսն չիշխէին յայտնի ու
նել. ապա խաբէութի՞ զայս հնարս

 իմա

իմացան • ծա՛մ թողին 'ի գլուխս ման
կանցն • զի զա՛յն տեսեալ՝ յիշեսցեն
զառաջին պղծութիւնն իւրեանց։
Որև ես սղաչեմ, զգոյշ կացեք • զի
մի՛ այս և 'ի ձերում եր
կիրդ սերմանիցի։
Բ՛րդ՝ մեք դարձցուք, յո՛ջին կարգն։
* Հիմնարկեաց զեկեղեցին և եդ
անդ ղնշխարսն, և կանգնեաց զնշան
տրունական խաչին 'ի դուռն եկեղե
ցւոյն 'ի տեղի կռոցն գիսանեայ •
Եւ եթող անդ պաշտօնեայս եկեղե
ցւոյն՝ զանտօն և զկրօնիդէս • և զե
պիփան հա՛յր հաստատեաց վանացն
ընդ ձեռամբ իւրով։ և եթող 'ի տե
ղւոջն արս կրօնաւորս քառասուն և
երեք • և ետ նոցա երկոտասան դա
սակերտս, զի ծառայեսցեն տեղեացն։
Յորոց մինն կոհառս և մեղտի և բը
րեխ և մուշ և խորնի և կեղք և բու
զու։ քանզի աւանքեն սոքա բազումք
և մեծամեծք • ո՛պ և կայ իսկ 'ի գիրս
իշխանացն մամկոնէից։ Քանզի կո

 հառս

Հառս ունի երդահամարս զ̅ճ̅ ԺԲ. և
հեծեալս ռ̅ և լ̅: և տումբ ծուխս
թ̅ճ̅: և հետևակս բ̅ռ̅. և երկերիւր:
Մուշ և մեղտի ունի ծուխս բ̅ռ̅, էճ:
և հեծեալս ը̅ճ̅: և հետևակս ռ̅լ̅.
Խորնի ունի ծուխս ռ̅ջ̅զ̅. և հեծեալս
էճ. և հետևակս ռ̅էճ: Իսկ՝ բրեխ
ունի ծուխ ռ̅ճ̅ձ̅: և հեծեալս ութ, ճ̅:
և հետևակս զ̅ հարիւր: Եւ բու
զու ունի ծուխս հինգհարիւր: և
հեծեալս բ̅ռ̅ և քառասուն: և հետե
ւակս աղեղնաւորս է հարիւր քառա
սուն: և տիգաւորս զ̅ճ̅ձ̅: և պարսա
ւորս բ̅ճ̅ ութսուն: Արդ՝ այսոքիկ
աւանագեօղք տըւեալք էին 'ի բնէ 'ի
ծառայութի կռոցն. զորև իշխանքն
հաստատեցին դարձեալ 'ի վերայ եկե
ղեցւոյն ամս և բ̅ թըւով:
Զայս այսպէս պահեալ է սրբոյն գրի
գորի:
Արդ՝ յետ երկոտասան աւուր՝ եր
թեալ իջանեաք 'ի քղ̅քագեօղն մեղտի
և անդ երեկօթս արարաք: Եւ 'ի մէջ
հա գի

գիշերի եկն այր մի և պատմեաց թէ,
արք հիւսիսոյ գան 'ի վերայ մեր. և մեր
դէմ եդեալ կամէաք անցանել յայն-
կոյս գետոյն յամրոց մի կոչեցեալ թար
ձէնդ. և իշխանքն անցեալ գնացին մինչ
'ի դուռն մուշ քաղաքին. և տեղեցա
կան զի ոչինչ էր. և ապա դարձեալ ե-
կին ընդառաջ մեր և գարձուցին զմեզ
յերեսաց արածանու: Ոմանք յին
քեանց յառաջ գնացեալ մտին 'ի քա
ղաքն. և ոմանք ընդ մեզ երթային:
Եբրև հեռացաք 'ի գետոյն իբր ձիոյ
արշաւանօք երկու կամ երեք, և մեր
ձեցաք 'ի փոքր ձորակն, և կամեցաք
անցանել և գնալ 'ի տեղի մեհենիցն,
քանզի անդ իսկ էր խորհեալ գնել
զմնացեալ նշխարսն. ջորիք կառացն
ոչ կարացին անցանել ընդ ձորակն:
Յայնժամ հրեշտակ տն արգել ըզ
սբն գրիգոր ասելով՝ հաճեցաւ տր
բնակիլ սրբոցդ 'ի տեղւոջդ յայդմիկ.
և վասն ցուցանելոյ 'ի հեռագոյն տե
ղւոյ անտի զզօրութիւն այ կենդանւոյ

սքանչելեացն՝ անդէն զձեռն 'ի գործ
արկեալ շինմածոյ եկեղեցւոյ։
Եւ նոյն օրինակաւ կազմեցաք 'ի գի
շերի զտեղի նշխարացն. և եդաք ըզ
նոսա 'ի քարեայ տապանի իբրև առ
նաչափ. և զերկուց վկայիցն մերձ
առ դուռն՝ յաջ կողմն եկեղեցւոյն. և
զմիւս ակն լուսոյ՝ դնէր 'ի տապանին,
յաղագս միշտ լուսոյն զոր ունէր։
Եւ զորս եդաքն՝ այս են. զաթանա
գինէին զհասարակն. և զկարապետին
սրբոյ զերկուս բարձսն ձախակող
մեան. և զերկուս սրունսն. և մասն
ինչ յոսկերաց ողինն։ Իսկ զայլսն 'ի
կեսարիա առին իւրեանց մասն. զեր
կուս ոտսն և զահեակ բոյթն և
զաջ ձեռն մինչև ցարմուկն։
Ը'րդ՝ իբրև եդաք 'ի ներքս 'ի տա
պանն խորագոյն ըստ չափոյ նշխա
րացն որպէս զիննակնեան տեղեացն.
նոյնպէս ծունր կրկնեալ սրբոյն զրի
գորի մեօք հանդերձ՝ զնոյն աղօթս
մատուցանէր առ ա̅ծ, զի մի ոք յան

դըգնիցի հանել զնոսա։ Եւ նոյնպէս
եկն ձայն յերկնից թէ զոր խնդրե
ցերն եղիցի. և ոչ ոք իցէ որ հանիցէ
զդոսա առ 'ի գտանել զոր եդեալ ես։
և զայս ասացեալ՝ խաղաղացաւ տե
ղին 'ի մէնջ. և յայտնի եղև փափագո
ղացն նշանաւ բևեռացն։ Բ՛րդ՝ որ
զկնի այսոցիկ է՝ թողաք զայն այլ պատ
մագրի. մինչև դառնայ դարձեալ
պատմութիւնս 'ի տարօն. զի որպէս
զայլ տեղեաց չէ ինչ գրեալ, նոյնպէս
և զիմս չիշխէ ոք գրել. զի
թագաւորաց ժամա
նակագիրն է։
Բյս Պատճէն Բռաջին.
Պատերազմին է։

Պատճէն Երկրորդ վ՚ն Պատերազ
մին որ յարձանայ։ 13

✠

Արդ՝ մինչ դեռ տրդատ և ս՚բն
գրիգոր կամէին անցանել և
գնալ առ կոստանդիա
նոս թագաւորն՝ եկեալ հասին ՚ի գա
ւառն ապահունեաց՚ի քաղաքագեօղն
մանծկերտ։ Լ՝ քքայն հիւսիսոյ զօրս
գումարեալ եկն՚ի վերայ աշխարհին
վրաց, և փս խստական արար զիշխան
ն՚ր և եբեր մինչև՚ի կարնոյ քաղաքն.
և զերկիրն գերի վարել տարան իբրև
ոգիս քառասուն և ութ հազար։
Լ՚ւ իբրև էհաս պատգամաւորն վր
ր՚ց իշխանին առ թագաւորն տրդատ.
և խնդրեց՚ի նմանէ զօրս յօգնականու
թ՚ի իւր. և ետ թ՚գրն տրդատ ՚լ՚ռ՚ զօրս
՚ի ձեռն ապահունեց, և առաքեց յօգ
նութ՚ի իշխանին վրաց։ Որք երթեալ
յամեցին յամսօրեայ ճանապարհ. որք
և զսակաւ մասն գերելոց՝ դարձու

հե ց ն

ցին. և երեք իշխան ըմբռնեցին և ա-
ծին. և կողմնապահ թողել տեղւոյն՝
դարձան ինքեանք առ թագաւորն ։
Իսկ ես աղաչեցի զՄբն գրիգոր գնալ
'ի վանս իմ զոր հիմնարկեաց յանուն
սրբոյ կարապետին. իսկ և թագաւորն
յանձին կալաւ գալ 'ի տեսութի՞ տե-
ղեացն զոր հիմնարկեաց։ Եւ ելեալ
յաշտից տեղեացն գնացաք 'ի լեառնա-
կողմն՝ և եկեալ բանակեցաք 'ի գլուխ
արձանին, վասն ընդարձակութե՞
վայրացն ։
Եւ իբրև եկաք յիննակնեան տեղին
հանդերձ թագաւորաւն, խնդիր ա-
րարաք սրբոյն անտօնի և կրօնիդեայ։
Իսկ պաշտօնեայքն ասեն՝ այս ամմի է
որ ոչ տեսանեմք զնոսա. և տրտմե-
ցաւ թագաւորն յոյժ. զի 'ի վաղնջուց
ցանկայր տեսանել զնոսա։ Եւ Մբն
գրիգոր առաքեաց խնդրակս զաղ-
բիանոս եպիսկոպոսն հանդերձ եր-
կու սարկաւագօք. տըւեալ նոցա
խրատս զայս. ընդ առաւօտն ելանեն

հզ նո

նոքա ասէ յանտառէն 'ի բլուր ուրեք.
կացէք դուք անդ զգոյշ, զի մի՛ զձեզ
տեսեալ փախիցեն ։ Որք երթեալ՝
զաւուրս ՊԸ ՃՋ կարացին տեսանել.
իսկ 'ի լուսանալ աւուրն հինգերորդի
լրւան զձայն սաղմոսերգութեան նոցա,
զի գային յանտառէն յարևմտից կող
մանէն 'ի քաղցրահամ աղբերէն. և ե
կեալ ելին 'ի բլուրն արևելական տե
ղւոյն յարարոցն դեմետրեայ. զոր կո
չեմք յարու բլուր. զի անդ՝ իսկ էին
դարափորք խորոց նոցա ։ Եւ ելեալ
'ի գլուխ բլրին՝ սկսան սաղմոսել այս
պէս. լսելի՛ արա ինձ տ̄ր յառաւօտու
զողորմութիւնս քո ։ Եւ աղբիանոս
ասէ, հոգի քո բարի՛ առաջնորդեսցէ
ինձ 'ի յերկիր ուղիղ ։ Եւ աղօթեալ
անդ անտօն՝ ասէ ցաղբիանոս՝ բարի՛
եկիր ճանապարհ խաղաղութեան ։ և նա
ասէ, բարեւոք գտի զձեզ օթևանք
հոգւոյն սրբոյ և ճրագունք լուսոյ ։
և աւետիս ձեզ, զի ՍԲՆ գրիգոր և
տրդատիոս՝ 'ի բնակութիւնս ձեր ե

կեալեն և յոյժ խնդրեն զձեզ։
Եւ նոքա ասեն, և ձեզ աւետիս. զի
սատանայ կործանեցաւ. և ա̅ծ կըր
կին ուրախութ̅ի̅ էլից զարարածս
իջմամբ հոգւոյն սրբոյ։ վասն որոյ կո
չեցաւ բլուրն այն աւետեաց բլուր։
Եւ առաքեաց աղբիանոս զերկուս
սարկաւագունսն աւետաւորս. զոր
լըւեալ ուրախ եղաք յոյժ. և առաքե
ցաք զնոյն սարկաւագունսն աւետա
ւորս առ տրդատ 'ի ստորոտ արձա
նին. որ լըւեալ լըցաւ խնդութ̅ի̅, և
եկն 'ի վանսն հանդերձ գլխաւոր իշխա
նօքն։ և 'ի տեղին ուր զաւետիսն ե
տուն՝ հրամայեաց վ̅ի̅մս ժողովել. զոր
կոչեմք աւետ̅ե̅ց խաղ։ Եւ առաքել
սրբոյն գրիգորի զդասս պաշտօնէիցն
և զնշան սուրբ խաչին՝ հանդերձ քա
հանայիւք և անուշ խնկօք. որև ձայն
պաշտօնէիցն հնչեցուցանէր զանտառն։
Իբրև մերձեցաք 'ի բլուրն՝ նոքա ընդ
առաջ եղեն մեզ. և միաբան ելաք 'ի
բլուրն և աղօթեցաք։ Եւ յետ ողջու
նին

նին, ասէ սուրբն գրիգոր, բարձոք գը
տաք զձեզ առաձօտք խաղաղութեան.
Լենոքա ասեն, քարի՛ եկիր ա՛րուսեկդ
արդարութեան, որ զտիեզերս լուսաձո
րես. մշակ առանց ամօթոյ և աշտա
րակ բարձրագոյն քան զերկինս։
Եւ համբուրեալ զնոսա յերկար, ա-
պա՛ ելաք յեկեղեցին. քանզի չէր բը
լուրն հեռի՛ ի տեղւոյն. այլ սակաւ մի
բացեայ ընդ հիւսիսոյ կողմանէ որ
հայի ընդ արևելս՝ բարեհամ իսկ և
դիտանոց։ Եւ իբրև ածաք զնոսա
առ թագաւորն, յարուցեալ համբու
րեաց զնոսա Լենստաւ առաջի վկայա
րանին, և հայցէր օրհնիլ՛ ինոցանէ։ Լե
նոքա բազում վարդապետութ՞ խօ
սէին ընդ նոսա, և ուսուցանէին զսրբ
ութեան կրօնսն։ Եւ եկաց թագա
ւորն՛ ինոյն տեղւոջն աւուրս հնգե
տասան. և կանգնեցին զնշան տէրունա
կան խաչին մեծ անդամ քարակոփի՛ ի
տեղի տաճարին, ուր գիսանէսն էր. ա-
ռաջի աղբերն ուր զբժշկութ՞ն առնէր

հիւանդաց ։ և տօն ցնծութեան կատա
րէին բազմամբոխ ժողովրդեամբ ։
Զի կուտեցան 'ի տեղեաց տեղեաց ։
և եղեն թըւով իբրև հարիւր ո̅ ,
չորս հարիւր յիսուն ։ թող զզօրս թա
գաւորին և զպաշտօնեայս սրբոյն գը
րիգորի՝ զորս թագ̅ւ̅որն հրամայեաց
թըւել և գրել 'ի բուն խաչին ։ զի լիցի
յիշատակ ազգաց անցելոց ։
Եւ իբրև կատարեցին զա̅մ պաշտա
մունսն՝ եկեալ հասին զօրքն որք 'ի
վիրսն էին՝ առ թագաւորն , և ածին
ընդ ինքեանս երեք իշխանս և չորս
հարիւր արս ընտիրս ։ և տեսեալ թա
գաւորն ուրախ եղև յոյժ և գոհա
ցաւ զա̅յ ։ որ ետ 'ի ձեռս իւր զթըշ
նամիս իւր ։ և առեալ զնս̅ առաքեաց
յամուրն ուղկան ։ Եւ ինքեանք յա
ռաջ ելեալ խաղային 'ի բզ̅ւ̅մ աւուրս ։
և դարձեալ մեծաշուք պատւով և
բազում ուրախութ̅ գային հասա
նէին յեկեղեաց գաւառն ։ Եւ յետ
երից աւուրց ելեալ անտի գային և

հասանէին 'ի գաւառն պալունեաց ։
և եկեալ 'ի գեօղն կոճառս՝ քան զի
աշխատեալքէին՝ օր մի հանգիստ
ետուն իւրեանց ։
Բ՛րդ՝ յորժամ գնացին իշխանքն 'ի
վիրսն և դարձուցին զգերիսն՝ կողմ
նապա՛հ Թողին անդ զիշխանն աղձը
նեաց՝ դռո՛վ անուն նորա ։ և նորա
կաշա՛ռս առեալ 'ի Թագաւորէն հիւ
սիսոյ վացսուն հազար դահեկանս՝
գնաց յաշխարհն իւր ։ և այս ա՜մ ջան
նենգութե՜՝ վասն Թագաւորինէր ։
Եւ այնպ՜ս հմտութբ՜ եկն և դիտով,
մինչ զի զԹագաւորն 'ի նեղ տեղին
Թակարդեաց ։ բայց առ Թագաւորն
տրդատ երեսուն ո՜ այր միա՛յն էր մը
նացե՜լ ։ և այլն ամենայն գնացեալէին
'ի մուշնաւան ։ Բ՛րդ 'ի հասարակիլ գի
շերոյն մինչ մեք զպաշտօն մատուցա
նէաք առաջի սրբոյ խաչին զոր կանգ
նեաց իշխանն սիւնեաց հրամանաւ
սրբոյն գրիգորի ։ զի մինչ տրդատ
զիննակնեանն կատարեաց՝ իշխանն ան

գեղտան զխոռենից կանգնեաց, և սիւ
նեացն զկոճառացն կանգնեաց և ո̅բն
գրիգոր երթեալ օրհնէր զխաչսն և
յերկոսեանն հիմն եկեղեցւոյ արկա
նէր։ Ա՛ղդ՝ ի նոյն աճուրսն ի պաշտա
ման գիշերոյն մինչ դեռ զօրհնութիւ
երից մանկանցն ասէաք, և թագաւորն
եկեալ առ մեզ աղօթէր իշխանօքն
հանդերձ, և չունէաք բնաւ յիրաց
կասկած. յանկարծակի ձայն ահեղ
իբրև ամպոյ որ յոյժ դղրդէ, եկն
էհաս՝ի վերայ մեր. և զառաջին կողմն
գեղջն պատեալէին հետևակքն, և
զներքինն հեծեալքն. և սկսան հնչե
ցուցանել զփողս պատերազմացն։ և
Ժնդիւն սաստիկ լինէր շուրջանակի.
և անդ էր տեսանել զձիոցն վրնջիւն։
Յայնժամ սկսան և իշխանքն մեր ը̅
առաջ ելանել նոցա՝ի պատերազմ.
զի լուսինն միջօրեայէր. բայց՝ի պա
տերազմէն արգել զն̅ թագաւորն,
ասելով գիշերէ այժմ. և մեք ոչ գի
տեմք զչափ թշնամեացն։ այլ թէ ի

ձ̅բ̅ մաս

մաստութ՟ կամիք առնել զգործն,
ելէք վեց հազար ընդ մէջ այգեստա
նեացդ և թաքերուք 'ի գլուխ արձա
նին մինչև ցառաւօտն. և չորս ո՟
ընդ հաշտենից կողմն և չորս հազար
ընդ մէջ նոցա գնասցեն առ այգես
տանեօքն ընդ վերին գահսն, և մեզ
ուշ կալցեն. բայց զձեզ մի՛ իմասցին
և դարձեալ փախիցեն նենգութ՟. և
'ի մէջ առեալ վտանգեսջիք զնոսա. և
բաժանեալ զզօրսն յարձակեաց ո՟պ
խորհեցաւ։ Բայց թագաւորն և ս՟բն
գրիգոր 'ի փոքր ամրոց անդ մտեալ
մեօք հանդերձ աղօթէին։ Իւ միոմն
'ի սիւնեաց զօրացն ըմբռնեալ պա
տանի մի 'ի հիւսիսական զօրացն՝ էած
առ թագաւորն. և իբրև տեղեկացաւ
'ի նմանէ իրացն թէ 'ի քոյ զօրացդ և
իշխանացդ են իրքն, և թագաւորն է
գեղռէհօն, և վասն ունելոյ զքեզէ
եկեալ յիսուն և ութ հազարաւ, հրա
մայեաց յայնժամ զօրացն պատրաս
տել զինքեանս յետին աւուրն և մա

ձգ հու։

հու։ Եւ իբրև առաւօտ եղև՝ սկը
սաւ զօրս կազմել յամրոցս Թագաւո
րին 'ի վերայ արձանին։ Եւ Թագա
ւորն հիւսիսոյ հրամայեաց զօրաց
իւրոց՝ ունել զառաջսն վեց հազար
սպառազինօք. զի կամէր արգելուլ
զԹագաւորն. զոր յառաջ եկեալ ար
գելուին 'ի գլուխ արձանին. որ զբա
զում ժամս ոչ կարաց ելանել 'ի վեր։
Զոր տեսեալ սրբոյն գրիգորի և յար
տասուս հարեալ ձայն էբարձ և ասէ,
մկրտիչ յօհաննէս կարապետ ք̅ի՝ չը
տեսանե՞ս զինչ գործեն. ա՛րդ՝ հա՛ս
յօգնութի՞, և ա՛րա՛ զզօրս զայս նշա
նաւորս յազգս։ և առեալ զնշխարս
առաքելոցն տ̅նագրէր 'ի վերայ նոցա։
Յայն ժամ ո՛ւժ առեալ տրդատայ
քաջառնաբար ձայն տըւեալ յօգնու
թի՞ կոչէր զս̅բ կարապետն. և կըտ
րեալ զռազմ առաջապահիցն էանց 'ի
գլուխ բլրին. և որք 'ի գիշերին Թա
գուցեալ էին զօրքն յարուցեալ 'ի մէջ
առին զայն զօրսն. և կոտորեալ փա

 խըս

խոստական արարին զնոսա. և զորս
փախուցին՝ իջուցեալ 'ի հարաւոյ
կողմն անտառին ոպ 'ի Թակա՛րդ ար
գելլով կոտորեցին զնոսա անխնայ.
և անմանեցաւ տեղին՝ Թակա՛րդ ։
Իսկ զօրքն հիւսիսոյ որպէս դիպօղ
ժամանակ գտեալ՝ յարձակեցան 'ի
վերայ գեղջն. և դեռ հանէին զմեզ
յամրոցն. զոր տեսեալ չորս հազա
րացն որ 'ի վր գեղջնէին, յարուցեալ
փախստական արարին զնս 'ի ներքոյ
գեղջն՝ զոր ոմանք յագորդացն գլա
ջարդս արարին զճահատս երիվա
րացն. և բազումք 'ի հեծելոցն մե
ռան 'ի վիմացն ։ Իսկ զօրքն մեր ցրմել
զնոսա ընդ այգեմէջսն, սակաւք պրր
ծեցան 'ի նոցանէ. և անկան 'ի տեղւոջն
վեց հարիւր այր ։ Իսկ 'ի Թակարդսն
հազար էճ այր. և զոր պարսաւորքն
կոտորեցին, ը հարիւր վեց ։ և ընդ
ամենայն, երեք հազար հարիւր վեց
այր ։ Եւ ապա՛ դարձեալ Թագաւորն
'ի փոքր կոտորածէն՝ ել 'ի գլուխ ար

ձանին. և հարեալ զազդարար փողսն
մնաց անդ մինչև ամ զօրքն'ի մի վայր
ժողովեցան։ Եւ իբրև եկին հասին
'ի տեղին, զսբն գրիգոր իջուցին յան
տառէն և պահեցին զնա արք ՃՌ։
Իսկ Թագաւորն հիւսիսոյ առեալ
զզօրս իւր՝ գնաց'ի հաշտենից տափն,
և առաքեաց թուղթս առ տրդատ,
եթէ 'ի վաղիւն եկ և տացուք պատե
րազմ. և եղիցի օր յաւիտենական'ի
միջի մերում։ զի կամ տացես զիշ
խանս իմ յիս, և զհարկսն հընգետա
սան տարւոյ. ապա թէ ոչ՝ քանդեմ
զերկիրդ քո սրով և գերութիւն. ոչ
զի ծանիցես զխոզութիւն քո զոր արա
րեր առաջի զօրաց քոց։ ա՛ր դ արա
այդմ պատասխանի։ Եւ ընթերցեալ
զթուղթն՝ ոչ արար նմա պատասխանի.
այլ յարուցեալ գնաց երեսուն հազար
արամբք 'ի պատերազմ։ և երթեալ
յանդիման նոցա իջանէր 'ի մուշեղայ
գեօղն հաշտենից։ Եւ'ի վաղիւն ըսկը
սան ռազմ կազմել և հնչեցուցանել

զփող պտ̄րազմին. և դռնապահս տե
ղեացն զբագրատունեաց իշխանն կա
ցուցանէր։ | ակ զաջ զօրուն թևն տայր
'ի ձեռն իշխանին սիւնեաց. և զահ̄եկն
'ի ձեռն իշխանին անգեղտան։ | ակ ըզ
գահերէց իշխանն կացուցանէր թիկ
նապահ իւր՝ և այնպ̄ յօրինեցան 'ի պա
տերազմ Եւ իբրև ա̄մ զօրքն սկսան
ընդդէմ իրերաց անցանել՝ ձայն բար
ձեալ արքայն հիւսիսոյ ասէր, արքայ
հայոց յառաջ մատիր։ և իբրև եկին
ընդդէմ իրերաց՝ սկսան իբրև զմրր
ճաւորս քարահատաց՝ կամ իբրև
զուռնաւորս՝ մինն առնոյր և միւսն
իջուցանէր։ քանզի և արքայն հիւսի
սոյ զօրաւ՛որ էր իբրև զտրդատ և ա
հաւոր։ Բայց 'ի բազում կոփելն մի
մեանց։ արքայն հիւսիսոյ սկսաւ պա
կասիլ. և գիտացեալ եթէ վնասիլ՛ոց է
քանզի ճոպանաւ՛որ էր, աճապարեալ
ձգեաց զճոպանն և էարկ ընդ աջ
թիկն և պարանոցն տրդատայ. և այն
չափ փութանակի դարձաւ 'ի կըր

թել զճոպանն, մինչ զի ոչ կարաց
տրդատ շարժել զձեռն իւր ։
Յայնժամ ուժ առեալ տրդատայ՝
մտրակեաց զերիվարն իւր ըզկնի
գեթռեհոնի այնչափ փութապէս,
մինչ ոչ տալ քայլս տասն ոտից նր.
և իբրև էհաս նմա, ասէ՝ կատաղի
շուն՝ խառնեցեր զկնի քոյ ջլացդ. և
անդէն բարձեալ զաջ ձեռն իվեր՝ ի
ջուցանէր զսուրն՝ ի վերայ ձախոյ թի
կան նր և անցուցանէր ընդ գօտին.
և զողն երիվարին հանդերձ գլխովն
երկուս կտրեալ յերկիր ընկէց ։
Եւ այնէր զարմանալի, որ գլուխն
և աջ ձեռն և աջ ոտն գեթռեհոնի,
և երիվարին ողն ընդ մէջ հերձեալ
ը միմեանս թաւալէին ։ Զոր իբրև
ետես իշխանն անգեղտան իվեր ա
ծեալ զահեակ թևն՝ ձայն էբարձ
առ իշխանն սիւնեաց՝ ի մէջ ածել ըզ
գունդն այծուց. զի անկաւ քօշն ։
Եւ նա՝ ի մէջ ածեալ էհատ զզօրսն.
և անցեալ յաջ թևապետն հիւսիսոյ՝
ասէ, աստեղահաչ՝ յառաջ մատիր և

մարտիցուք ։ յայնժամ աճապարեալ
հիւսիսայինն կտրեաց զգլուխ երի
վարին սիւնեաց իշխանին ։ Իսկ նա
վտանգեալ էած զսուրն փութպս և
կտրեաց զոտս երիվարին հիւսիսոյ
իշխանին ։ և երկոքեանն յերկիր ան
կեալ բուռն զմիմեանց հարին ։
Յայնժամ ոմն 'ի ծառայից սիւնեաց
իշխանին մղեաց զոմն և ընկէց յերի
վարէն իւրմէ ։ և ածեալ զերիվարն
սիւնեաց իշխանին ասէ՝ հեծիր տր ։
և նա՛ աճապարեալ երիվարաւն կոտ
րեաց զգլուխ հիւսիսոյ իշխանին և
ընկէց 'ի մախաղ իւր ։ Եւ իբրև ե
տես իշխանն անգեղտան զիրսն՝ և ըզ
զօրսն թէ 'ի փախուստ դարձան, ապա՛
զձեռն 'ի գործ արկեալ բախեցին ըզ
պատերազմն առ իրեարս ։ որև թա
գաւորն զհետ մտեալ մինչև 'ի մուտս
արեգական՝ կոտորեցին զնոսա անխը
նայ ։ և ոչ ոք դիմադարձ գտաւ նց ։
և 'ի նուրբ տեղիս դիմէ՚ օթևանս առ
նէին առ եզեր գետոյն, որ անցանէր

ձթ ը

ընդ մէջ գաւառին հաշտենից. և բա
նակեցան անդ յայնմ կողմանն
'ի նոյն գիշերին։

Եւ իբրև առաւօտ եղև՝ պատրաս
տեցան մնացեալ զօրքն հիւսիսակա
նաց, և յարձակեցան 'ի վերայ զօրացն
հայոց. և սկսան կոտորել զնոսա։ և
այնչափ յանդգնեալ՝ մինչ զիշխանն
ծոփաց 'ի մէջ առեալ պատեցին բա
զումք. որ աղաղակեց ասելով, ո՛ւր ես
իշխանդ սիւնեաց. հաս ինձ յօգնութի։
Եւ նորա հասեալ իբրև զսրաթռիչ
արծիւ՝ հալածեաց զզօրսն 'ի նմանէ։
և տեսին զի խոցեալ էին չարաչար ԸԼ
երեսօք նորա՝ առեալ տարան 'ի բա
նակն և անդ մեռաւ։ Իսկ ընդդէմ
դարձեալ տրդատայ՝ սպարապետն
գեդռեհոնի բազում մէքենայիւք իւ
րովք, և կարէվէր խոցեաց զահեակ
թևն նորա։ և նորա բարկացեալ և
մռմռեալ իբրև զառիւծ՝ յարձակե
ցաւ 'ի վերայ ՆՐ, և հարեալ 'ի վերայ
գագաթանն ճեղքեաց ընդ երկուս.

և անկեալ զկնի զօրացն փախստական
արար զնոսա մինչև 'ի հարք. և այլք
ոմանք հետամուտ եղեն նոցա մինչ
'ի կարնոյ քաղաքն։ Լ՝Ը իբրև դար
ձաւ Թագաւորն և իշխանն յարձանն՝
և ի՞ջին առ ս՞բն գրիգոր 'ի տեղին ուր
ս՞բ կարապետն էր, մեծ գոհութի՞ մա
տուցին ա՞յ. և առնէին պատարագս
ողջակիզաց սպիտակ զըճարակաց և
նոխազաց, և բազում գառանց։ և
տային ողորմութի՞ս աղքատաց բազ
մաց։ Լ՝Ը իբրև եկեալ ժողովեցան
զօրքն ամենայն՝ համար արարեալ՝
գտաւ սպանեալ 'ի մերոց զօրացս հա
զար և ութսուն. իսկ 'ի նոցանէ,
տասնև հինգ հազար ինն հարիւր քա
ռասուն երկու՝ Լոցա փախստական
եղեալ մինչև 'ի հարք. և իշխանն հար
քայ անկեալ 'ի վերայ 'ի վեց տեղիս կո
տորեաց ութ հարիւր յիսուն և վեց
այր. և ի վիրս մտեալ 'ի բազում տեղիս
կոտորեցին զնոսա. և որք գնացին 'ի
գաւառն իւրեանց՝ էին վեց հազար.

ղա իսկ

իսկ մինչ 'ի տարօն մտին՝ էին-յիսուն
և ըստ։ * Այս ամ գործեցաւ 'ի գալն
նոցա 'ի Հռովմայ. բայց եղև 'ի ձեռն
նենգաւոր իշխանացն աղձնեաց։
Որք երբև կացին տաւուրս երիս 'ի
տեղիս իննակնեան, ապա խաղացին
միաբան և գնացին 'ի գաւառն ապա
հունեաց, տանելով ընդ ինքեանս զնշ
խանն որ 'ի բերդին ուղկան. և չորս
հարիւր այր 'ի դիւան արքունի տայր
արկանել։ Եւ երբև հասաք զօրացն
որ յառաջէին ուղարկեալ՝ հրամայեց
նոցա ունել զնշխանն աղձնեաց և
ծայրաքաղ առնել. զոր արգել նոքն
գրիգոր 'ի պատուհասէն. բայց 'ի
պատճոյն հերքեալ մերժեաց և վա
րեաց 'ի գաւառէն հայոց։ Եւ զկնի
այսորիկ եթէ լմանալ ոք կամիցի՝
զայլ պատմագիրս հարցցէ։ Զի՝ այ
սոքիկ 'ի մէնջ պատասխանի և ձեզ
բաւական լիցի։ Բայց եթէ դուք
գալ կամիք՝ երկիրս բարի, վայրքս և
օդս անուշ. և չուր բաղում։

Երկիր դաշտ և շուրջանակի լերամբք
պարսպեալ և բազում ամրոցօք · եր
կիր խոտաբուղխ և մեղրաբուղխ։ և
ո՞պ մանանայն որ յերկնից իջանէր ,
նոյնպ՞ և աստ իջանէ՛ իվ՞ր անտառացն,
զոր գազպին կոչեմք · * Եւ զի ձեր
երկիրդ խորշակահա՛ր է և հացապա
կաս ։ * Իսկ մերս ամենայն բարու
թեամբ լցեալ · իշխանքնս կրօնաւո
րասէրք աղքատասէրք, որբոց խնա
մածուք և սուրբք 'ի չարեաց ։
Արդ՝ աղօթիւք ձերովք պահեսցէ
տ՞ր զհօտս մեր և զձերդ 'ի
խաղաղութի՞ · շնորհիւ
տ՞ն ողջ լերուք 'ի
տ՞ր · ամէն ։

Պասն թէ ոյք էին որք յաջորդեցին
զառաջնորդութիւն սրբոյ կարապե
տին, որ կոչի գլակայ վանք։ 14

✠

Զենոբ եկաց հայր վանա՛ցն գլա
կայ ամս Ի։ Յետ նորա աշա
կերտն անտօնի ամս Չ։ 'ի սորա
տասն ամին եկն ա՞ն գրիգոր 'ի վանս
գլակայ, և եկաց յաւետեաց բլուրն
առ անտօն և կրօնիդէս ՟ամիս։
և գնացեալ անտի 'ի մանեա՛յ այրն՝ և
կացեալ անդ ամս Է՝ վախճանի 'ի կե
նաց 'ի փառս ա՞յ։ Ստեփաննոս աշա
կերտ նորա ամս ԺԵ։ սա՛ շինեաց ե
կեղեցի յայնկոյս կոհառայ առ յոր
դաբուղխ ազբերն, յորում սուրբն
գրիգոր զնշխարսն պահեաց։ և կացոյց
անդ կրօնաւորս վացսուն։ Եփրեմ
ամս Իը։ Յօհաննէս ամս Ժ։ Ա՝արկոս
ամս Ժը։ Կիւրեղ ամս քսան երկու։
Գրիգոր ամս վեց։ Ա՝նդրէաս ամս
Ժա՞։ Ն՝երսէս ամս Է։ Յօհաննէս
ամս

ամս գ̅ ։ Սահակ ամս ե̅ ։ Բարդողի
մէոս ամս գ̅ ։ Բ̣թանաս ամս ժ̅ ։
սա՛էր ՚ի ժամանակս մովսէսի հայոց
կաթողիկոսի, յորում թվականն ե
դաւ ։ սա՛էր տեղեակ տումարի ամե
նայն ազգաց ։ Կոմիտաս ամս ութն ։
Ստեփաննոս ամս վեց ։ Բարդողիմէոս
ամս ութն ։ Ա̣աթէոս ամս երեսուն ։
սա՛ ստացաւ զառաքինութի̅ ։ և եղև
սիրելի մուշեղայ իշխանին մամկոնէից
վասն սրբութե̅ իւրոյ ։ սա՛ բազում
կրօնաւորս կարգեաց՚ի վանս գլակայ ։
և եղեն առ սովաւ արք երեք հարիւր
ութսուն և ութն ։ Ի սորա ժամա
նակս եկին չորս մարդ՚ի յունաց ս̅բք
և ճգնաւորք, և բնակեցան յանապ̅տի
անդ ամս քսան ։ Եկին և այլ սուրբք,
և բնակեցան ոմանք՚ի նոցանէ յիննակ
նեան վանսն ։ և այլքն՚ի քար այրն որ
՚ի հարաւոյ կողմնէ, ՚ի թագուցած
խաչին կողմանն ։
Բ̣րդ՝ ՚ի ժամանակս իշխանութեանն
մուշեղայ մամկոնէից տանն, և՚ի հայ
ղե
րա

րապետութեանն Թոթկայ՝ հրաշալի
իմն գործ գործեցաւ՝ի վանս գլակայ
՝ի դուռն սրբոյ կարապետին ։
Իշխանն արծրունեաց որում կոչեն
վարդպատրիկ՝ շինեաց բազում եկե
ղեցիս և վանորայս ։ և ունէր կին մի
բարեպաշտօն մարիամ անուն ։ եղև
նմա գնալ՝ի կեսարիա, էառ զկին իւր
և էած առ հայր նորա, և ինքն գնաց։
Եւ կինն քանզի յոյժ փափագէր տե
սութեան սրբոցն որքէին՝ի վանս սրբոյ
կարապետին, առեալ յաւուր միում
զմանուկն փոքրիկ ՝ի ստեան՝ որ էր
անդրանիկ իւր՝ բազում յօժարութեամբ
գայր ՝ի դուռն սբ կարապետին ։ և ա
ղաչէր յոյժ զկրօնաւորսն մտանել
յեկեղեցին ։ իսկ սպասաւորքն արգե
լուին զնա յայնմ խորհրդոյն ։ բայց
զմանուկն առեալ՝ի գրկաց տիկնոջն՝
տարան յեկեղեցին առաջի սրբոյ սե
ղանոյն, երկրպագեցուցին առաջի տն
և բերեալ ետուն ցնա ։ Իսկ նորա ա
ռեալ զմանուկն սկսաւ արտասւել

լալ և ասել՝ վայ ինձ մեզաւորիս որ
զրկեալ եմ 'ի բարեաց. ողբացէք զիս
ամենայն կանայք. տեղի տուք ամ
արտասւաց իմոց ամենայն ձայնար
կուք։ ծածկեսցեն զիս լերինք և ո
ղորմեսցին ինձ բլուրք։ գազանք եղ
կեսցեն զիս, և թռչունք խիթասցեն ը
մեզ. հրեշտակք ապաշաւեն զանձնիմ
և դևք յարձակեցան 'ի վերայ իմ։
Ողորմեցարուք ինձ սպասաւորք ա
կարապետիդ և տուք տանել զիս 'ի
տաճար անդր։ Եւ ցմանուկն ասէր,
որդեակ՝ ընդէր բաժանեցար 'ի գըր
կաց իմոց՝ զիարդ ոչ ողորմեցար մօր
քոյ. ոչ ես ծնայ և սնուցի զքեզ. և
զիս միայն թողեր։ Եւ զայս ասա
ցեալ կնոջն՝ հանեալ բազում անու
շահոտ խունկս տայր սպասաւորացն
և ասէր, առէք զայս և տուք տանել
զիս իներքս։ Եւ պատգամ ուղարկէր
ցաբն թոթիկ զի առցէ զիրսն և թող
ցէ զնա իներքս. և նա ասէր՝ ոչ ա
ռեալեմ զայդ հրաման յառաջնոցն,

և ո՛չ մեք իշխեմք առնել։ ա՛րդ՝ եթէ
վասն հաւատոյ ես՝ ընդունելի՞է այդ
չափ աշխատութի՞դ. և մի՛ վասն պա
տասխանւոյս ձանձրանար՛ի մէնջ. այլ
ե՛րթ խաղաղութբ. Եւ նա՛ ասէ, ո՛չ
այդպէս. այլ եթէ վասն իշխանութե՞
ես չերկնչիմ՛ի ձէնջ. իսկ թէ վասն
թշնամութե՞ քոյ կարապետինէ ընդ
մեզ, ո՞չ ապաքէն և նա՛ի կնոջէ՛ է ծնել։
Եւ դարձուցեալ զբան իւր՝ ասէ,
արդ՝ ես մտանեմ ո՛վ տ՞ր, և զքո մայրդ
ինձ բարեխօս ունիմ. մի՛ առներ յիս
զցասումն բարկութեան քոյ. և մի՛
եղէց նշաւ՛ակ երկրի։ զի թէ և դու
զկնոջ կաթն արբեր, գո՛նեայ և զիս
տաճարիս արժանացո՛. և զայս ասա
ցեալ եմուտ՛ի ներքս՝ համբուրելով
զորմս տաճարին։ Եւ գնացեալ ա
ռաջի սրբոյ սեղանոյն ծո՛ւնր կրրկ
նեաց և ասէ, տես տ՞ր զբեկեա՛լս սրբ
տիւ՛, և ողորմութի՞ արա ինձ վիրաւո
րելոյս. զի դու ողորմա՛ծ ես ո՛չ յիշես
զբարկութի՞ քո. արդ՝ օրհնեա՛լ լիցի
ղը անուն

անուն քո յաւիտեան։ Եւ իբրև ել
արտաքս՝ խստացան, ոխացան և
տրտմեցան ըն իրսն սպասաւորք եկե
ղեցւոյն. և ոչ պատրաստեցին կնոջն
կերակուր։ Իսկ նա՛ հրամայեաց իւ
րոց սպասաւորացն պատրաստել
ճաշ կրօնաւորացն. որք եկին 'ի սե
ղան տիկնոջն. և էին արք երեք հա
րիւր իննսուն։ Եւ յորժամ ճաշեցին՝
ասէ տիկինն, ով սրբասէրք և փոյթք
յա՜ծային պատւիրանսն, ուրախ լե
րուք ընդիս այսօր 'ի տ՜ր. զի ներեա՛ց
ինձ և կատարեաց զփափագումն սըր
տի իմոյ։ ա՛րդ՝ օրհնեցէք զիս և ար
ձակեցէք։ Իսկ եկեղեցապանն և մի
ոմն 'ի կրօնաւորացն յարուցեալ 'ի
դուռն եկեղեցւոյն գնացին 'ի սուրբ
կարապետն՝ և ծունր կրկնեալ անդ
ասեն, ով տ՜ր դու ներե՛ս կնոջն որ
զայն գործեաց, և ա՛յլ կանանցն հա
մարձակեալ մոյծ. ա՛րդ՝ արա՛ զնշան
զօրութե՜ քոյ 'ի նա. զի վկա՛յ լիցի ազ
գաց և օրէն բազմաց։ Եւ իբրև ու

ղթ ղար

ղարկեցին զկինն և ինքեանք դարձան,
և մերձեցաւ կինն ելանել զառիվեր
լերինն որ 'ի գլուխ սադակայ է և 'ի
փոքր ամրոցն Հայի. ետես կինն 'ի
հիւսիսական կողմանէ տեսութիւն
զարմանալի. ընկէց զմանուկն 'ի դայ
եակն և ասէ, տեսանեմ այր մի գիսա
ւոր ընդ ամպս որոտացեալ և ելեալ
յեկեղեցւոյն գայ առիս. տեսանեմ
առ նա սուր սրեալ և թաքուցեալ և
յարեան ներկեալ: Եւ ընդ բանսն
էհար զնա, և սատակեցաւ անդէն.
զոր տեսին սպասաւորք եկեղեցւոյն:
Իսկ հայրն ելեալ յոյժ բարկացաւ
եկեղեցպանին, և տրտմեալ արտաս
ւեաց բազում ժամանակս:
Եւ ապա առեալ զնա սպասաւորացն
պատրաստեցին նմա գերեզման և ե
դին 'ի նոյն տեղւոջն. և կանգնեալ 'ի
տեղւոջն խաչ քարեղէն գրեցին 'ի նմա
այսպէս. որ յանդգնիցի մարտնչիլ ընդ
եկեղեցի այ՝ այս սուր եղիցի 'ի վր
նորա. և հաստատեալ կայ այս գրով

 'ի նոյն

'ի նոյն տեղւոջն։

Իսկ զմանուկն առեալ ետ 'ի դայ
եակսն մինչև յարբունս էհաս. և ա
պա ուսուցեալ արար զնա հայր վա
նացն յառաջ քան զմահ իւր։
Իսկ հայր նորա իշխանն արծրունեց
եկեալ 'ի կեսարիա լըճաճ զմահ տիկ
նոջն և ստրջացաճ։ Իսկ հայրն մխի
թարեաց զնա։ Եւ խորհեցաճ շինել
եկեղեցիս՝ բայց գնաց 'ի մանրավանսն
վ՛ն զնիւթ գտանելոյ. և շինեաց անդ
վայելուչ եկեղեցի և կոչեաց զանունն
ա՛ծածին, վ՛ն կնոջ իւրոյ. և զարդա
րեաց զնա հրաշալի սպասիւք։ նոյնպ՛
և զ՛նբ կարապետն զգլակայ վանսն
զարդարեաց։

Սա՛ դարձոյց 'ի ս՛բ կարապետ զկը
ճառս և զպարեխ. քանզի իշխան
ոմն անօրէն կտրեաց զերկոսեանն և
ետ գուսանի՛ միոյ. և կիւրեղ հայր
վանացն անէծ զնա. և յետ սակաճուց
յորս ելեալ իշխանն անկաճ յերիվա
րէն և էհան զոգին։ բայց որդին թէ

ճա պէտ

պէտ և դարձոյց զաւանսն՝ այլ նոքա
ոչ առին մինչև ցիշխանս այս ։
Որդ այս իշխան կշռեաց Ի՞ր հազար
դահեկան. և տըւեալ տարօնոյ իշխա
նին գնեց՛ի նմանէ զերկոսին աւանսն.
և ետ վանից սրբոյ կարապետին վըճ
ռով ։ Սա՛ ետ և երկու աւանս յիւր
իշխանութենէն սրբոյ կարապետին,
զարտամետ և զգոմս ։
Ընդ նոյն ժամանակս սպանին զոր
միգդ զպարսից արքայն. և ջամբ խոս
րով որդի նորա եկն փախստական
՛ի հռօմ առ մօրիկ արքայն. և կնքեալ
քաղդէական հաւատով՝ դարձաւ
զօրօք ՛ի պարսից գործաւորսն, և
առնու զերկիրն ։
Որ՛դ՝ մինչ՛ի յունաց գայր խոսրով՝
առեալ զմուշեղ զտ՞րն մշու, և զխու
թա՛ զտարօնու իշխանն և զսասնոյ,
տարաւ ՛ի դվին և հայոց մարզպան
հաստատեաց. և տըւեալ ՛ի ձեռս նոյ
զզօրս հայոց ՚Ի հազար, ինքն առեալ
զզօրսն յունաց Ի՞ր՝ գնաց՛ի բալխաս

տան. և ընդ հայոց հպարտացան բնա
կիլ. այլ գնացին անցին յաւուր միոյ
ճանապարհ 'ի դաստակերտն
և անդ իջին։

Իսկ նիհորճէն նորմիզդ գումարել
զզօրս պարսից ութսուն հազար՝ եկն
'ի վերայ մուշեղայ. և նորա քաջալե
րեալ զզօրս հայոց՝ հազիւ հաւանե
ցոյց մտանել 'ի պատերազմ։
Եւ բանս 'ի բերան զօրացն կոչել
յօգնութիւն զնբ կարապետն. և միա
բան զայս բան ասացեալ յարձակե
ցան 'ի վր զօրացն պարսից. և ետ տր
զթշնամիս 'ի ձեռս նց։ Եւ գիտացել
մուշեղայ թէ թագաւորն է՝ մատեաւ
նմա. և սկսան բախել իրերաց. յոր
յոյժ վաստակեցաւ մուշեղ. և 'ի վեր
կալեալ զմուրճն իջուցանէր 'ի վերայ
գագաթան նր. որոյ ցնդեալ ուղեղն
իջանէր ընդ քիթն. և կտրեալ զգը
լուխ նորա եդ 'ի մախաղ իւր։
Եւ յորդորեալ զզօրսն 'ի պատերազմ.
զօրացեալ եդ զնոսա 'ի փախուստ.

և կալան քառասուն և ութ իշխանս
կենդանի. և համար կոտորածոյն ոչ
երևեցաւ վասն բազմութեանն. և
ըմբռնեալ յիշխանացն ո՞ արս՝ դար
ձան՝ ի կոտորածէն մեծաւ յաղթութ՞ւ:
Եւ իբրև ա՛զդ եղև առ խոսրով թա
գաւորն պարսից՝ խնդաց յոյժ. իսկ
զօրքն յունաց տրտմեցան սաստիկ յա
մօթով:

Բ՛րդ՝ իբրև կոչեաց թագւրն զմու
շեղ և պատրաստեաց պարգևս տալ
ամենայն զօրացն, յղեաց առ խոսրով
մօրիկ արքայն յունաց, (քանզի թա
գաւորին փոխան կարգեալէր զնա.)
եթէ՝ գիտես գու զայդ, որ արքայիդ
սպանման սպառնայ մուշեղ: Եւ նա՛
խորհեցաւ գործել նմա դարան մա
հու. և առաքեալ կոչեաց զմուշեղ
առինքն. և իմացեալ քոյրն խոսրովու՝
ա՛զդ առնէր նմա զնենգութի՞ եղբօրն
իւրոյ: Եւ մուշեղ առեալ ընդ իւր
քառասուն այր միայն առանց ու
րուք, և կազմեաց զնոսա զօրէն պա

տերազմի. և սուսեր ընդ մէջ ածեալ
այնպէս եկին առ թագաւորն երիվա
րօք մինչ 'ի դուռն խորանին. և ամ
խստութեամբ տրեալ պատասխանի, և
'ի լոյս ածեալ զգարանն մահու՝ թքա
կոծեաց զանմաութիւն նորա. և յարու
ցեալ մեծաւ բարկութեամբ ել 'ի թա
գաւորէն։ 'ի բրև լուաւ թագաւորն՝
երկեաւ 'ի նմանէ. զի մանեւ կէր։
Եւ իշխանն մուշեղ առաքեաց առ
յունաց զօրապետն և ասէ, կամեցայ ք
դուք նենգութեամբ սպանանել զիս.
արդ մի՛ զարթուցանէք զառիւծն 'ի
քնոյ, և մի՛ զգայլ՝ որ զբարս իւր մո
ռացեալէ։ ապա թէ ոչ՝ որ զութսուն
հազարն յաղթահարեաց, կարօղէ և
զեօթանասուն հազարսն յաղթահա
րել։ և ինքն թողեալ զզօրսն 'ի դվին՝
'ի բաց եկաց 'ի մարզպանուէն. և առ ել
զզօրս իւր որ 'ի մամիկոնեան տանէն՝
եկն 'ի գաւառ իւր։ Եւ յետ սակա
ւուց եսպան փօկաս զմօրիկ, և ինքն
նստաւ յաթոռ նորա. զոր լուեալ խոս

րովու՝ գնաց վրէժխնդիր լինիլ մօր
կայ. և եկեալ անցանէր ընդ կարնոյ
քաղաքն։ և առաքեաց առ մուշեղ իշ
խանն տարօնոյ թէ՝ արի ե՛կ ընդիս 'ի
դուռն թագաւորին յունաց. ապա
թէ ոչ՝ յորժամ դառնամ ապականե՛մ
զերկիրդ քո. և զքեզ և զընտանիս քո
տանիմ կապանօք 'ի դուռն արքունի։
իսկ նա ոչինչ տէեալ պատասխանի՝
սկսաւ զերկիրն ամրացուցանել։
Եւ իբրև գնաց խոսրով և էառ աւար
և գերութիւն յերկրէն յունաց՝ ան
ցեալ գնաց ընդ կողմանս բասենոյ։
Բայց յորժամ եկն խոսրով 'ի քղ̃քն
կարնոյ՝ զմիհրան ուղարկեաց զօրօք
'ի տարօն, զի կալցէ զտէր նորա և տար
ցէ 'ի բալխ. և զտեղիսն զորս նա՛ հաս
տատ ունէր՝ կործանել հրամայեաց,
և զկրօնաւորսն սպանանել
որք եկին և արարին
զիրսն։

✠

Գլուխ պարսից պատմութեան. և գալն
միհրանայ 'ի տարօն երեսուն հազա
րով, և կոտորել զնոսա գայլուն
վահանայ յօձ քաղաք։ 19

Յառաջին ամի թագաւորու
թեն փոկասու՝ մեռաւ մօ
րիկ դաւով 'ի ծառայէն իւր
մէ. որև նստաւ յաթոռ նր
յիշեաց խոսրով զուխտն իւր և եկն
էառ աւար և գերութիւն. և բրեաց
բազում աւանս և քաղաքս, և ելեալ
գնաց։ Իսկ զմիհրան քեռորդի իւր՝
առաքեաց 'ի տարօն ՚ի հազարաւ. և
իբրև եկն 'ի գաւառն հաշտենից՝ կա
լեալ զոմն իւրեանց առաջնորդ՝ ե
կին մինչև յարձանն։ Եւ իբրև ըն
թերցան զաւիր արձանին՝ խորտակե
ցին զարձանն քարեայ՝ և ինքեանք
ութ հազար այր գնացին 'ի մեղտի և
յաստեղօն ամրոցն. իսկ Ի՞ՔՌ դեռ
արձան անդր կային դիտելով զփա

Ճէ խու

խուցեալսն ։ Եւ իբրև գիտացին
եօթն արքն որքէին խոտաճարակք
'ի վանսն, զամենայն կրօնաւորսն փա
խուցին. յորոց ոմանք փախեան և ո
մանք մնացին ։ բայց պօղիկարպոս ու
ղարկեաց զամենեսեան յամուրն ող
կան. և 'ի տեղւոջն զհայրն թոթիկ
և զըսպասաւորն եկեղեցւոյն միայն
արգել. և հրամայեաց սպասաւորացն
պատրաստել զանձինսն տէրունական
մարմնոյն ։ Եւ իբրև մատուցին ըզ
պտ̄րագն եօթնեքին խոտաճարակքն
հրամայեցին նշանագրի միում որ ե
կեալէր 'ի յունաց՝ գրել զառ 'ի յին
քեանց ասացեալսն ։ և ինքեանք տա
րածեալ զձեռս իւրեանց առաջի
սրբոյ սեղանոյն սկսան
ասել այսպէս ։

ՏՐ ա̄ծ զօրութ̄եց և արարիչ ա̄մ
լինելութ̄եց, որ ստեղծեր ըզ
մարդն 'ի պատկեր քոյոյ բարերարու
թ̄եդ, և կացուցեր զնա իշխան 'ի վ̄ր
երկրի. և ետուր նմա զփառս և զպա

ճը տիւ

տիւ յաւիտենական անմահ. ուստի
նախանձու բանսարկուին մտին մեղք
յՆս, և՛ի մեղաց մոռացումն, և՛ի մոռաց
մանէն կորուստ յաւիտենական. ուս
տի զորդեգրութիւնն որ յա՜յ էր ջնջե
ցաք պատրանօք մեղացն. ուստի փըր
կութեան ճանապարհն բարձեալ էր
և մահ թագաւորեալ։ Այլ դու տ՜ր
գթացար՛ի ստեղծուածս քոյ ա՜ծային
ձեռացդ, և առաքեցեր զմիածին որ
դիդ՛ի փրկութի՜ աշխարհի. որ եկն և
ծնաւ՛ի ս՜բ կուսէն՛ի մեր նմանութի՜ս։
Արդ՝ յիշեա՛ զգինս արեան քոյ. և փըր
կեա՛ ի ձեռաց նեղչաց ըզհաւատա
ցեալս անւան քում։ Ձգեա՛ զամրա
ծածուկ աջ քո՛ի վ՜ր բանաւոր փա
րախիս այսորիկ. և մի՛ տար զժառան
գութի՜ քո՛ի բնակութի՜ անհաւատից։
Տուր տ՜ր անձանց մերոց մասն ժա
ռանգութեան՛ի վերինդ երուսաղէմ.
զի վ՜ս քոյ մեռանիմք զօրհանապազ։
Լուր տ՜ր ձայնի աղօթից մերոց, և
խոնարհեցո՛ զունկն քո՛ի մաղթանս

ծառայից քոց, բարեխօսութ՟ն սրբոյ
կարապետին և մկրտչի ։ Ի սմանէ
դևք պատկառեսցին, ոչ իշխելով դըժ
րել սպասաւորաց սորա ։ Եւ որք
գայցեն՝ ի սա՛ վ՟ն կարեաց անձանց իւ
րեանց, ողորմեսցիս նոցա և բժշկես
ցես յիւրաքանչիւր ախտից ։ Եւ որք
հաւատով յիշեն զանուն ս՟բ եկեղե
ցւոյս՝ ի նեղութ՟ն իւրեանց՝ կամ՝ ի
վիշտս՝ կամ՝ ի ցանկութ՟ն չարեաց՝
կամ՝ ի լլկմունս դիւաց՝ կամ՝ ի գե
տավիժութ՟ն՝ կամ՝ ի գազանաց բե
կութ՟ն՝ և կամ՝ ի վիշտս անհնարինս
որոգայթից, դու տ՟ր ա՟ծ մեր՝ լըւի
ցես նոցա քոյով մարդասիրութ՟ն դ ։
և ողորմեալ զերծուսցես զնոստ ։
Օի դու կարօղես ամենայնի ։ և քեզ
փառք յաւիտեանս ։ ամէն ։
Եկն ձայն յերկնից որ ասէր՝ եղիցի
ձեզ ո՟պ և կամիք ։ և որ ոք վ՟ն անւան
իմոյ և կարապետիս՝ պանդխտութ՟ն
քաղաքավարիցի, հատուցից նոցա ըզ
հատուցումն բարի յաւուր այցելու

թե՞ • և զմեղս թողից նոցա ։ և դուք ե
կայք 'ի տեղիս լուսաւորս • զոր պատ
րաստեալէք ձերով ճգնութ՞բդ ։ և
լըճեալ սրբոցն երկրպագեցին առ՞ջի
սրբոյ սեղանոյն ։ Եւ արտաքս ելեալ
պօղիկարպոս գնաց առաջի սրբոյ խա
չին և սկսաւ աղաչել զա՞ծ վասն փըր
կութեան աշխարհին՝ զեկեալ թշնա
միսն խորտակել, և մնալ աղքատաց
'ի տեղիս իւրեանց ։ Եւ յանկարծակի
հասեալ զօրքն պարսից • իբրև տեսին
զպօղիկարպոս՝ հատին զպարանոց ն՞ր
և ընկեցին առաջի խաչին ։ և եկեալ
փութապէս 'ի դուռն եկեղեցւոյն՝
տեսին զկրօնաւորսն յարտասուս և
'ի պաղատանս առ ա՞ծ • և յարձակեալ
'ի վերայ նոցա սպանին առ ժամայն
զեօթնեքին խոտաճարակսն • որոց ան
ւանք են այսոքիկ, Թէոմնաս • Պօղի
կարպոս • Սիմէօն • Յոհաննէս • Եպի
փան • Դեմառիոս • Կարեսոս ։ Սոքա
եօթնեքին կատարեցան 'ի զօրացն պար
սից միհրանայ • յամսեանն քաղոցի 'ի

ճժա չորսն

չորսն՝ ընդերեկս աւուրն։ Եւ ին
քեանք զօրքն պարսից մնացին անդ
մինչև ցառաւօտն. բայց զդուռն՝ ե-
կեղեցւոյն ոչ գտին. զի ծածկեաց
տ̄ր՝ ինոցանէ. և սկսան մրճօք հարկա
նել. և զարհուրեալք՝ ի դիւացն փա
խեան՝ ի տեղւոջէն։ Իսկ նշխարք սըր
բոցն կային անթաղ զաւուրս երիս.
քանզի փախեան ամենեքեան. և յետ
երից աւուրց եկն սպասաւորն եկե
ղեցւոյն և թոթիկ հայրն՝ և տեսին
զնս̄ զի վախճանեալ էին՝ յարտասուս
հարեալ տրտմեցան յոյժ։ Ապա առ̄ել
զնշխարս նոցա իջուցին՝ ի մէջ դրախ
տին՝ ի կողմն հարաւոյ, և եդին զնոսա
անդ առ անտօն և կրօնիդէս, որք ե-
լեալ էին՝ ի կեսարիոյ զկնի սրբոյն գրի
գորի. և կանգնեալ խաչ՝ ի վ̄ր նոցա՝
բազմաց բժշկութի̄ լինէր՝ ի տեղւոջն։
Իսկ ոմանք հասեալ յիշխանէն մուշե
ղայ տեղեկանալ վ̄ս զօրացն. և իբրև
տեսին զնոսա կոտորեալս՝ հիացան
յոյժ, և փութանակի երթեալ պատ

մեցին իշխանին մուշեղայ. և նորա լը
ւեալ՝ զերիս աւուրս անկեալ դնիւր
անխօս իբրև զմեռեալս։ Իսկ զօրքն
մատուցին նմա թուղթ քրիստոնէա
կան մխիթարութ՟ և ասեն, Ճշմարիտ
շառաւիղ երանելի՛ յուսոյդ երջանիկ
սպարապետ, մի՛ տրտմիր վասն նոցա.
զի աղօթիւք իւրեանց՝ ամուր աշտա
րակք եղեն աշխարհիս, բարեխօսք
և օգնականք առ ա՟ծ։ Բայց դու առա
ւել գոհութի՟ մատո՛ ա՟յ, որ ՚ի քո ժա
մանակս յայսքան աստիճան առաքի
նութ՟ հասին. և հանգստեամբ փո
խեցան առ ա՟ծ մարտիրոսական տ
րեամբ. յաշխատութ՟ ՚ի հանգիստ. ՚ի
խոտաբուտ կենացս ՚ի դրախտն փափ
կութ՟. գոլով մեզ միշտ բարեխօսք։
Արդ՝ արի՛ սթափեա՛, և զեկեալն ՚ի վր՟
մեր զմիհրան ուղարկեա՛։ Ա՛ւ նորա
իբրև ՚ի քնոյ զարթուցեալ՝ հրամայեց
կոչել առ ինքն զվահան, զոր իշխան
կացուցեալ էր տարօնոյ, մինչ ինքն
մարզպան էր. և ասէ ցնա, որդեա՛կ վա

հան՝ գիտես դու զաւուրս կենաց
իմոց. զի այս ՃԻ ամ է՝ որ ես պատե
րազմ եմ մղեալ. և սլաքով սրբելեմ
զքիրտն ՚ի ճակատէս։ Իսկ այժմ ծեր
եմ և դողդոջոտ. և օգնական իմ ածէ
և դու. և այլ ոչ ոք։ զի որդին իմ մե
ռաւ երկոտասանամեայ։ Արդ՝ դիր
որդեակ զայս ՚ի մտի քում. եթէ վի
եկեղեցւոյ մեռանիս՝ մարտիրոս ես։
Իսկ եթէ ՚ի վերայ մարմնաւոր ընչից
ինչանես ՚ի մարտ, և այն գործ քաջու
թեէ։ Օի ես այլ ժառանգ ոչ ունիմ.
և երկիրս քեզ եղիցի և զաւակի քում։
Արդ՝ արի և գնա և իմաստութեամբ
որսա զնա. և ՍԲ կարապետն եղիցի
քեզ օգնական և պարիսպ. և աղօթք
ՍԲ կրօնաւորացն յաջմէ և յահեկէ։
Եւ վահան յանձին կալեալ զիրսն
սկսաւ դեսպանս կազմել և ուղարկել
առ միհրան. զի հաշտեսցի և գնասցէ։
Իսկ նա ասէ, ոչ. այլ մինչ զիշխանն
մուշեղ կալեալ տարայց առ արքայն
պարսից Եւ վահան առաքեաց և ասէ,

ՃԺԴ եթէ

եթէ զերկիրս ինձ տաս իշխանութ՟ն,
ես տամ զիշխանն մուշեղ՚ի ձեռս քո.
և ես կամիմ գալ առ քեզ ապրստամ
բութ՟ն ՚ի նմանէ , և հատանել զեր
կիւղն ՚ի մէնջ։ Եւ նորա արձակեալ
կոչեց զնա փութով։ քանզի յօժար էր
իրացն. և ինքն իջանէր՚ի մուշնաւան.
իսկ մուշեղ յամուրն ողկան ։ և այն
զօրքն որք զկրօնաւորսն կոտորեցին՝
անցեալ յաստեղօն ամուրն՝ կային
աւուրս երկուս և ոչինչ կարացին
առնել՝ ապա երթեալ կացին առ միհ
րան. և մատուցին նմա զա՟մ ձև ամ
րոցին. և նա՛ խնդրեաց ՚ի նմանէ զաս
տեղօն ամրոցն ։ ասէ վահան ո՛չ այդ
պէս տէր. այլ տո՛ւր ՚ի ձեռս իմ ՟ի ռ
այր, որ գնամք՚ի վ՟ր ամուր բերդիցն,
ուր մտերիմք նորաեն և դանձքն.
գուցէ բառնայցեն և չտայցեն՚ի ձեռս
իմ, ապստամբեալ զիս կարծելով ։
Այլ ա՛յժմ երթիցուք նախ յօձ քա
ղաք և յա՛յլ ուրեք ։ Եւ միհրան տը
ւեալ՚ի ձեռս նորա ՟ի հազար ընտիր

ՃԺԵ առն

առն և ձիոյ. և իբրև գնացին 'ի դուռն
յօձ քաղաքին, դարան մահու գոր
ծեալ վահանայ բանս արար քաղա
քին իներքս առնուլ զզօրսն պարսից.
և քանզի մերձէր մուտ քաղաքին՝ 'ի
ժամուն սակաւք մտանէին. և որք 'ի
դուռն անցանէին՝ զայն 'ի տուն առ ել
'ի զգեստուցն կողոպտէին. և զգը
լուխն կտրեալ արտաքոյ պարըսպին
յաներևոյթ տեղիս ընկենուին. և 'ի
դ̅ռ̅ այրէն յիսուն միայն թողեալէր 'ի
գեօղն կոչեցեալ հարցս: Եւ պատ
ճէր ետ նոցա թէ յորժամ զձեզ ու
ղարկեմ 'ի միհրան, գնացէք և այլ
զօրս ածէք. և արարին այնպէս: զի
գնացին 'ի միհրան և առին 'ի նմանէ
բ̅ հազար այր ընտիր և եկին առ վա
հան. և նա այնպիսի գործ հնարեաց՝
զոր ոչ գիտացին պարսիկքն:

Որդ՝ յորժամ մօտեցան 'ի դուռն
քաղաքին՝ տըճեալ վահան քաղաքա
ցեացն զպարսից զօրաց զերիվարսն
և զհանդերձսն՝ 'ի դուրս կոչէր զն̅ս̅.

ՃԺԶ և

և խրատ ետ եթէ՝ յորժամ՝ նոքա ըզ
ձեօք հային՝ դուք միաբան՝ ի քաղաքն
դիմեցէք • և՝ ի ներքս մտեալ զյաղ
թութեան փողն հնչեցէք • և զդուռն
քաղաքին իբաց թողէք • զի կարծի
ցեն թէ առին զքաղաքն • և արարին
այնպս։ Լ՝ Ը իբրև տեսին պարսիկքն՝
թէ դիմեցին՝ ի քաղաքն, խնդացին յոյժ՝
և դիմեցին ինքեանք ևս՝ ի քաղաքն և
սկսան մտանել՝ ի նա՛ • իսկ վահան փու
թով ընդ առաջ եկեալ զօրացն՝ աւե
տիս տայր նոցա և ի այր՝ ի պարսիկ
զօրացն աւետաւորս առաքէր առ
միհրան թէ առա՛ք զքաղաքն • և ինքն
դարձաւ զհետ զօրացն պարսից ։
Լ՝ Ը իբրև մտին բազումք՝ ի քաղաքն
և այլքն դեռ մտանէին՝ սկսան կաս
կած առնուլ զիրացն • և կամէին յետս
դառնալ • և զհետ մտեալ վահանայ
սկսաւ կոտորել զնոսա և՝ ի մօրսն լը
նուլ ։ և ինքն աստի և քաղաքացիքն
անտի ի այր մօրահեղձ արարին • և
զայլսն՝ ի քաղաքն արգելեալ տայր կըտ

ՃԺԷ

րել զգլուխսն և 'ի պարիսպն հանել։
և համար արարեալ յաւուր յայնմիկ
սպանելոցն՝ գտին վեց հազար գլուխ։

հինգ միայն պակաս։

Եւ հրամայեաց զամենեցուն ըզ
քիթսն և զթլփատսն կտրել։ և ինքն
առեալ զզօրս իւր արս է հարիւր՝
գնաց 'ի մուշ։ և ՂԾ թողեալ 'ի յանցս
մեղտայ։ և ԲԾ այր աշտենաւոր թո
ղեալ 'ի սանասայի ծմակն։ և ինքն ԲԾ
առեալ գնաց 'ի մուշնաւան 'ի միհրան։
Եւ մտեալ 'ի սենեակն խօսեցաւ ԸՆ
նմա այսպէս, ես փախստական եկի
առ քեզ 'ի զօրացն։ զի ոչ 'ի քաղաքն
թողին զիս և ոչ աւարամասն ետուն
մեզ։ այլև զիմ զօրս 'ի քաղաքն արգե
լին։ և ես գամ աւասիկ փախստա
կան։ Իսկ միհրան խորհեցաւ ուղար
կել 'ի վերայ նոցա հազար այր։ և նա
ասէ՝ և 'ի քէն իսկ ապստամբեալ են
և զաւար քաղաքին և զկապուտ՝ ա
ռեալ կամին անցանել 'ի յոյնս։
Եւ բարկացեալ միհրան առաքեաց

ՃԺԸ 'ի

'ի վերայ նոցա երկու հազար այր. և
վահան խրատ տայր զօրացն՝ 'ի գիշե
րի մի անցանել ընդ գետն մեղտայ.
այլ իջևանս առնել և 'ի վաղիւն ապա
գնալ. գուցէ ոք թշնամի յարձակի
ցի, և դուք չէք ընտել վայրուցն։
Եւ ասէ ցնոսա, հազար այր գնացէք
ընդ ծմակն, և հազար ընդ դաշտն.
և ետ նոցա առաջնորդս. և ինքն ել
'ի միհրանայ գնալ ուղարկել զնոսա։
Եւ իբրև գնացին յայն տեղի՝ ուր
բաժանեին՝ առաքեաց հարիւր այր
զհետ նոցա որ ընդ ծմակն գնացին.
և ինքն առեալ ճ այր գնայր զկնի նց։
և իբրև գնացին յեզր գետոյն մեղտայ
յայնկոյս՝ իջոյց զնոսա 'ի քուն առնել.
և ինքն 'ի պատրաստի արարեալ զդա
րանակալսն՝ հրամայեաց ծառայիցն
կտրել զերիվարսն արօտոյ պատճա
ռաւ. և անհոգս արարեալ զնոսա
յանկարծակի հընչեցուցին զփողսն
յետոյ և յառաջոյ. և 'ի մէջ առեալ
իսկոյն բարձին զգլուխս նոցա և ըն

կեցին 'ի գետն. յորոց և ո՛չ մի ոք կա
րաց զերծանիլ. և զերիվարսն հրա
մայեաց 'ի ծմակն տանիլ. և մինչ նոքա
զայն պատերազմն վրճարեցին և յա
ռա՛ջ եկին այլոցն, և նոքա դեռ չէին
եկեալ 'ի ծմակն. և կացին մնացին
մինչև նոքա եկին և յայնկոյս անցեալ
իջին. զի զայն խրատ տըւեալ էր վա
հան։ Եւ իբրև անհո՛դս եղեն՝ ապա՛
կալեալ զխելս կամրջին՝ ձայն սաս
տիկ հնչեցուցին շուրջանակի զնո
քօք. և սկսան անխնայ կոտորել ըզ
նոսա. և մի 'ի նոցանէ թաքուցեալ
'ի մօրն և հեծեալ յերիվարն փախ
չէր 'ի մուշ. որոյ զհետ մտեալ եր
կուց ոմանց՝ և անցեալ յայնկոյս գե
տոյն ըմբռնեցին և ջախջախեցին ըզ
գլուխ նորա։ Եւ միւս ընկերն ա
ռեալ աւազ տայր ցմիւսն և ասէր,
պարսից խորտկարարդ, ա՛ռ զաղս.
և կոչեցաւ անուն տեղւոյն՝ առ աղս
մինչև ցայսօր. որև անւանեցաւ
'ի վահանայ։

Նսկ վահան ածեալ զոմանս 'ի նցնէ
'ի մօրն, և այլ ոչ կարացին հանել ըզ
նոսա անտի՝ այլ հեղձան 'ի նմա. և
որք 'ի ցամաքնէին՝ կտրեցին զգլուխս
և զթլփատս նոցա և պահեցին. և ա-
պա յետոյ զգլուխսն 'ի մօր անդր և
'ի դաշտն ընկենուին. և զ ԲՁ հազար
երիվարսն ետ տանել յողնու բերդն.
և ինքն 'ի վաղիւն եկն առ միհրան:
Եւ հրամայեաց ծառայիցն ճաշ առ
նել՝ և զմիհրան կոչել. և նա վս խօ
թութեն 'ի սենեակն եմուտ, և զնա
միայն թողոյր 'ի ներքս. և վահանայ
դռնապան լեալ՝ զեկեալ իշխանսն
դարձուցանէր 'ի դրանէն՝ ասելով,
հայոց մարզպանն չկարաց գալ 'ի ճաշ:
Եւ նոցա ժողովեալ 'ի տաճար մի ԸՂ
գինի մտին. և վահանայ առեալ զմա
խաղն յորում քիթքն և թլփատքն
կային, ետ բերել առաջի միհրանայ.
և նա տեսեալ զարհուրեցաւ. և ասէ,
զի՞նչէ այդ, զրոյց տուր ինձ. և պատ
մեաց նմա կարգաւ զամենայն, և ոչ

մի բան թաքոյց 'ի նմանէ զոր ինչ ա-
րարեալէր։ Եւ բարկացեալ միհրա-
նայ՝ էառ զտէգն 'ի ձեռանէ ծառային
և կամէր հարկանել զվահան. և նոր
ձգեալ զձեռն 'ի սուրն որ կայր ա-
ռաջի՝ կտրեաց զթլփատն միհրանայ
և եդ 'ի բերան նորա, ասելով. դո՛ւ ես
նախատեր զաւծ՝ դո՛ւ ես որ զկրօնա
ւորն իմ զսիւնան աշխարհէ՝ ետուր
սպանանել։ Եւ կտրեալ զքիթն ցու-
ցանէր աշացն. և պատառեալ զփորն՝
ետ ծառային իւրոյ հանել զբերդն և
դնել 'ի բերանն։ և հարեալ զդանակն
'ի փորն ետ թողուլ 'ի ցից։ Դայց մինչ
լոկ զթլփատն կտրեալէր՝ ասէ,
տուր բանից նիշ և պատուէր 'ի պար-
սիկն որ յապահունիս, և ես ապրե-
ցուցանեմ զքեզ. և նա ետ նշան բա-
նից և պատուէր բազում երդմամբ.
զոր երկոքեանն միայն գիտէին։
Եւ իբրև ասաց զիրն՝ ապա կըտ-
րեալ վահանայ զգլուխ նր, ետ ծա-
ռայիցն առնուլ զարիւնոտ զգեստ նր

և պահել. և զգետինն մաքրեալ յարե
նէն՝ կողմնեցուցին զնա 'ի մահճին
և ծածկեցին քնոյ պատճառանօք։
Եւ ինքն ելեալ կոչեաց զպարսիկ
դպիրն միհրանայ 'ի սենեակն, և ետ
գրել 'ի միհրանայ ողջոյն և բանից նիշ.
եթէ յետ երից աւուրց ել 'ի բլուրդ
որ 'ի վերայ կոթ ձորոյ՝ հազար ա-
րամբ միայն. զի տեսցուք զմիմեանս.
և գրեաց դպիրն ոպ ասաց վահան.
և եդ 'ի վերայ զմատանին միհրանայ։
Եւ կոչել 'ի հաւատարիմ ծառայիցն
արս յիսուն՝ ետ տանել զթուղթն
առ վաշիր որ զհազար այրն ունէր.
որք և առեալ գնացին։ Իսկ վահան
կոչեաց զնըմիրակն և ասէ, երթ կո
չեա զայս անուն իշխան. և երթեալ
կոչեաց. և իբրև գայր իշխանն և մտա
նէր ընդ փողոցն խաւարչտին՝ զայր
աստի և անտի կային. և մինչ կամէր
մտանել ընդ սենեակն՝ աճապարեալ
կալան զփողիցն զի մի ձայն բարձցէ
առ միւսն. և հարեալ դանակով 'ի

սիրտ նորա՝ ձգէին՝ի միւս յարկն. ուր
և զնըմիրակն և զդպիրն վ̅ն̅ պատճա
ռոյ չետ տանել՝ի բանտն: և ինքն խա
բէութ̅ի̅ կոչէր զիշխանսն՝ի խրհ̅ւրդ,
և ենեգութ̅ի̅ այնպէս առնէր: և սպան
յաւուր յայնմիկ իշխանս ութսուն
և զ̅: Եւ իբրև վըճարեցան իշխանքն՝
գնաց ինքն՝ի տաճարն ուր զօրքն էին
ժողովել. և ետ հանել արտաքս զիւրն
և զայլ գաւառի մարդիկսն. և ինքն
սկսաւ վտանգել զմնացեալ զօրսն ա
սելով, արժանէր ձեզ զմարգարտեայ
պսակն մարզպանին գողանալ. արդ՝
հրամայեալէ ձեզ ամենեցուն մերկա
նալ, մինչև ցուցանիցէք զնա:
Եւ հանել զհանդերձսն ամենեցուն
արգել զնոսա յերկոսին տաճարսն
ո̅ թ̅ճ̅ ութսուն այր. և փակեալ ըզ
դրունս տաճարացն ետ բերել զգը
լուխն միհրանայ. և կախեալ ը̅ երդն
ցուցանէր նոցա և ասէր, այս այն գը
լուխնէ՝ որ խորհէր զսրբոյ կարա
պետի զհիմն իվեր առնել, և զկրօնա

ճ ի՛դ Հորսն

ւորսն հրով այրել։ Եւ զայս ասա
ցեալ հրամայեաց վառել զերկոսին
տաճարսն, և ասէ՝ դուք ինձ վնաս
շատէք արարեալ, որք զտաճարսն իմ
այլ այրելէք տրճեալ. բայց թէ կամի
ա̅ծ և ս̅բ կարապետն՝ ես զայս փայտ
ընդ ձեր և ընդ ձեր թագաւորին կա
ռափն հանեմ. զի ես աշխատեալ եմ
և զտաճարս շինեալ. և դուք մերկէք
և ցրտացած։ Արդ՝ վասն իմ մեղացն
թողութե̅ և վ̅ն իմ հարանցն՝ ջեռա
ռուք այսօր և մի ամաչէք. և տունդ
այդ գերեզման ձեզ եղիցի. շնորհե
լով պարսից արքային. և այնքան բոր
բոքիւր բոցն ճարպովն, մինչ զի քա
ղաքն ա̅մ արբեալ եղև 'ի հոտոյ ճեն
ճերացն։ Եւ ինքն ժողովեալ զկա
պուտ նոցա և զգանձս՝ ետ տանել
յամուրն ողկան. և զիշխանն մուշեղ
ետ ածել 'ի քաղաքն. և ինքն առեալ
երեք հազար այր՝
գնաց ընդ առաջ
վաշիրայ։
ճիեւ Եւ

Եւ երթեալ 'ի վր̄ լերինն ընդ երիս
դիհս դարան գործեաց. և զդպիրն
և զնըմիրակն առաքեաց առ վաշիր զի
կոչեսցեն զնա գալ անդր. և գնացել
նք̄ կոչեցին զվաշիր, որ իջեալէր եզր
ծովուն. բայց նըմիրակն և դպիրն
ո՛չինչ գիտէին զիրացն. զի վահան ո՛չ
եթող զնոսա մօտիլ 'ի զօրսն. և յոր
ժամ այրեաց զնոսա 'ի տաճարին. 'ի
պատճառս իրաց՝ յայլ տեղիս առա
քեալէր զնոսա, զի մի՛ գիտասցեն
զիրսն: և զի զհանդերձս իշխանացն
տեսեալ՝ կարծէին թէ
միհրանեանքնեն:

Բ՛րդ՝ իբրև գնացին և զվահանայ
ասացեալսն պատմեցին նմա ո̄պ թէ
յերեսաց միհրանայ, առեալ վաչիրայ
արս ո̄ հարիւր, եկն 'ի վերայ լերինն:
և իբրև մերձեցաւ 'ի տեղին՝ եթող
անդ արս հարիւր իբացէ, վասն այլոց
թշնամեաց. և եկեալ եմուտ 'ի վրանն
առ վահան. կարծելով թէ միհրանէ:
Եւ իբրև ետես զնա վահան՝ ասէ
ճիզ ցնա,

ցնա, վա՛շիր, զի՞նչ եդիք 'ի մտի. 'ի
պարսից հաճա՞տս կամիք դարձուցա
նել զերկիրս հայոց։ և հրամայեաց
արգելուլ զզօրսն 'ի հեռուստ. և ըզ
վաշիր գանեաց յոյժ, մինչև առցէ 'ի
նմանէ նշան բանից կոչելոյ զզօրսն.
և 'ի հարկէ՛ ցաճոցն ետ նշան բանից
առ զօրապետսն և առ իշխանսն գալ
փութով 'ի տեղին։ Եւ կաշառեալ
զպարսիկ դպիրն ետ գրել ա՛յնպէս՝
թէ գայցեն 'ի վաղիւն. զի յո՛յնք ասէ
գալոցեն 'ի վերայ մեր. և տըճեալ ըզ
մատանին վաշիրայ՝ ուղարկեաց ըզ
թուղթն յայն զօրսն՝ որք հեռի՛էին.
և դարձուցեալ զկոչնականսն յայն
զօրսն որք յեառ՛յնէին, և կոչեցին ըզ
նոսա։ Եւ կոչեալ զիշխանսն մի մի 'ի
խորան իւր՝ կտրէր զգլուխս նոցա.
զոր ո՛չ ոք գիտաց. մինչև զերծեալ
ոմն 'ի նոցանէ անկաւ 'ի բանակն։ և
իբրև ետես վահան թէ յայտնեցան
իրքն՝ ա՛զդ արար այնոցիկ որք 'ի դա
րա՛ննէին. որք յարուցեալ յետո՛ւստ

կողմանէ՝ փախստական արարին զնս
'ի բերդակոյս կոթ ձորոյ։ Եւ որք
բուն յետինքնէին 'ի դարանի անդ՝
չյարեան իսկ. և արք բերդին ընդ
դէմ ելեալ քարամբք և գլովք կոտո
րեցին զնոսա անխնայ. և եղեն փա
խըստական յապահունիս արք ՃՄ, և
իմացեալ դարանակալացն յարեան
'ի վերայ և կալան զնոսա։

Որդ՝ 'ի վաղիւն սկսան զօրքն գալ
'ի նոյն տեղի լերինն. և վահան յա
ռաջ գնացեալ ասէր՝ իջիք տստ ամե
նեքեան և թողէք զերիվարսդ արա
ծիլ մինչև յերեկոյն. և յերեկոյին ա
պա իջանեմք 'ի վր՝ զօրացն յունաց. և
արարին այնպէս։ Եւ դարանակալքն
դիմեցին 'ի վր՝ նոցա և կտրեցին զերի
վարսն 'ի զօրացն և փախստական ա
րարեալ զնս՝ ընդ արածանի՝ հանին
'ի քարքէ. և զօրացն պարսից տեսեալ
զիրսն՝ աղաղակեցին և ասեն՝ վայ մեզ,
զի կորեաք. և եդաւ անուն գաւա
ռին կորեայ լերին։ Եւ վահան առ՝ել

զզօրսն իջուցանէր 'ի բուն Ճորն. և
յարեան դարանակալքն աստի և ան
տի, և 'ի մէջ առեալ կոտորեցին զնն.
ոչ ողորմելով ումեք: և հրամայեաց
նց թողուլ 'ի նոցանէ արս խ. զի զրու
ցատարք լինիցին պարսից արքային:
Եւ տրէեալ նոցա զգլուխն միհրա
նայ տանիլ առ Թագաւորն և ասէ,
այս մարզպան յորժամ եկն յերկիրս
մեր՝ հակառակեալ զօրքն ը̄ միմեանս
գնդի խնդրէին, և ոչ կարացին գտա
նել. ապա՛ քանզի յոյնք Թշնամիքէին
մեզ՝ 'ի նն̄ ոչ իշխեցաք գնալ, այլ Ճեզ
ընդ ակամբէաք. և Ճեր զօրացդ գըն
դի ոչ կայր. ապա կտրեցաք զգլուխդ
զայդ և խաղացաք: ապա՛ լսեցաք Թէ՝
'ի շահաստանայ եկեալէք 'ի բօստր
քաղաք, որէ երկիր տափարակ և
դաշտաձև. և գիտեմ որ գնդի խա
ղայք 'ի նմա. առէք զգլուխ քեռոր
դւոյն Ճերոյ, և եղիցի Ճեզ գնդի յազ
գէ յազգ: Եւ իբրև գնացին արքն
և տարան և զգլուխն միհրանայ առ̄ջի

թագաւորին և ասացին զբանսն, խռո
վեցաւ յոյժ և ամաչեաց զամօթն
յաւիտենական ։

Եւ 'ի միւսում ամին խրոխտացեալ՝
այլ զօրս առաքեաց 'ի տարօն ։
'Իսոյն ամի՝ վանք սրբոյ կարապե
տին որ յիննակնեաննէր՝ փլաւ. զի
շարժ խիստ եղև. զոր մուշեղ իշ
խանն տարօնոյ տրւեալ գանձս բա
զումս հրամայեաց քարակոփս շինել.
բայց ոչ ժամանեցին շինել որպէս ար
ժաննէր՝ վասն պատերազմին ։
'Իսոյն ամի շինեաց զՆբ կարապետն
և ինքն վախճանեցաւ. և կայ առ ար
ծրունեաց 'ի կողմն արևելից
ճակատուն ։

Յետ վախճանելոյն մուշեղայ՝ նրս
տաւ վահան իշխանն մամիկոնէից
տանն, և եկն 'ի վանս գլակայ. և տօն
ցնծութեան կատարէին 'ի Նբ կարա
պետն բազում քահանայիւք և եպիս
կոպոսօք ։ Եւ ազատեաց եկեղե
ցւոյն երկոտասան գեօղս. ջնջե

լով զանճանսն յարքունա
կան դիճանէն ։

Ի նոյն ամին վախճանեցաւ և երա
նելին Թոթիկ հայր գլակայ վա
նիցն. և կայ 'ի Թաղման'ի հարանց բը
լուրն, որէ ընդաջմէ եկեղեցւոյն ը̄
աւետեաց բլուրն ։ իբրև ա՛կն'ի միջի ։
Եւ նստաւ յաթոռ նորա՝ մանուկն
ստեփաննոս, որդի իշխանին
արծրունեաց ։

Սա՛ բազում ուղղութ̄ի գործեաց
'ի գաւառն տարօնոյ. և վերագոյն
ընդունէին զնա՛ քան զեպիսկոպոս.
զի էր հա՛յր որբոց փառաւոր և ս̄բ
վարուք. և ունէր ընդ ձեռամբ իւ
րով գ̄ ճ̄ ղ̄ ը̄ կրօնաւորս ։ և վ̄ ս̄բ և
պարկեշտ վարուցն՝ ամենեքեան իբրև
զյօհաննէս կարապետն ընդունէին
զնա ։ Սա՛ խնդրեաց'ի ս̄բ կարապետէն
կապել զբերան գազանացն որք զլու
սաբերսն ուտէին. և եղև այնպէս ։
Սա՛ յանդիմանեաց զիշխանն հարքայ,
որ ունէր զկին եղբօր իւրոյ. և ածե̄լ

ճլա 'ի

'ի հաճանութիւն, կտրեաց 'ի կնոջէն և
արար զնա կրօնաճոր. և ետ նմա
շինել եկեղեցիս 'ի թիլնաճան։
Փառք ս̅ը̅ երրորդութեանն ամէն։

✠

Գլուխ Երկրորդ. Սասն գալստեան
վախթանկայ երեսուն հազարաճ 'ի
տարօն։ Որև շինեաց զպորպէս քա
ղաք, և զբերդն գահար։ 16

Երև խաղայր թագաճորն պար
սից 'ի վ̅ր̅ յունաց երկրորդ ան
գամ, 'ի միտ ածեալ զմահն միհ
րանայ քեռորդւոյ իւրոյ, առա
քեաց զվախթանկ զնորին հօրեղ
բայրն երեսուն հազարաճ 'ի տարօն։
Որոյ եկեալ յապահունիս՝ նստի
անդ, և առաքէ հարկապահանջս 'ի
հարք, 'ի հաշտէնք, և 'ի մուշ, խնդրել
'ի նոցանէ զարքունական հարկն. և
դրեցին առնա՛ իշխանքն երկրին և ա
սեն, եթէ վահան լիցի քեզ հարկա

տու, լինիմք և մեք՝ և տամք զհարկն.
ապա թէ ոչ՝ ամօթալի գնալոցես
աստի։ Բռոր խրոխտացեալ վախթան
կայ՝ թողու կողմնապետս երկրին
ապահունեաց՝ և սաստիկ քինու փը
քացեալ՝ գայ հասանէ՛ ի գլուխ տա
րօնոյ։ Եւ իբրև եկն՝ ետես անդ
տեղիմի վայելուչ և արձակ, և սկսաւ
անդ շինել քաղաք և տնկել այգիս և
բուրաստանս. և կոչեաց զքաղաքն
պորպէս՝ յանուն կնոջ իւրոյ պորպէի։
որ ՚ի մեր լեզուս համեղ կոչի։
Եւ զպարսկական ատրուշանն փո
խեաց՚ի դուռն մատրանին, զոր հիմն
արկեալէր սրբոյն խսահակայ պար
թևի մեծի։ Եւ ելեալ ՚ի վր՞ լերինն
տօրոսի՝ շինեաց անդ ամրոց, և անւա
նեաց գահար. զի անդ գահավիժե
ցան ոմանք երկուցեալ ՚ի վայրի գա
զանացն, կարծելով զնսսա թէ՚ի պար
սից հեծելոցն իցեն։ Եւ սա և՚ի վր՞
գոռոզ լերինն, և շինեաց անդ աւան,
և անւանեաց զնա գրգռոս՝ յանուն

որդւոյ իւրոյ գրգռոսի։ Եւ գրեաց
թուղթ առ վահան, որ ունէր օրինակ
զայս։ Քաջ և հզօր բազկիդ վահա
նայ հսկայի սպարապետի՝ 'ի դիցն
օգնութեան ողջոյն։ Թէպէտ ընդ մահն
միհրանայ քեռորդւոյն իմոյ տրտմե
ցաք, սակայն ընդ քո իմաստութիւդ
կարի յոյժ զարմացեալ եմք։
Եւ արդ՝ ես վասն սիրոյ և խաղաղու
թեան եկեալ եմ. եկ և դու առիս սի
րով և երդմիր ինձ՝ տալ զհարկն դի
մոսական և հնազանդ կալ արքային,
և այլ ոչ և ս մտանել 'ի չարութիւն վասն
նորա. և ապրեսցիս, մնալով 'ի փառս
պատմոյ մեծի իշխանութեան հայոց։

ողջլեր։

Եւ վահան գրեաց նմա պատաս
խանի այսպէս։
Վատ և թոյլ անձինդ վախթանկայ,
և խոզից քոյոց դասուց՝ որք զօրն ող
ջոյն զաղբս ճաշակեն. Թէպէտ ընդ
մահն միհրանայ խնդացի, բայց զքո
անմտութիւդ յոյժ լացի։ Որ զնորա

մահն լսեցեր և զիմ կորովութիւնս
ծանեար՝ զոր ետ ինձ ա̅ծ , և իշխե
ցեր յիմարութ̅ի̅ գալ և դու՝ ի վերայ
երկրիս հայոց։ Արդ՝ եթէ սէր եկիր
առնել ընդ մեզ, զկինդ ընդ է̅ր ածեր
զհետ. մի թէ որդի̅ս խնդրես յարանց
մերոց։ Կամ եթէ սիրոյ պատճառաւ
եկիր՝ զքաղաքդ և զամրոցդ ընդ է̅ր
շինեցեր։ Այլ գիտեմ, զի սո́ւտես.
և իբրև զշուն կծկիս։ ա́րդ՝ մի՛ ընդ
մահու փոխեր զկեանս քո. այլ ել
յերկրէս և գնա́ խաղաղութեամբ յեր
կիրդ քո։ Այլա թէ ո́չ՝ զմահն որ ընդ
անձն քո անցանելոցէ՝ տեսցէ ա̅մ եր
կիր։ Եւ բարկացեալ վախթանկայ
ընդ նախատական բանսն վահանայ՝
ետ՝ ի ձեռն ռահանայ արս զ̅ հազար
և առաքեաց՝ ի մուշ՝ ի վ̅ր̅ վահանայ։
Եւ վահան իմացեալ զիրսն (զի ազ
դեցին նմա ոմանք թէ աւասիկ գա́յ
ռահան՝ ի վերայ քոյ,) գիշերագնաց
եղեալ հասանէ նոցա՝ ի ծմակն, ուր
իջեալ կային անհոգ. և յանկարծակի

ՃԼԵ յար

յարձակեալ 'ի վր՝ էհար զնս՝ սրով.
և պարսիկքն ոչ կարացին ունել
զերիվարսն. քանզի որդին վահանայ
սմբատ 'ի մէջ անցեալ գաղտաբար
կտրեաց 'ի նոցանէ չորս հարիւր երի
վարս և անցոյց յայնկոյս արածանու
'ի կողմն հաշտենից. և բ՝ ճ՝ երիվարս
'ի նոցանէ աճարամասն ուղարկեաց
'ի ս՝բ կարապետն. զի այն էր նոցա
տուն հայրենի. և սմբատն արի՝
անդ էր կնքեցեալ։

Եւ վահանայ տըճեալ զնս՝ մօրացն՝
զբազումս կոտորեաց. և մերկացու
ցեալ իշխանն հաշտենից արս բ՝ ճ՝ 'ի
մօր անդր ընկղմեաց։ զի ունէր առ
ինքն արս վեց հարիւր։ Իսկ իշխանն
պալունեաց բ՝ հազար և բ՝ հարիւր։
Իշխանն արջուց՝ չորս հազար։
Իշխանն եղնուտի՝ հինգ հազար։
Իսկ ինքն վահան՝ ութ հազար։
Եւ որդի նորա սմբատ՝ վեց հազար։
Ընդ ա՝մ զօրք ի՝ ե՝ ռ և ութ հարիւր։
Այս ա՝մ զօրք կային ընդ ձեռամբն

վահանայ։ Բայց բաժանեալ էր զնա,
և կողմնապա՛հս թողեալ ամ տեղեաց
և առ ինքն կայր յամուրն յայնմիկ զ
հազար։ Եւ բազում ոճիրս գործեց
անդ իշխանն հաշտենից. զի աճապա
րեալ կտրեաց զգլուխն ռահանայ.
և զօրքն 'ի փախուստ դարձեալ՝ նե
ղեին յոյժ. որք յաղաչանս դարձել
հա՛րկս խոստացան տալ նոցա։
Եւ վահան ասէ՝ ցնոսա, տուք ինձ
զգլուխն ռահանայ՝ և թողում զձեզ.
և զօրքն 'ի բազում տարակուսանս
լեալ՝ խնդրէին զգլուխն ռահանայ և
ո՛չ կարէին գտանել 'ի միջի իւրեանց։
Ապա կալեալ զորդի նորա զվահ, ե-
տուն 'ի ձեռս իշխանին հաշտենից. և
նա՛ յառաջ խաղացել ասէ, կամ տո՛ւք
մեզ զգլուխն ռահանայ, կամ զգին
գլխոյ նորա երեսուն հազար դահե
կան։ որոց անհնարինս մտեալ՝ ե-
տուն զգին գլխոյն ռահանայ՝ և ին
քեանք սկսան փախչիլ։ Իբրև ետես
վահան թէ գնան ամբողջ, նախանձել

ճլէ զնա

զնախանձն ա̅յ՝ յարձակեցաւ՛ ի վերայ՝
և սկսաւ կոտորել զնոսա. և նոցա
աղաղակեալ ասեն՝ առ ինչ դարձայք
անդրէն՛ ի պատերազմ ով աւելախօսք՝
և կոչեցաւ անուն տեղւոյն առ ինչ։
Եւ տարածեալ զն̅ ՚ի դաշտի անդ՝
կոտորած սաստիկ գործեցին. յորոց
արք հինգ հարիւր հազիւ կարացին
փախչիլ. որք երթեալ պատմեցին վախ
թանկայ զամենայն եղեալսն։ և նորա
բարկացեալ՝ հրամայեաց գլխատել
զնոսա որք դարձան՛ ի պատերազմէն.
և ոչ մնաց ոք՛ ի վեց հազարէ անտի։
Եւ շարժեալ անդրէն վախթանկայ
՚ի ցասումն բարկութե̅ վասն վահա
նայ՝ առաքեաց զասուր ութ հազա
րաւ՛ ի վերայ նորա։ որ եկեալ բանա
կի յեզր մեղտայ և առաքէ առ վա
հան՝ որ ունէր օրինակ զայս։
Ա̅յ չարաբարոյ գայլ վահան, մինչ
գիտես թէ ծառայելոց ես արեաց ար
քային՝ ընդէր այդչափ յանդգնեալ
անամօթիս։ ա՛րդ՝ արի եկ առմեզ և

լեր հարկատու. ապա թէ ոչ՝ մեռա
նիս իբրև զշուն։ Եւ նորա զայս լը
ւեալ՝ էառ հազար այր և զսմբատ
որդի իւր, և գնաց՛ի պատերազմ։ և
իբրև կացին հանդէպ իրերաց՝ սկսաւ
ասուր թշնամանել զվահան և գայլ
կոչել. և նա ասէ, յիրաւ՛ի՛է այդ ա-
նուն իվերայ իմ. քանզի գամ կոտո
րեմ, գնամ և այլվի՛ գամ. և սկսան մար
տընչիլ ընդ միմեանս։ Եւ իբրև խըմ
բեցաւ պատերազմն. ակն կալաւ
սըմբատ որդին վահանայ իվերայ ա-
սուրայ և պատահեա՛ց նմա. և ասուր
տեսել զնա թէ պատանի՛է՝ քամահեց
զնա և ասէ, քարապաշտ հարճորդի՝
՚ի բա՛ցկաց յինէն՝ զի ես պատերազմօղ
արսն անցանեմ. և նա՛ ասէ, ո՛րդի սա-
տանայի՝ յիրաւ՛ի՛է անուն քո ասուր.
զի սուր քո ո՛չէ ինչ. արդ մատուցեալ
լ՝ կտրճիս՝ ծանիցե՛ս զպարտուի՛ քո։
Եւ յանկարծակի զէնս իվեր վերա-
ցուցեալ կտրեաց զգլուխ երիվարին
ասուրայ և յերկիր ընկէց զնա. և յար

ճլթ Ճա

ձակեալ անդէն իվերայ նորա՝ կտրեց
զգլուխ նորին, և իվեր վերացուցեալ
ասէ, փառք քեզ քս̅. փառք քեզ ս̅բ
կարապետ. որ յաղթեցեր հակառակ
որդին քոյ։

Եւ մինչ դեռ զայս ասէր՝ պատեցին
զհայրն նորա զվահան արք ինն. և ոպ̅
անտառս կոփէին զնա անխնայ. և իբրև
սկսաւ վահան պակասիլ՝ ձայն էբարձ
և ասէ, ո՛ւրես որդեակիմ սմբատ,
հա՛ս ինձ յօգնութիւն. զի էր ամաց
ութսուն և երից։ Եւ սմբատ յար
ձակեալ քաջաբար որպէս արծիւ սը
րաթռիչ՝ և ասէ, օգնեա՛ մեզ սուրբ
կարապետ. և անդէն հարեալ զգլուխ
որդւոյն ասուրայ՝ թիկա՛մբն հանդերձ
'իվա՛յր ընկէց. և զայլ ճնացեալսն փա
խըստակ՛ն արար 'ի հօրէն իւրմէ իբրև
զքաջ արծիւ։ Եւ մատնեաց տ̅ր ան
դէն զզօրսն պարսից 'ի ձեռս ն̅ց՝ զորս
մինչև 'ի մուտս արևուն փախըստա
կան արարին. և յութ հազարէն գ̅ռ̅
միայն գնացին առ վախթանկ։ և լըճ̅ել

վախթանկայ լռեաց մինչ 'իմիւս ամն։
Եւ 'ինոյն ամի վախճանեցաւ վահան
վրէժխնդիրն իվերայ եկեղեցւոյն ա̅յ։
որ մինչ կենդանի՛ էր՝ հրամայեաց տա
նել զինքն 'իվանս գլակայ. և կայ անդ
'իթաղման 'իդուռն ս̅բ կարապետին։
Եւ 'ինոյն ամին զօրս գումարեալ
վախթանկայ արս քսան հազար, առա
քեաց առ սմբատ որդին վահանայ և
ասէ՝ կամ եկ և պատերազմիր ը̅ մեզ՝
կամ լեր հնազանդ և տուր հարկս։
Իսկ սմբատ ժողովել արս իննհազար՝
գնաց իվերայ նոցա. և թողեալ հազար
հարիւր այր 'իբլուրն որ կոչի մահու
ագարակ՝ գնաց ինքն ընդ դէմ նորա
իգրգռել զնա։ Եւ վախթանկ առա
քեաց իննհազար այր իվերայ նորա,
կարծելով թէ այն միայն է. և եկեալ
գիշերի պատեցին զնոքօք. և սմբատ
տեսեալ զզօրսն՝ կամեցաւ ելանել և
ինքն գիշերի իվերայ նոցա. բայց ար
գելին զնա քահանայք դրան իւրոյ վս̅
գիշեր լինելոյ։ Իսկ նա ասէ, վստա՛հ

եմ յա՛ծ՝ թէ որով հետև ծառայեալ
եմ նմա միամտութ՛բ և ս՛բ կարապե
տին՝ ոչ թողու մեզ 'ի ձեռանէ։
Եւ ելեալ անդէն 'ի մէջ գիշերի յար
ձակեցան ջահիւք յանկարծակի իվ՛ր
զօրացն պարսից. և տեսին այր մի գի
սաւոր զարմանալի տեսլեամբ, յորոյ
հերացն լոյս փայլատակէր, և զաչս թշ
նամեացն կուրացուցանէր. զոր տե
սեալ քաջն սմբատ՝ ասէ, քաջալերե
ցարո՛ւք որդեա՛կք իմ և մի՛ երկնջիք.
զի սուրբ կարապետն մեզ 'ի թիկունս
կայ՛հասեալ. և ընդ թշնամիս մեր ինքն
մարտնչի. և մի՛ ոք անհաւատալի հա
մարեսցէ զայս, զի ահա՛ ինքեանք ընդ
ինքե՛նս սկսան մարտնչիլ և զմիմեանսն
սատակել. զի տ՛ր պատերազմի ը՛ն ն՛։
Եւ այնչափ կոտորեցին զնոսա՝ մինչ
հեղեղա՛տք ելին յարեանցն. որև թիլ
կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ։
Եւ իբրև դադարեցան 'ի կոտորելոյ
զանչափ բազմութիւն, թողին 'ի նոցանէ
երկու հարիւր այր. զի զրուցատա՛րք

ճիւք

լինիցին այլոցն վասն առն զոր տեսին
'ի գիշերին. զի թշնամիքն եւս տեսին ըզ
նա. եւ ինքն ուղարկեաց զերիվարսն 'ի
մուշնաւան առ որդին իւր որ կոչիւր
անւամբ պապուն. վահան՝ կամսարա
կան. զի զհետեւակսն քղ̄քին հեծ ե̄լս
արասցէ եւ առաքեսցէ փութով:
Եւ կազմեալ նորա հեծեալս երկու
հազար եւ ե̄ հարիւր. հանէ առ սըմ
բատ իշխան հայրն իւր: Իսկ նորա
խոյս տըւեալ աւուրս ը̄. պատրաս
տեց զզօրս իւր. եւ յետ ութ աւուրն
եկն է հաս վախթանկ 'ի դաշտ անդր:
Եւ սմբատ հնարս իմացեալ կտրեց
'ի գիշերի երկու ռ̄ այր 'ի հեծելոցն եւ
անցոյց 'ի տեղի թագստեան յետուստ
կողմանէ պարսիցն. եւ երեք հազար այր
եդ 'ի բլուրն յայսկողմանէ. եւ այսպէս
յերկուց կողմանց գաղտ ռազմ կար
գեաց: Եւ ինքն բաժանեալ զութ
հազարսն՝ կամեցաւ նորօք ընդ առա
ւօտն վաղվաղակի. զի մի գիտասցեն
պարսիկքն զգաղտ դարանսն. եւ փու

թապ՚ի դիմի հարեալ յարձակեցաւ
՝ի վր՞ նոցա ։ և՚ի խմբիլ ճակատուն՝
յաղթեցաւ կողմն սմբատայ ։
Յայնժամ ելեալ քաջն սմբատ՚ի գը
լուխ լերինն՝ գոչեաց իբրև զառիւծ
և ասէ, ո՛ւրեք քաջք և արիք, յառաջ
մատիք ։ և լըւեալ զօրացն դիմեցին
յա՞մ կողմանց՚ի վր՞ զօրացն պարսից ։
և՚ի մէջ առեալ զնա՝ խմբեցան ընդ
իրարս ։ մինչ զի ո՛չ գոյր հնար զմի
մեանս ճանաչելոյ ։ բայց միայն՚ի ձայնէ
փողոցն և՚ի տեսութենէ դրօշիցն ։
Եւ իբրև հարան ընդ միմեանս վախ
թանկ և սմբատ, ասէ վախթանկ, է
հարճորդի՝ թէպէտ զբազո՛ւմս ջընջե
ցեր, սակայն ընկալցիս այսօր զար
ժանիս քո՚ի ձեռաց արանցս քաջաց ։
զի գէշ գէշ պա՞ռելո՛ցեն զձեզ սո՛ւրբ
մեր ։ Յայնժամ սմբատ՚ի ներքս ան
ցեալ կտրեաց զսռնապանս բարձից
նորա, և կարեվէր խոցեալ զնա՝ մերձ
տարաւ յընկենուլ յերկիր ։ Իսկ վախ
թանկ ձգեալ զտէգն է հար՚ի կո՛ւրծս

նորա. և ցցեալ զնա ոչ կարաց անցու
ցանել 'ի ներքս։ Ընդոր փութացեալ
քաջն սմբատ՝ ձայն էբարձ և ասէ,
ս̅բ̅ կարապետ յայտնեա՛ և այսօր ըզ
քեզ ծառայից քոց. զի վ̅ս̅ քոյ մեռա
նիմք 'ի վ̅ր̅ հաւատոցս ք̅ի։ և հարեալ
զտէգն 'ի թիկունս նորա, անցոյց ընդ
զրահսն ի ներքս. և մխեաց ընդ սիրտ
նորա. և հանեալ զսուրն կտրեաց ըզ
գլուխ նորա. բայց ոչ կարաց ունել
զնա. զի թռեաւ գլուխն վախթան
կայ զբազում արամբք. և միոմն 'ի
ծառայիցն վախթանկայ էառ զգլուխն
և փախեաւ։ Եւ հասեալ սմբատայ՝
էհար մըրճովն 'ի վերայ գագաթան
ն̅ր̅ և գոգեալ զսաղաւարտն զգլխոյն
ոսկրն 'ի ներս մզեաց. մինչ զի հազիւ
կարաց հանել զմուրճն 'ի նմանէ. և
ն̅ր̅ հանեալ զգլուխն ընկէց յերկիր,
և ինքն մեռաւ։ և առեալ միւս այլ
ծառայի զգլուխն՝ փախչիլ սկսաւ։
Եւ սմբատ զհետ մտեալ ն̅ր̅՝ ասէ,
ո՛վ անմիտ պարսիկք, ահա՛ յայնչափն

էհաս վախթանկ զօրապետն ձեր, մինչ սրտացաւ ծառայքդ նորա՝ ըզ գլուխն առեալ փախչիք. արդ՝ գի տասջիք, զիև ձեզ պարտէ այդպէս լինիլ: Եւ դարձաւ ծառայն յետս և ձգեաց զգլուխն. և հարեալ ըզ կուրծն սմբատայ՝ ասէ, տա՛ր խորո վեա՛ և կեր. վայ՜ ձեզ որ այլ վաղ ո՛չ սպանիք: Եւ հասեալ սմբատ էառ զգլուխն. և զհետ մտեալ ծառային ասէ, այ՜ տիրատեաց պարսիկ, զգլուխ քո ընդէ՞ր ո՛չ ետուր փոխանակ տ՜ն քոյ. ա՛րդ՝ որովհետև տիրատեա՛ցէք, ե՛ս բառնամ՝ ի՛քէն զգլուխ քո. և հա րեալ անդէն զգլուխ նորա ընկէց յեր կիր. և դարձաւ մեծաւ յաղթութ՜ի՝ ի բլուրն: Եւ զօրքն շուրջանակի պատեալ զպարսկօքն՝ ի վա՛յր լցին զն՜ս. և ո՛չ մնաց՝ ի նոցանէ, բաց՝ ի չորս հա րիւրիցն որք զուղտսն արածէին, և փախստեա՛յքէին անտի. զորս ո՛չ հրա մայեաց սմբատ սպանանել. բայց էառ՝ ի նոցանէ՝ ռ՜խ ուղտս. և ութհարիւր

ձի և ջորի ։ Եւ իբրև վրճարեցաւ
պատերազմն՝ հրամայեաց 'ի ձորս և
'ի հեղեղատս ընկենուլ զգէշս սպա
նելոցն. և կոչեցաւ անուն բլրոյն
մահու բլուր ։
Եւ ինքն սմբատ առեալ զզօրսն՝
գնաց 'ի գիշերի 'ի վերայ քաղաքին պոր
պայ. և մտեալ զօրացն 'ի տունս նց.
զորս միանգամ գտանէին պարսից լեզ
ւաւ՝ սատակէին զնս. և զքիթսն կըտ
րեալ 'ի շարի արկանէին և բերէին
առ սմբատ. և համարեալ զքիթսն
գտին սպանեալ դ հազար պարսիկս
ընդ այր ընդ կին և ընդ մանկտի ։
Իսկ զորդին վախթանկայ և զկինն՝
առեալ տարան յայծից բերդն և եդին
անդ 'ի պահեստի ։ Եւ յղեաց սմբատ
պատգամս առ խոսրով պարսից ար
քայն և ասէ, տուր ինձ զհնգետասան
տարւոյ հարկն. զի կերին զօրքն քո
զմեր երկրիս զհացն և զխոտն, և այ
րեցին զփայտն անտառի. և զգին
ջրոյն՝ զոր արբին. և զգին տաճարին՝
ճ խէ զոր

զոր հայրն իմ վահան այրեաց վն զօ
րաց քոց. իսկ և զգին սապոնին վաթ
սուն հազար դահեկան. որով լըմա
ցաք զգարշահոտ հալաւսն և զարիւ
նաթաթախ հանդերձս քոյ զօրացդ
և զգեցաք։ Բ. պա թէ ոչ՝ գամ հարիւր
մարդով միայն 'ի պարսս 'ի վրդ քոյ. և
զամ պարսիկս գերեալ ածեմ 'ի տա
րօն. և շուն խառնեմ 'ի կուռսն քո,
որք փոխանակ նոցա հաջիցեն 'ի ձեզ։
Բ. րդ՝ փութով զոր ասացիդ՝ ուղար
կեա. իսկ թէ ոչ՝ տեսանես թէ զինչ
անցք անցանիցեն ընդ ձեզ յինէն։
Եւ խոսրով ոչինչ գրեաց նմա պա
տասխանի։

Բայց եղբայրն վախթանկայ սուրէն՝
առեալ ՃՌ դահեկան, և ԹՌ արս
ընտիրս՝ եկն 'ի տարօն գնել զկին և
զորդիս եղբօր իւրոյ վախթանկայ։
և սմբատ ընդ առաջ գնացեալ սու
րենայ ընկալաւ զնա սիրով և էած 'ի
մուշ։ Եւ իբրև կացին անդ աւուրս
Ժ խնդիր արր սուրէն որդւոյ եղբօր
Ճխը իւրոյ

իւրոյ վախթանկայ թէ ո՛ւր կայ 'ի
պահեստի. և նոքա ցուցեալ նմա ըզ
բերդն ասեն. անդ է եղբօր որդին
քո. և ասէ սուրէն և անդ այծարա՛ծ է
թէ դիւ՛արած. և ծիծաղեալ սըմ
բատայ ընդ ազի բանսն սուրէնայ՝
ետ ածել առաջի իւր զկինն և զոր
դին: Եւ իբրև եկին՝ ասէ սուրէն
ցսմբատ՝ իշխան հզօ՛ր աշխարհիս
հայոց՝ տո՛ւր զայս կին և զորդի իւր՝
տուրս պարսից արքային: ասէ սըմ
բատ՝ պարսից արքային և մեռեալ
շունմի անգամ ո՛չ տամ առանց գնոյ
որ զայն ճաշն ուտէ. թո՛ղ թէ զդոսա:
Բայց դու թէ գնել կամիս՝ տա՛մ
քեզ զսոսա. ապա թէ ո՛չ գնացէք
յարծրունիս երեքեանդ իմիասին և
ա՛յծս արածեցէք և բերդին ծառայ
ութի՞ արարէք: Իսկ սուրէն (քանզի
իմաստուն այրէր՝) ասէ, ո՛վ բարե
պաշտօն իշխան՝ եթէ զշունսն դար
պասիդ անգամ տայիր արածել՝ դեռ
պարծանքէր մեզ կալն այնպ՞ս 'ի քոյին

ճխթ

դրանդ

դրանդ. Թող թէ այծս արածել։
բայց թէ լսէք մեզ՝ առէք 'ի մէնջ հա
րիւր հազար դահեկան, և ԲԼ հազար
ուղտ, և Ե հազար պարսիկ ջորի և ձի.
և տուք տուրս զայս կին և զորդի
դորա. Բ. սէ իշխանն՝ զոր ինչ բերեր
այսր՝ իմ է. զի կտրեմ զգլուխդ և
զոր ինչ ունիս առնում յիս։ բայց թէ
պիտին դոքա քեզ՝ լեր գու քրիստո
նեայ և զիս 'ի պարսիկս տար, և սոքա
քեզ լիցին. և թէ ոչ՝ հնարս իմացէք։
Եւ սուրէն ետ բերել հարիւր հա
զար դահեկան, և զուղտսն և զջորիսն
և զձիսն և ետ ցիշխանն. և նա ասէ՝
հաւանեալ եմ տրոցգ. բայց հարիւր
ութսուն հազար դահեկանի փայտ
են տարեր 'ի քարքէոյ, և չորս հարիւր
հազար դահեկանի խոտեն կերեր 'ի
դաշտէն. և Ի հազար դահեկանի եղն
և եղջերու և նապաստակ որսացեր են
'ի յերկրէս. Թողում զգինսն ջրոյն և
հացին։ Բ. այց զասորւոց անուշ գինին
զոր յինէն կտրեալ ինքեանք արբին՝

թող տան մեզ զգինն ։ Նաև զգաւա
ռին հարկն զոր առեալեն, և զմուտսն
քաղաքին զոր կերեալեն ՟ի հարիւր
հազար դահեկան՝ թող տան մեզ
զայն, և դու քրիստոնեայ լեր և զիս
՚ի պարսիկս տար, և դոքա քեզ եղի
ցին ։ Եւ տրտմեալ սուրէնայ ոչ կա
րաց խօսիլ ինչ ։ Եւ ասէ իշխանն՝
ըստ քոյ կամացդ առնեմ զա՞մ ինչ.
բայց արի անցանեմք յայնկոյս գետոյն
և երթամք յուխտ ՚ի վանս իմ ։
Եւ առեալ զզօրսն անցին յայնկոյս
արածանու. ունելով ընդ ինքեանս
զկինն և զորդի նորա ։
Բայց զի նենգել կամէր սմբատ զօ
րացն պարսից՝ թողու զորդին իւր
զվահան յայնկոյս, զի որք ՚ի նա՛ անկ
ցին՝ սպանցէ՛ զնոսա ։ և ինքն թողեալ
զզօրս իւր ՚ի մեղտի չորս հազար այր.
և զպարսիցն՝ յանդաստանն, զոր ար
տից գեօղ կոչէին ։ Եւ առեալ հինգ
հարիւր այր ընտիր զիւրեաւ, և հինգ
հարիւր զնորայն՝ գնացին երկոքեանն

'ի վանսն • և իբրև եկին առ Թաքու
ցեալ խաչն՝ իջին յերիվարացն և գնա
ցին հետևակ 'ի վանքն • քանզի չէր
հնար ումեք երիվարաւ ընդ այն տե
ղին 'ի վեր անցանել • զի Թէ ԵԲն գրի
գոր և տրդատ ոչ իշխէին գալ անդր
երիվարաւ , ապա ո՞վ տյլ ոք ։
Եւ իբրև մերձեցան 'ի վայրս վանացն՝
ընդ առաջ եղեն նոցա պաշտօնեայք
ԵԲ ուխտին և արգելուին զսմբատ
վն սուրէնայ։ Եւ բարկացեալ սմբա
տայ ասէ, որովհետև այնպս պիղծ էք
պարսիկքդ՝ մինչ մայրեացս անգամ
չէք արժանի, կենաց արժանի ըլ՞էր էք։
Եւ յարձակեալ վարազայ որէր իշ
խան պալունեաց՝ կտրեաց զգլուխն
սուրէնայ • և զերկու իշխանսն պար
սից կախեալ զծառոյն խեղդեցին • և
չորս հարիւր այր ընդ սուր հանին։
Եւ քանզի զօրք իշխանին պալունեաց
Թաքուցեալ էին 'ի վր՞ բլրին՝ յարեան
'ի վր՞ յանկարծակի • և իշխանքն հե
ծեալ յերիվարս իւրեանց , այնպէս

ՃԾԲ յեր

յերկուց կողմանց 'ի մէջ առեալ ըզ
զօրսն կոտորեցին զնոսա անխնայ ։
Եւ որք կային յամրոցի արտից գեղջն
և դարանէին՝ յանկարծ 'ի դուրս վա
զեալ 'ի գիշերի՝ կտրեցին 'ի պարսից
երկու հազար հինգ հարիւր ձիս, և
հանին 'ի սրենց ձորն ։ Իսկ մնացեալ
զօրքն պարսից հետամուտ եղեալ
հասին յայն տեղին որ կոչիւր գողոց
աղբիւր ։ և յարձակեալ ձիագողացն
'ի վր̄ նոցա՝ հարին 'ի նոցանէ ե̄ճ̄ այր
պարսաքարիւ և ազեղամբ ։ և իջեալ
առին զերիվարս նոցա և խառնեցին
'ի միւսսն ։ որք եղեն երեք հազար ։
Իսկ ոմանք 'ի պարսից զօրացն հետա
մուտ եղեալ հետևակի գնացին յան
տառն ։ և անկեալ 'ի վր̄ ձիագողացն՝
սկսան կոտորել զնոսա ։ Իսկ որ ա
ճագն էր 'ի ձիագողսն սերեմ կոչեցեալ՝
սուր հանեալ դարձաւ ը̄ղէմ նոցա
'ի պատերազմ ինքն միայն, մինչև
դարձան ընկերքն ։ և իբրև եկին և
հասին՝ տեսին զի մեռեալ էր սերեմ ։

ճ ծ գ քան

քանզի հարեալ էին նետիւ զսիրտ
նորա. և թաղեցին զնա 'ի նոյն ձորն ։
և կոչեցաւ անուն անտառին սերեմա
ձոր՝ և ընկելք սորա քարիւ և փայ
տիւ ընդդէմ գնացեալ՝ զբազումս
սպանին. իսկ այլքն փախստական ե
ղեալ անտի եկին ժողովեցան 'ի մի
վայր, և իջեալ ճաշս ճաշէին անհոգա
պէս ։ Եւ ոմանք ելեալք յողկանայ
որսոյ պատճառաւ՝ արք ՃՄ յիսուն,
գտին զնոսա անդ նստեալ անհոգ 'ի
ճաշ. և յանկարծակի յարձակեալ 'ի
վերայ՝ ոչ ետուն ումեք 'ի ձի ելանել.
այլ 'ի շուրջ եկեալ 'ի նոյն սեղանն ըս
պանին արս հինգ հարիւր և ութ ։ և
վասն զի անդ ժողովեալ սպանին ըզ
նոսա՝ կոչեցաւ անուն տեղւոյն ժո
ղով՝ մինչև ցայսօր ։ Եւ իբրև այս
այսպէս գործեցաւ՝ ինքն սմբատ և
իշխանն պալունեաց թաքուցեալ 'ի
ձորն 'ի տեղւոջ ուրեք՝ առաքեցին
գոմն 'ի մեղտի՝ եթէ փութացէք գալ
'ի վերայ դոցա. և ինքեանք առաքեցին

արս հարիւր՝ գրգռել զզօրսն. որք
իբրև տեսին զզօրսն պարսից՝ գրեհ
տրճեալ միմեանց՝ հասանէին նոցա.
և իբրև եկին հարիւրքն առ սմբատ՝
ելին՝ի բլուրն, և զօրքն պարսից սկսան
բազմանալ՝ի վերայ սմբատայ և վա
րազայ. և նոցա ծուռնր կրկնեալ՝ յօգ
նութիւն կոչէին զՏՐ կարապետն,
ասելով՝ յիշեա զմեզ ՏՐ կարապետ
և զերախտիսն մեր. և որպէս օգնե
ցեր՝ի հեռաստանէ, օգնեա և՝ի մո
տոյս. և էհաս յանկարծակի՝ի թի
կունս նոցա օգնութիւնն ՅՍ։
Եւ փողոց տրճեալ՝ի վերայ բլերն,
սմբատյաջ թևն, և վարազ յահեակն.
և սկսան ինքեանք և երիվարք իւրեանց
յարեան թաթաւել. մինչ մածեալ
եղև սուրն սմբատայ ընդ ձեռն, և
ոչ կարաց հանել զնա և այլ սուր առ
նուլ զի մածեաւ արիւնն ընդ սուրն
և ընդ ձեռնատեղն, և սկսաւ կոտո
րել. և իբրև տեսին պարսիկքն զսմ
բատ յայնպի վտանգի, ձայն տրճեալ

միմեանց՝ ասեն, փութասջիք. զի մա
ծեաւ սուրն քաջին. և սուրն որ 'ի ձե
ռին նորա՝ կոտորեցաւ ահա։ և զայս
լուեալ պատեցին զնա յանկարծակի
և հարկանէին անխնայ իբրև զչոր
փայտ որ ճարճատէ 'ի ճեղքիլն. այն
պէս ճարճատեին զէնքն 'ի վր՞ գլխոյ
նորա։ Իսկ օմբատ ձայն էբարձ և
ասէ՝ վայ՛ ձեզ, և քաջութեդ ձերոյ,
զի ոչ կարացիք հերձուլ զգլուխ իմ
այնքան բազումքդ. ասաց զայս՝ զի
յիշեսցի առ յապայն։

Եւ իբրև գիտաց թէ կարի սաստ
կանայ պատերազմն 'ի վերայ, ձայն
եբարձ և ասէ, ո՛ւր ես բազուկ քաջ
և մուրճ հզօր ընդդէմ թշնամեաց,
գաւազան ծերութեան իմոյ, իշխան
պալունեաց վարազ, յառաջ մատիր
իբրև զարծիւ քաջ. զի անգեղք և
բրէճք պատեցան զինև։ Եւ լուեալ
վարազայ եթող զահեակ թևն յոր
դին իւր վահան՝ որ զվահանովիտն
շինեաց. և կանչեաց 'ի վր՞ նոցա իբր

ճծզ զար

զարծիւ քաջ, մինչ զերիվարսն անգմ
իգողման էհար. և անդէն յօգնակա
նութիւն հասեալ նմա զօրութ՟ն ա՟յ՝
բախեաց զտէգն իվ՟ր թիկան պարսկի
միոյ և էհան ընդ ոզն երիվարի նորա.
և ո՛չ կարացեալ հանել զնա՝ կատակ՟ց
ասելով, երթ չափեա՛ զտէգն քո թէ
քանի կանգունէ հասակ նորա. զի մի
խաբիցեն զքեզ թէ երեք կանգունէ.
և անդէն անկեալ պարսիկն մեռաւ
վազվաղակի: Եւ սմբատ ելեալ յեզը
պատերազմին՝ հրամայ՟ց բերել պար
սիկմի և զենուլ իվերայ ձեռին իւրոյ
զի իջցէ 'ինմանէ՝ ջերմ արիւնն և թու
լացուսցէ զբրռնատեղն նորա. որ եղև
իսկ և թուլացաւ սուրն 'ի ձեռանէն:
Եւ փոխեալ նորա ա՛յլ սուր՝ հեծաւ
յայլ երիվար: և իբրև ետես թէ արք
վեց ռ՟ ի մէջ առին զհինգ հարիւրսն,
և գիտացեալ թէ եկաց երիվարն վա
բազայ պալունեաց իշխանին, էհար
զպարսիկմի և ձգեալ յերիվարէն՝ մա
տոյց նմա զերիվարն և ասէ, հեծիր իշ

ՃԾէ խան

խան պալունեաց. և նորա փոխեալ
զոտն անտի հեծաւ՚ի միւսն այն։ զոր
տեսեալ պարսից զօրացն կարի՛ զար
մացան, թէ զի ա՛րդ վաղվաղակի փոխե
ցին զերիվարսն։ և որչափ զօրքն բազ
մանային՝ նոքա յանհոգս կային՚ի մէջ
նոցա։ Եւ այնչափ բազմացան զօրքն՝
մինչ տեղի՛ անգամ ո՛չ գտանէին որք
յեզե՛րսնէին։ և ոմանք՚ի զօրացն սըմ
բատայ սկսան երկմտիլ։ Իսկ ըստ
տեսչութե՛ն ա՛յ՝ տեսին զմիւս սըմ
բատն որ էր իշխան հաշտենից, գայր՝
և ածէր ընդ իւր զվահանն կամսա
րական զորդին սմբատայ. և հազար
այր ընդ նմա։ Զոր տեսեալ իշխանն
վարազ՝ ասէ՛ ցնա՛, քա՛ջ որդի վահան
ո՛ւրէիր մինչև ցայժմ. որ չեկիր յօգ
նութիւն մեզ վաղապէս։ Եւ վահան
յարտասուս հարեալ ասէ, կա՛յ այն
տառապեալ հայրն իմ ծերունի, թէ
փոխեցաւ առ հանգիստն։ Եւ լըւեալ
սմբատայ՝ ձայն էբարձ և ասէ՝ որ
դեակ իմ վահան, ո՛բ կարապետն ինձ

միշտ'ի թիկունս կայր հասել, զիա՞րդ
ուրեմն մեռանէի ես'ի պարսից։
Եւ նորա գոհացեալ զա՜յ, և'ի դիմի
հարեալ իմիասին՝ անցին իներքս և
պարզեցին զթևսն, ընդ ինքեանս առ
նելով զմիւս իշխանն հաշտենից. և
սկսան կոտորել զպա՜րզմագլուխսն։
Եւ իվեր շրջեալ բոլորեցին և'ի մէջ
առին զզօրսն պարսից, և սկսան կո
տորել զնոսա անխնայ մինչև'ի մուտս
արևուն։ և մնաց 'ի պարսից չորս հա
րիւր այր. որք ընդ փախուստ դար
ձեալ երթային։ Եւ քանզի մնացեալ
էին երիվարք նոցա՝ երթեալ թաքեան
'ի ձորմի. և ննջեցին անդ խոցոտեալ
մինչև ցմիւս կէս օրն։ Եւ եկեալ
զօրաց իշխանին՝ ջուր ցանեցին յե
րեսս նոցա. և զարթուցեալ զնոսա
առեալ տարան 'ի մեղտի. և անՀանե
ցաՀ ձորն այն՝ թմբրաձոր։ Եւ հրա
մայեաց սմբատ զմեռեալ դիակունսն
կուտել իմիասին 'ի վերայ բլրոյն։ և
վասն կոտորածոյն վարազայ, վարա

զաբլուր կոչեցաւ տեղին։ և ինքեանք
եկին և իջին 'ի վանաց գեօղն, զոր կե
նաց վայրք կոչէին։ Եւ իբրև եմուտ
'ի նա՝ ընդառաջ եղեն նմա արք գեղջն
պարուք և երգօք։ որք 'ի հոտիլ դիա
կանցն՝ շէր հանեալ ասէին, կերին գա
ղանքն զմարմինս դիականցն և գիրա
ցան. կուզք կերեալ ուռան իբրև
զարջ. և աղվես հպարտ եղև իբրև
զառիւծ։ Գայլ՝ քանզի շատակերէր՝
պայթեաւ. և արջ՝ զի զոր ուտէն՝
չմնայ առ ինքն, մեռաւ 'ի սովու։
Ընգեղք՝ քանզի ագահքէին՝ նստան,
և այլ ոչ կարացին վերանալ։ մկունք՝
զի շատ տանէին 'ի ծակս իւրեանց՝
մաշեցան ոտք նոցա։ Օայս ամ ասա
ցին. որև 'ի դէպ եկն վասն իրացն.
ուստի անուն գեղջն կոչեցաւ շիրա
կանիք։ Իսկ զորս 'ի մեղտի ետ տա
նել՝ բժշկեալ 'ի խոցիցն և տրեալ
նոցա գանձս՝ արձակեաց խաղաղու
թբ՝ 'ի պարսիկս։ Եւ ինքեանք ելեալ
'ի տրունական տաճարն՝ բազում ըն

ծայս մատուցանէին ս̅ք կարապետին.
և դարձան ցնծութ̅ք 'ի տունս
իւրեանց ։
'Ի սոյն օր վախճանեցաւ ս̅քն ստե
փաննոս. և կայ ընդ այլ հարսն 'ի հո
ղաբլուրն ։ Եւ առեալ վահանայ զե
պիսկոպոսունս մամկոնէից և զպալու
նեաց և զհաշտենից՝ եկն 'ի վանսն. և
ձեռնադրեցին զեպիփան լինիլ հայր
վանացն. որ եկեալն էր 'ի դմնայ դաշ
տէն և բնակէր 'ի յանապատին ։
Սա՛ եկաց քսաներորդ զկնի ստեփան
նոսի ։ Սա՛ գնաց 'ի ժողովն զոր արար
հերակլ 'ի յինն ամի թագաւորութ̅ն
իւրոյ և նզովեաց զբազում եպիսկո
պոսունս. որև եպիսկոպոսն հաշ
տենից՝ 'ի պղծութ̅ի աղան
գոյն հալածական լի
նէր յերկիրն
յունաց ։
Եւ Ք̅ի մարդասիրին փառք յաւի
տեանս. Ամէն ։

Ճկա Յ.Ը. Գլուխ

Գլուխ երրորդ. Վասն գալստեանն
տիգրանայ. և կոտորածին որ
'ի հոնընկէցն։ 17

Արձեալ այլ զօրս գումարեալ
խոսրով՝ առաքեաց զմեծ զօրա
պետն իւր զտիգրան քսան հա
զարաւ 'ի վր՞ սմբատայ։ որոյ եկեալ
յապահունիս՝ կոչեաց առ ինքն ըզ
սմբատ Իսկ նա՛ առաքեաց առ նոսա
զորդին իւր զվահան տեսանել թէ
զինչ խնդրեն. որ իբրև գնաց և իմա
ցաւ զիրսն՝ արձակեց պատասխանի
առ հայրն իւր և ասէ, սա՛ մերթ բարի
խորհի մեզ և մերթ չար։ Բայց խընդ
րէ 'ի մէնջ զնշխարս մուշեղայ և զվա
հանայ հօր քոյ. և զկինն վախթանկայ
և զորդի նորա զոր սպանին 'ի պատե
րազմին վարազակայ։ Եւ թէ չտայք
ասէ՝ զտեղին ուր ձեր հաւա՛տնէ՝
բրեմ և աւերեմ. և զեկեղեցիս ձեր
կռատուն առնեմ. և տանիմ զձեզ
կապանօք 'ի դուռն արքունի։

Արդ՝ զայս ասաց, և ինքն ընդ հաշ
տէնս՚ի վեր կամի գալ։ Արդ՝ գնամ
ես զհետ նորա. և դու ժողովեա՛ ըզ
զօրս մեր և գնա՛ ՚ի ս̅բ կարապետն.
աղաչեա՛ զսուրբ կրօնաւ՛որսն աղօթս
առնել ՚ի վերայ մեր։ ո՛ղջլեր։
Եւ սմբատ ընթերցեալ զթուղթն
եկն՚ի ս̅բ կարապետն. և տարածեալ
զձեռս իւր առ ա̅ծ ընդդէմ ս̅բ սե
ղանոյն՝ սկսաւ լալ և ասել այսպէս։
Զարթիր տ̅ր և զարթո՛ զզօրութի̅
քո. լսեա՛ զայսոսիկ և տես տ̅ր. մի՛
լռեր և մի՛ դադարիր ա̅ծ բարեխօ
սութ̅ի կարապետին քոյ սրբոյ. զի
կարի՛ խրոխտաց թշնամին ՚ի վ̅ր մեր։
այլարդ՝ կամք տ̅նդ լիցին։ Բայց սա
կայն աղաչեմք զքեզ՝ յիշել զջանս
մեր որ ՚ի վերայ քոյ վ̅ս ուխտին սըր
բութեան մերոյ. զի փառաւ՛որեսցի
անուն քո յաւ՛իտեան։ Եւ զայս ասա
ցեալ՝ ետ բերել երկոտասան թուր
և դնել առաջի բեմին մինչև մատուս
ցեն զպատարա՛գն։ Եւ ՚ի կատարման

պատարագին՝ առեալ զնս՝ ասէ՝ այս
տ՞ր նեղացաք և ձանձրացաք և՛ի կո
տորելոյ անգամ զպարսիկսն. նեղե
ցան և որք զսուսերս մեր՛ի ժանկոյ
և յարենէ՛ սրբեցին։ Բ՛յլ հաւատամք
եթէ ո՞պ օգնեցե՛րդ՝ և օգնես։ և զայս
ասացեալ՝ել և գնաց անտի։

Եւ ապա՛ ժողովեաց զզօրս իւր ինն
հազար և թ՞ հարիւր քառասուն այր.
և երթեալ էջ՛ի հաշտեա՛նս՛ի գեօղն
որ կոչիւր կրեհ։ Իսկ տիգրանայ եր
թեալ էջ՛ի հոնընկէց, և առաքեաց
առ սմբատ զզօրս իւր և ասէ, արի՛
ե՛կ առիս և մի երկնչիր. ա՛ռ յինէն
գանձս և մեծութի՞ս. և եդից պսակ
՛ի գլուխ քո, և արարից մարզպան
հայոց. միայն լոկ զոսկերսն մուշեղայ
և զվահանայ տ՛ուր ցիս։ Իսկ նորա
կալեալ զպատգամաւորն հրացոյց
շամփուր մի երկաթի՝ և եդ զնա
պսակ շուրջ զգլխով նորա և ասէ.
կա՛ց տեսանեմ թէ վ՞ս քոյ զինչ պար
գև գայցէ ինձ, փոխանակ զի պսակ

եդի քեզ։ Եւ հրամայեաց ունել ըզ
զօրսն որք ընդ նմա եկեալ էին. և կրտ
րեաց զգլուխս նոցա մինչև 'ի վեց
ժամ աւուրն. և կոչեցաւ անուն
գեղջն մոգուց գերեզման. որէ մոգ
տունս։ Իսկ սմբատայ ելեալ 'ի վր
լերինն որ սերեմավայր կոչիւր՝ բա
նակեցան հանդէպ տիգրանայ։ և իբրև
երեկոյ եղև՝ վահան կամսարական
որդին սմբատայ՝ յարուցեալ կտրեաց
զգլուխ որդւոյն տիգրանայ, և զերից
իշխանացն. զի էին 'ի միում խորանի։
Եւ առեալ զգլուխսն գնաց առ հայր
իւր, և դարձեալ եկն 'ի տեղին. և եր
թեալ գաղտուկ եմուտ 'ի խորանն
առ տիգրան. և նորա տեսեալ զսուրն
մերկ 'ի ձեռին վահանայ՝ ոչ իշխեաց
ձայն տալ ումեք. կարծելով թէ կա
րասի կամի գողանալ։ Եւ վահանայ
յանկարծակի առեալ բարձմի աճա
պարեաց և ձգեաց 'ի վր բերանոյ նր։
և անկեալ ինքն 'ի վր բարձին նեղեաց
զնա, որ ոչ կարաց շարժիլ։ և մտեալ

ճկե ծա

ծառային՝ կտրեաց զգլուխ նորա։
Եւ ժողովեալ զկարասին և զպատճա
կան ակունսն և զընտիր սուսերսն,
գնաց անտի։ և խնդացեալ զօրացն
հայոց մեծ գոհութիւն մատուցանէին
ա̅յ. և ապաշաւեցին, զի զտապանս
իշխանացն աւերեալէին։
Իսկ վահան լցեալ իմաստութ̅ի՝
էառ երկու հարիւր կաշի ասպարի,
և էարկ զնոսա զհարիւր ջորեօք ամե
հեօք. և իւրաքանչիւրոցն երկուս
երկաթս. մի յայս կոյս և մի յայնկոյս
ասպարացն. և գնաց մերձ՝ի բանակ
հոնին որ էր փոխանակ տիգրանայ. և
ունէր ընդ ձեռամբ իւրով ութ հա
զար այր. և էր բանակեալ մերձ՝ի քա
րագլուխն, որ էր հանդէպ լերինն տօ
րոսի. և էր սա՛ զատակաց յայլոց բա
նակացն։ Որդ՝ առեալ վահանայ ըզ
հարիւր ամեհի ջորիսն տարաւ յեզը
բանակին. և՛ի տասն ջորիս այր մի կա
ցոյց երթալ զհետ նոցա. որք վարել
զջորիսն՝ի բանակն մտին և ինքեանք

զհետ և հընչեցուցին զփող մարտին.
և զորս գտին կոտորեցին. Եւ լըւեալ
զօրացն պարսից զձայն փողոցն՝ զար
հուրեցան, աղմկեցան, և կանչեցին
յոյժ. քանզի և ջորիքն ընդ ձայն սաս
տիկ փողոցն խրտուցեալ յամենայն
կողմանց լոկ արշաւէին:
Եւ զօրքն կարծելով թէ հեծեալք
իցեն՝ իւրաքանչիւր վայ՜ ճչէին, ոչ գի
տելով բնաւին զհետս անձանց իւ
րեանց. քանզի տ̄ր պատերազմէր ընդ
նոսա: Բրդ՝ քանզի յայլ զօրսն ոչ կա
րացին անցանել՝ զի մըթին գիշերէր.
և զքարագլուխն բնաւ ոչ իմացան.
զի յիմարեցոյց զնոսա. ապա՛ թողեալ
զերիվարսն՝ դէպ 'ի քարագլուխն փա
խուստ առնէին: և սկսան յահաւոր
բարձրութէ վիմացն 'ի վայր հոսիլ:
Բայց ոչ ոք գիտաց զիրսն. մինչև պա
կասեցաւ աղաղակ ճչոյն: Եւ 'ի պակա
սիլ ձայնին գիտացեալ զօրացն հայոց
թէ պակասեցան նոքա՝ դարձան վաղ
վաղակի 'ի բանակետղն և ժողովեցին
ճկէ

ըզ

զգանձս և զկարասիս նոցին, և զերի
վարսն և զուղտսն. և յղեցին 'ի գեօղն
պալունեաց։ և համար նց ընդ ուղտ
ընդ ձի և ընդ էշ՝ լինէր տասն և ութ
հազար. որք ծածկէին զերեսս
գաճառին։

Եւ իբրև առաճօտ եղև՝ խնդիր
արարին մնացել զօրքն պարսից՝ տիգ
րանայ և որդւոյ նորա և ոչ գտին.
մտեալ ապա առ փախստեայսն տեսին
զնս գահավիժեալ։ Եւ միաբանեալ
անդէն արարին իւրեանց զօրագլուխ
զմիհր խոսրով. և բարկութբ մեծաճ
ռազմ կարգեցին։ Իսկ սմբատ էր
թողեալ կողմնապահ զվահան չորս
հազար արամբք. և զերկու հազարսն
'ի դարանի՛էր կացուցեալ ընդ երիս
դիհս։ ուրև ինքն ռազմ կարգեալ
զայլ զօրսն՝ ետ զաջ թևն վարաղայ
իշխանին պալունեաց. զի այնչափ հը
զօրէր՝ որ մարդոյ քան զմինն աճելի
ոչ կրկնէր 'ի հարկանելն։ իսկ զահեկ
կողմն ետ 'ի ձեռն իշխանին հաշտե
ճկը նից.

նից. և ինքն թողու իւր թիկնապահ
զվահան զորդին վարազակայ ։
Եւ գումարեալ երկոքին կողմունքն՝
եկին հանդէպ իրերաց. միհրխոսրով,
և սմբատ. և եկեալ առ միմեանս ըս
կըսան հարկանել զգլուխ իրերաց ։
Եւ դիմեալ զօրացն պարսից՝ի վերայ
սմբատայ իբրև զմեղու, սկսաւ պա
կասիլ սմբատ. քանզի ծերացեալ էր ։
Եւ ձայն բարձեալ ասէր, ո՞ւրես որ
դեակ իմ վահան, հաս ինձ յօգնութի՛ ։
Եւ նի՛ ձայն արձակեալ առ ս՛բ կա
րապետն ասէր, ահա ժամ ով մկրտիչ
ք՛ի՝ կարապետ յօհաննէս. ո՞ւրեն
իմ ս՛բ կրօնաւորաց աղօթքն ։ և զայս
ասացեալ եմուտ յռազմն իբրև քաջ
առիւծ, և ցրուեաց զժողովեալսն՝ի
վր՛ սմբատայ հօր իւրոյ ։ Եւ սմբա
տայ ոգի՛ առեալ՝ վերացոյց զսուրն,
և հարեալ զգլուխ աւագի՛ նոցա թիկ
նախառն՝ի վայր ընկէց ։ Եւ դարձ՛ել
զօրացն՝ի վերայ նոցա փախստական
արարին զնոսա մինչև՝ի դարանսն. և

յարուցեալ դարանակալացն անդէն
'ի վր՝ 'ի մէջ առին զնոսա • և չորս հա
րիւր գլուխ համարով ընկեցին 'ի նո
ցանէ ընդ քարն 'ի վայր • որ կոչեցաւ
հոնընկէց • և ժամանեաց նոցա երե
կոյն • իսկ մնացեալ զօրքն պարսից
փախեան ընդ հաշտեանս արք ութ
հազար ։ և հանդէս արարեալ անդ
ծանեան թէ որչափ ինչ պակասե
ցեալէր յիւրեանց ։ վասնորոյ
կոչեցաւ անուն տեղւոյն
հանդիսեան ։

Իսկ սմբատայ իմացեալ թէ գնացին՝
յարուցեալ զհետ նոցա՝ էհաս 'ի վա
ղիւն • և իբրև բանակեցան առ իրե
րօք՝ խորհեցան զօրքն հայոց գնալ 'ի
վերայ պարսից • և կազմեցան առ երե
կոյին • և դեռ սոքա աստէին՝ եկին
հասին զօրքն ապահունեաց , արք
պարսիկք իբրև ՁԳ հազար • և խառ
նեցան ընդ իրարս ։ Զորս իբրև տե
սին զօրքն տարօնոյ՝ լքեալ յերկիր
կործանեին • և հնարս իմացեալ գնա

ցին ընդ մարկուց փողն՝ի վայր և անդ
բանակեցան ։ Իսկ պարսիկքն զՀետ
մտեալ՝ նեղէին զնոսա յոյժ և տային
՚ի գետն ։ Իսկ սմբատ զյոյս իւր զա
մենայն առ ա̅ծ եդեալ սկսաւ ասել
այսպէս ։ գիտեմ ա̅ր՝ զի մարդասիրու
թի̅ քո առ մեզէ՝ ՚ի վաղո՛ւց հետէ ։
հայեաց և արդ ՚ի մեզ, թէ որպէս նե
ղեն զմեզ թշնամիքն ։ և կնքեալ ինքն
և զօրքն իւր զանձինս իւրեանց նշա
նաւ խաչին՝ դիմեցին՚ի վերայ զօրա՛ցն
պարսից ։ Յայնժամ երևեցաւ նոցա
՚ի պատերազմին այրմի ահեղ և լու
սաւոր ։ և հեր նորա լո՛յս շողշողէր ։
զոր տեսեալ վահանայ՝ գիտաց թէ ս̅բ
կարապե՛տն է ։ Եւ խնդացեալ անդէն
յարձակեցաւ՚ի վ̅ր զօրա՛ցն պարսից ։
և կտրեալ ՚ի նոցանէ երեք հազար
այր՝ եդ առաջի, և տարեալ անցոյց
յաստեղօնս ։ և պատեալ իջոյց զնոսա
մինչև ՚ի հանդէպ եկեղեցւոյն ։ որք
կամէին անցանել ընդ նոյն տեղին և
սպանանել զկրօնաւորսն ։ Բայց զօ

ՃՀա

րութիւն տն զգետնեաց զնոսա, ո՛րք
ո՛չ կարացին անցանել ընդ ձորն. այլ
յետս անկեալ լինէին. ուստի տե
ղւոյն անուն յետսանկ կոչեցաւ։
Իսկ այլ զօրքն պարսից եկեալ հա
սին յանտառն որ հանդէպ վանացն
հայի, և թաքեան անդ։ Իսկ վահա
նայ աճապարեալ գնաց անդր. և սուր
'ի վերայ եդեալ կոտորեցին զնոսա.
յորոց մնաց և ո՛չ մի։ և կոչեցաւ ա
նուն տեղւոյն մահ՛ու առիթ։ և խիստ
վաստակեցաւ սմբատ յաւուր այն
միկ. բայց իշխանն վարազ'ի թիկ՛ունս
էհաս նմա. և զզօրսն եդեալ առաջի՝
գետավէժ առնէին զնս, մինչև եկին
'ի տեղին որ կոչի կուրայ։ և որք փա
խըստեայ երթային՝ կացին երիվարք
նոցա. և իշխանն պալունեաց զհետ
մտեալ բազում զօրօք կոտորեաց ըզ
նոսա։ Եւ իբրև եկին անդր՝ ասէ
վարազ ցպարսիկսն, զի սպառեցաք
զձեզ՝ փախիք որ կոտորեմք զձեզ.
և նոքա ասեն, կորեաք մեք և մեռաք.

որև կոչեցաւ տեղին այն՝ կորեայ ։
Եւ՛ի նոյն տեղին սկսաւ մի մի ունել
զնս և կտրել զթլփատսն. և ապրեալ
՚ի նոցանէ յաւուր յայնմիկ արք հա
զար քառասուն. որք գնացին ՚ի պար
սիկս առ խոսրով. և նա այլ զօրս
առաքեաց ՚ի տարօն ։
՚Ի նոյն ամի վախճանեցաւ սմբատ.
և ետ տանել զինքն ՚ի տապանատուն
հարց իւրոց՚ի գլակայ վանսն՚ի դուռն
սրբոյն ստեփաննոսի. այլ ոչ ՚ի յայտ ։
Յայսմ ամի փոխի սուրբ հայրն ե
պիփան առ ա̅ծ, յետ քսան ամի. և
նստաւ յաթոռ նորա դաւիթ գ̅ ամ ։
՚Ի սոյն աւուր կնքեցաւ տիրան որ
դին վահանայ ՚ի վանսն գլակայ ։
Եւ վահան ցնծութ̅ մեծաւ գոհա
նայր զա̅յ զենմամբ խոյոց և զըւարա
կաց ՚ի ս̅բ կարապետն. և խնդացոյց
յոյժ զաղքատս երկրին զըւարթա
գին և առատ ողորմութեամբ ։
Եւ դարձաւ փառօք ՚ի հայրենին
իւր ։

Եւ Քնի ա̅յ մերոյ փառք, յաւի
տեանս. Ամէն:

✠

Գլուխ Չորրորդ. վասն գալստեան
վարդուհրայ և մեռանելոյն 'ի տեղին
որ կոչի փանդիկ: 18

Եղև յետ տասնևութ ամի դար
ձեալ գժտութիւն ընդ պար
սիկս և ը̅ վահան. և առաքեաց խոս
րով զօրս 'ի տարօն որէր յիսուն հա
զար. որոց գլուխ կարգեաց զվար
դուհրի զզօրապետն իւր: և բազում
սրտմտութ̅ եկեալ հասանէին 'ի տա
րօն. և խնդրէին անցանել 'ի վանսն
գլակայ և հանել զոսկերս իշխանացն.
և եկեալ իջին 'ի մուշ: Իսկ վահան
կոչեաց զորդին իւր զտիրան և ասէ,
որդեակ, մի՛ վասն զի 'ի մեծութ̅ ես՝
պատրել տայցես զքեզ մեղաց. և մի՛
վասն զի մանուկ ես՝ խաբիցիս 'ի դեղոյ
կանանց. այլ յիշեա՛ զհարսն մեր թէ
որչափ սրբութ̅ ծառայեցին ա̅յ. և

մի՛ մոռանար զծառայութի՞ ս՞բ կա
րապետին և զայլոց սրբոցն. զի՛ի պա
տերազմունս նա՛էր որ օգնէր մեզ, և
այլ ս՞բք։ Այլ եթէ շատակեաց կա
միս լինիլ՝ ՚ի պղծութի՞ մի՛ պատրիր.
որպէս և չես իսկ։ Եւ՛ եթէ ես մե
ռանիմ ՚ի պատերազմին՝ զիս ՚ի մե՛ր
վանս տուր տանել։ և դու ծառայեա՛
ա՞յ և կրօնաւ՛որաց նորա սրբութ՞ք.
ո՞պ և ես ծառայեցի։ Օի ո՛չ պատ
րեցայ ՚ի գեղոյ, և ո՛չ զրկեցի կամ
նեղացուցի զոք ՚ի տառապելոցն.
քանզի զամենեսեան որք ընդ իմով
ձեռամբ էին, զարս և զկանայս և ըզ
մանկտիս, և զա՞մ հաւատացեալս ՚ի
ք՞ս, իբրև զեղբարս և զընտանիս տան
իմոյ հոգայի խնամով. ո՞պ և հարքնիմ
առնէին։ Որդեակ, զնոյն և դու ա
րասցես. և ա՞ր զօրացուսցէ զքեզ.
արդ՝ գնամք՚ի պատերազմ։ Եւ՛ կոչ՞ել
զգրիգոր հայրն գլակայ վանից՝ տա
րան զնա ՚ի պատերազմ. և ընդ նմա
գ՞ ճ՞ ձ՞ե կրօնաւ՛որս կնկղով։

ճ հե Եւ

Եւ իբրև խմբեցաւ պատերազմն յե
զերս արածանու՝ յայն լեառն որ կոչի
կաղամանեաց բլուր, սևազգեստեալ
կրօնաւորքն մազեղինօք • և 'ի տասն
կրօնաւորսն ժամահարմի եդեալ ու
նելով խաչմի նշանակաւ 'ի յուսն ։
Եւ ճակատեցան նոքա ընդ միմեանս
'ի պատերազմն յայնկոյս գետոյն որ
'ի դաշտին • զոր տեսեալ թշնամիքն
զարմանային յոյժ • Իսկ վարդուհրի
ոչ եմուտ 'ի պատերազմն • այլ տեսից
ասէ թէ զինչ գործեն ։ Եւ իբրև
խմբեցաւ պատերազմն ընդ իրարս
սկսան պակասիլ վահանեանքն և կա
մէին փախչիլ։ յայնժամ ծունր կըրկ
նեալ կրօնաւորացն միաբան աղազա
կեցին առ ա̅ծ աղօթիւք և լի արտաս
ւօք, և ասեն ցս̅բ կարապետն, ո՛վ կա
րապետ՝ զարթիր 'ի ձայն պաշտօնէից
քոց • և զայս ասացեալ միաբան և
յո՛տն կացեալ դարձուցանէին զնշան
սուրբ խաչին 'ի վերայ թշնամեացն •
և առեալ զժամահարսն հարին յան

դուգն հարմամբ ։ Յայնժամ հայե
ցեալ վահանայ 'ի գունդ կրօնաւո
րացն ետես յաջ թևս նոցա երիտա
սարդմի ահագին տեսլեամբ. և թագ
ծիրանի 'ի գլուխ նորա և խաչ. և 'ի
հանդերձից նորա հուր փայլեալ ։
Եւ տեսանէր այլ ևս երկուս արս
թևաւորս երիտասարդական հասա
կաւ, որք երթային առաջի ։ զոր տե
սեալ թշնամեացն յիմարեցան և 'ի
գետ անդր լցան. և որք յայնկոյս ան
ցին գետոյն՝ ուշ արարին մեղտայ ։
Իսկ վահան ձայն տըւեալ առորդին
իւր տիրան և յայլ զօրսն՝ ասէ, ահա
տրն աբրածոց՝ երևի 'ի մէջ ծառայից
իւրոց. զի նաէ թագաւոր նոցա և
մեր ամենեցուն. որ խոնարհեցաւ 'ի
ձայն պաշտօնէից իւրոց և էջ փրկել
զնոսա և զմեզ ։ արդ՝ պնդեսցուք ու
րեմն զկնի թշնամեացն. Իսկ անօրի
նացն հասեալ 'ի մեղտի՝ գտին անդ եր
կոտասան ծերս 'ի կրօնաւորացն, և
սպանին զնոսա. և թաղեալ կան 'ի

դուռն եկեղեցւոյն. զի այն իսկ էր
խնդրմածք նոցա։ Իսկ վահան մը
տեալ 'ի գետն՝ էանց յայնկոյս 'ի գեօղն
զոր պարսից կողմ կոչեն. և անդ ժո
ղովեցան և այլ զօրքն վահանայ. և կրօ
նաւորքն 'ի նոյն տեղւոջն աղօթէին։
Եւ վահան երթեալ վարեաց զզօրսն
պարսից մինչև 'ի դաշտն որ 'ի վերայ
մատրավանից. և բոլորել անդ ռազմ
կանգնեցին։ Եւ եկեալ առ միմեանս
վարդուհրի և տիրան որդին վահա
նայ։ և ասէ վարդուհրի՝ կախարդա
սարք, դուք 'ի կախարդսն էք պանծա
ցեալ. և կամիք յաղթել կախարդու
թեաց պարսից քաջացն։ Ասէ տիրան,
եթէ կախարդ եմ դու վայր մի անսա
ինձ և ես զքո ձիոյ ագին քեզ տե
սանել տամ. և աճապարեալ իբաց
ձգեաց զաջոյ ոտն նր սռնապանօքն
հանդերձ. և նր հակեալ յայնկոյս՝
անկաւ յերկիր. և տիրան ասէ, վար
դուհրի, մի մեղադրեր զիս, զի գը
լուխդ հակեաց և ընկէց զքեզ արդ
ՃՀը ուղ

ուղղեմ զբեռնդ և ապա՛ տամ բառ
նալ. և կտրեալ անդէն զգլուխ նորա
ետ ցծառայմի և ասէ, ա՛ռ պահեա՛
զդա, որ ի՝ջանեմք 'ի մատրավանս և
գնտի խաղամք առաջի ս̅ր̅ կարապե
տին. զի գա՛էր որ նախատէր ըզ
պաշտօնեայս նորա։

Եւ պատեալ զզօրսն պարսից՝ ըսկը
սան ցրէել զնոսա 'ի միմեանց. զի իշ
խանն պալունեաց կտրեաց երկուս
իշխանս և էհան զնոսա մինչև 'ի հաշ
տեանս։ Եւ իբրև էհաս իշխանն
փախստական 'ի տեղիմի դաշտին և
պակեաւ մինչ դեռ զօրքն հեռի՛էին,
և ո՛չ կարաց խօսիլ կամ կռվիլ։
Իսկ միոմն 'ի ծառայիցն ասէ, զի՞ պա
կեար ո՛վ իշխան. իսկ նա ասէ, զպա
ղակ իշխանն տեսանեմ և ո՛չ կարեմ
գնալ. բայց ո՛չ կարացին գիտել թէ
զինչէր բանն. և անկեալ անդէն մե
ռաւ։ Իսկ նորա առեալ երկուս
իշխանորդիս՝ ետ 'ի պահել. և ինքն
գնաց զհետ փախստէիցն։ Եւ հա

սեալ

սեալ միւս իշխանին ասէ ցնա՛, անկիր
պա՛րսիկ կամաւ. ապա՛ թէ ոչ անկա
նիս ակամայ. իսկ նա փախեաւ. և
վարազ զհետ մտեալ էհար զտէգն՝ի
թիկունս նորա և անցոյց ընդ ողն ե-
րիվարին, և ասէ, ա՛յժմ անկանիս. և
սակաւիկ մի այլ գնացեալ էհաս և
միւս իշխանին և ասէ՝ անկանի՞ս կա
մաւ. իսկ թէ ոչ՝ անկանիս ակամայ:
Իսկ նորա դարձեալ յետս՝ էհար ըզ
գլուխ երիվարին վարազայ և ընկէց
յերկիր. և նա 'ի վայր վազեալ էհար
զջիլս երիվարին պարսկին. և ասէր
անկիր և դու. և անւանեցաւ անուն
տեղւոյն՝ անկանիս: Եւ առեալ զեր
կու իշխանորդիսն և զգլուխ ա՛յնր իշ
խանացն որ պակեաւն, և կոչեցին
զանուն տեղւոյն պուղկ: Եւ դար
ձաւ վարազ առ սմբատ որդին իւր.
և իջին առ վահան. և նա՛ էր կոտո
րեալ զբազումս և աշխատ՝ելէր յոյժ
իսկ փախուցեալքն յերեսս դաշտին՝
երթեալ թաքուցեալ լինէին. և կո

չեցաւ անուն տեղւոյն փանդիկ ։
Իսկ կրօնաւորքն գային 'ի կաղամա
խեաց լեռնէն և եկեալ եղանէին 'ի
բլուր մի որ հայի ընդ դաշտն մատ
րավանից. և դիմեցին առն̃ գունդ մի
պարսիկ փախստական . և աղաչէին
զկրօնաւորսն ապրել ։ Իսկ իբրև այլ
գունդք եկին յիշխանէն հաշտենից՝
ասեն , ո՞ւր են պարսիկքն որք գային
զհետ փախստէիցն . և ոչ ետուն կր
օնաւորքն զպարսիկսն 'ի ձեռս նց ։
Եւ եկեալ իշխանն հաշտենից ասէ ,
ո՞ւր են պարսիկքն . և նոքա ասեն ,
աւասիկ կան առ հայերոյդ . և կոչե
ցաւ անուն տեղւոյն հայկերտ . և
ապա դադարեցաւ պատերազմն . և
դարձուցին զփախստեայսն 'ի մեղտի.
և համարեալ զնոսա՝ գտին արս չորս
հարիւր եօթանասուն ։ Եւ տրւեալ
նոցա գանձս և երիվարս՝ արձակե
ցին 'ի պարսիկս զրուցատարս լինել
սքանչելեացն որ հանդիպեցաւ
'ի կրօնաւորացն նոցա ։

 Եւ

✠

Եւ Քս̃ի յուսոյն մերոյ՝ փառք
և երկրպագութիւն ընդ Հօր
և ընդ սրբոյ Հոգւոյն.
այժմ և անզրաւ
յաւիտենիւ։
Ամէն։

✠

Գ.Ա.Ր.Ջ.

✠

Ճշբ Յանկ

✠

Վասն մահճան տիրանայ որդւոյ քա
ջին վահանայ. և վասն պատերազմին
զոր արար յեզր աղի ծովուն:

Յետ այսր ամենայնի զրուցատա
րութեա՛ 'ի պարս՝ սուգ անասե
լի եղև ժամանեալ ազգիս հայոց.
զի քաջն վահան եղև առ տ̄ր փոխե
ցեալ. և կայ թաղեալ 'ի դուռն տա
ճարի ս̄բ կարապետին: կացեալ իշ
խան ամս երեսուն՝ ապահունեաց և
տարօնի. յաղթեալ ա̄մի տ̄ն կարողու
թ̄բ: Բայց արդ տիրան որդին վահա
նայ՝ հրամանաւ հօրն իւրոյ և վաշ
դեան կոչեցեալ վրաց իշխանին՝ գնաց
առ խոսրով նախ քան զգնալն հերակ
լի 'ի պարս, և եղեալ նմա որդեգիր
և մարզպան հայոց՝ առնու 'ի նմանէ
զօրս բազումս և գայ 'ի վ̄ր յունաց
որպէս թէ 'ի մարտ պատերազմի:
Բայց յղէ պատգամս առ հերակլ 'ի

ծածուկ և ասէ, երկիւղ բնաւ իսկ
'ի սրտի քում 'ի գալստենէ իմմէ մի
լիցի. այլ տացես ինձ քաղաք մի բնա
կիլ զօրացս և ժողովեալ իմ զամ 'ի
թիկունս եկից քեզ։ Եւ ասէ հե
րակլ դաշն ուխտի հաստատեցից 'ի
մտի՝ թէ ոչ միայն հայոց և պարսից
մարզպան կացուցից զքեզ, այլ բոլոր
'ի վր յունաց դիմէսլիկոս եղիցիս։
Զոր իմացեալ վաշդեան իշխանն վը
րաց՝ ազդ արար խոսրովու և ասէ՝
նենգեաց քեզ տիրան և միաբանե
ցաւ ընդ յունաց. արդ՝ առաքեա՛ արս
ութհազար ընդ կողմանցն վանանդոյ,
և ես դիւրաւ տացից զնա'ի ձեռս քո։
Եւ կոչեալ արքայն զջոջիկ որդի վը
րաց իշխանին եդ մարզպան 'ի վերայ
զօրացն։ և զիշխանն սիւնեաց անար
գեաց և ետ ձեռակոծ առնել իբր
զնենգօղ։ Եւ ինքն առաքեաց առ
վաշդեան արս հինգ հազար։
Եւ գրեաց վաշդեան առ տիրան և
ասէ, գիտեմ զի ձանձրացար 'ի պան

դըխտութեդ, ել եկ առիս զի խորհի
ցուք խորհուրդ ինչ վասն արքային։
Եւ իբրև ընթերցաւ տիրան ըզ
թուղթն վաշդենի՝ խսկոյն պատրաս
տեցաւ գնալ առնա. զի ոչ գիտէր ըզ
նենգութի նորա։ Բայլ 'ի նոյն աւուր
եկն գիր մի 'ի ծածուկ 'ի համամայ
քեռորդւոյ վաշդենի՝ և ծանոյց ըզ
նենգութի վաշդենի, և զգալ զօրացն
պարսից։ Յայնժամ գրէ տիրան առ
վաշդեան և յամօթ առնէ զնա յայտ
նապէս յանդիմանելով զնենգագոր
ծութի նորա։ Եւ վաշդեան զայրա
ցեալ ընդ լուրն՝ կոչեալ եբեր առա
ջի իւր զհամամ, և ետ ծայրատել ըզ
մատունս ոտից նորա և զձեռացն։
Եւ ապա առեալ զզօրսն անցանէ ըն
գետն Ճօրօխ, և գնայ 'ի քաղաքն հա
մամայ որ կոչիւր տամբուր։ Էհար
զնա հրով և սրով. և գերեաց զեպիս
կոպոս քաղաքին որ կոչիւր մանգնոս.
որև անիծեաց զնա յոյժ, որ զայն
չարիս արար ընդ նոսա։ Եւ մահա

բերն վաշդեան հրաման եւ զօրացն
ժողովել զքահանայսն եւ կոտորել
զամենեսին յեկեղեցին որ սիօնի ։
Եւ աղօթեալ որ եպիսկոպոսն մանգ
նոս առաջ՝ եւ ասաց՝ թէ խոպան լիցի
քաղաքս այս եւ յաՀիտեան մի շինես
ցի՝ եւ ոչ ոք բնակիցէ 'ի սա ։ եւ զայս
ասացեալ անկաՀ 'ի վր որ սեղանոյն.
եւ զենին զնա անօրէնքն յաՀուր պեն
տէկոստէի նախ քան զպատարագն ։
Եւ 'ի միւսում աՀուր եղև յոյժ
սաստիկ ճայթումն ամպոց . եւ վաշ
դեան հրակէզ եղեալ 'ի դրան քաղա
քի՝ բարձաՀ 'ի միջոյ եւ սատակեցան
յայնմ գիշերի 'ի զօրացն վաշդենի արք
երեք հազար ։ եւ մնացեալքն փախչ
տական եղեալ մնաց քաղաքն անբնակ
եւ աՀեռակ ։ որ յառաջն տամբուր կո
չիւր . եւ յետոյ շինեալ 'ի հոմամայ
համամաշէն անՀանեցաՀ ։
Եւ այսպէս փուրթանակի հասեալ ա
ղօթք որ ծերոյն՝ հանգեաՀ ինքն առ
Քս, եւ պսակեցաՀ անանց պսակաՀն ։

Եւ ելեալ հերակլ 'ի սոյն ամի՝ ըս
պան զխոսրով. և յիշեալ զերդումն
իւր ըն տիրանայ՝ կացոյց զնա մարզ
պան ամենայն հայոց։ և ինքն գնաց 'ի
գահն իւր կոստանդնուպօլիս։
Եւ յետ ութ ամաց անցելոյ՝ քեռոր
դին մահմէտ ապտրահիմ անուն եկն
յերկիրս մեր տասն և ութ ռ զօրօք
և բազում աղխիւք, և խնդրէր հարկս
'ի յՆհէս հայոց։ Իսկ իշխանն տիրան
արին և քաջն և վրէժխնդիրն եկեղե
ցւոյն քի՝ առաքեաց և կոչեաց առ
ինքն զզօրսն իւր զի 'ի մարտ պատրաս
տիցի. յայնժամ պիղծն ջոջիկ որդին
անիծեալ և սերմն ժանտ չարին վաշ
դենի՝ ժամ դիպօղ գտեալ զիւրն չա
րութի 'ի կիր արկելոյ՝ ապստամբե
ցոյց զհայկական զօրսն չերթալ 'ի կո
չումն տիրանայ։ Եւ տեսեալ տիրա
նայ թէ 'ի վախճան դիմէ գործ իրին,
ժողովեալ զութ հազարսն միայն որք
ընդ իւրնէին՝ էլաց մեծաւ հառաչ
մամբ և ասէ ցնոսա, ով ժողովուրդք

ք̅ի և արի զօրականք ն̅ր̅, ինձ լաւէ
այսօր մեռանիլ վ̅ս̅ ք̅ի. քան տեսանել
զեկեղեցին հարկս տալ անօրինաց։
Եւ ելեալ նոքօք 'ի վաղիւ բանակե
ցաւ 'ի դաշտին որ կայ առ ստորոտով
գռգուռի ընդ կողմն հարաւոյ։
Եւ խմբեցան ընդ զօրացն այլազ
գեաց ճակատ ընդ ճակատ յառաւօ
տէ աւուրն մինչև յերեք ժամ. և
մինչ 'ի փախուստ կամէին դիմել այլ
ազգիքն՝ իսկ անդէն ապստամբեալ
չարասիրտ և գիշակեր իշխանն անձե
ւացեաց սահուռ անուն, և յաւելեալ
'ի միւս կողմն սկսաւ իւրովք զօրօք
կոտորել անխնայ զզօրսն հայոց։
Յայնժամ տեսեալ քաջասիրտ և բա
րեյոյս իշխանն տիրան՝ ճեղքեաց
իբրև զառիւծ զերկոսին կողմունսն.
և հասեալ առ սահուռ ասէ ցնա մե
ծաւ ձայնիւ, կաց ո՛վ ուրացօղդ ք̅ի՝
ըմբռնեաց զքեզ տ̅ր իմով բազկաւ։
և վերացուցեալ զսուրն էհատ ըզ
գլուխ պղծոյն։ և ինքն անդէն պսակի

մարտիրոսական մահէամբ 'ի նոյն պա
տերազմին ԹՌ հարազատ իշխանօքն ։
Ոմանք ապա 'ի մերոց զօրաց 'ի փա
խուստ դարձեալ հանդէպ մօրոյն
օձ քաղաքի ։ և ոմանք անդէն նահա
տակեցան ։ զոր բարձին և բերեալ
եդին ծածկապէս 'ի պահեստի 'ի ՍԲ
տեղւոջ որ կոչիւր բանակ ։ Եւ այս
պէս եղեալ զրաւ մարտին և տիրեաց
սուգ ազգիս հայոց ։ Իսկ ապտրս հիմն
անցանէ ընդ հարք և ընդ բասէն յեր
կիրն վրաց, և 'ի ջաքազս վանանդոյ ։
և առնու հարկս 'ի նոցանէ Իսկև 'ի
սոյն ամի եղև քակեցել եկեղեցին աշ
տից ։ որ հիմնարկեալ էր 'ի գրիգորէ
լուսաւորչէն մերմէ ։ այլև վանքն ինն
ակնեն և մանրավանից շինեածն ։ այլև
հրաշալի կաթողիկէն ասղաբերդի, և
տաճարն ներսէսի որ 'ի թիլնաւանի էր
յեկեղեաց գաւառին ։ Իսկ երանելի
մարզպանն մեր կայ եդեալ 'ի շիրմի 'ի
դուռն մեծի տաճարին որ 'ի ձիւն
կերտ 'ի տարօն 'ի պորպ քաղաքի ։

Է 'Ի

Ի փառս Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն
սբ̄յ։ Երրեակ անձանցն և միոյ բնու
թեան։ Որում պատիւ և փառք ան
զրաւ յաւիտենիւ. ամէն։

✠

Ասն գիտելոյ զպատճառ խաչին ծի
ծառնէոյ թէ ուստի կամ ոյր ձեռօք
բերաւ 'ի հայս. կամ ո̄պ և յորում
ժամանակի կայր 'ի ծիծառնէ։ 2

✠

Ընդ ժամանակս թագաւորութ̄ե
կայսերն հերակլեայ մեծի, յոյժ
զօրացեալ խոսրովու պարսից
արքային, գնաց մինչև յերուսաղէմ.
և քակ̄ել զքաղաքն այրեաց բազում
գրեանս։ Եւ գերեալ զսուրբ խաչն
փրկչական՝ տարեալ 'ի պարս եդ 'ի
պահեստի 'ի տան իւրում հանդերձ
սպասիւք սրբութ̄ե նորին. և մնաց
անդ մինչ 'ի Ժ̄ և Է̄ ամն իշխանութ̄ե
կենաց նորին։ Յորում ժամանակի
զօրացեալ արքայն հերակլ՝ գնաց մե

ծաւ բազմութեան 'ի պարս և եսպան
զխոսրով. և հանեալ անտի զփրկտ
գործ նշանն ա̅ծային բերէր ընդ ին
քեան հանդերձ այլովք գերեօքն ։
Եւ զանց առնելով զբազում օթևա
նօք՝ ճեպէր հասանիլ 'ի տեղի իւր։ և
այնպէս փութաճեպ խաղացմամբ, և
մասունս բազումս տալով իշխանացն
հայոց՝ եկն էհաս յերեզնաւան։
Յորում տեղւոջ ոմն 'ի սպասաւորաց
դրան իւրոյ կտրեալ գաղտապէս ըզ
մեծ մասն կենաց նշանին՝ կամէր դի
մել 'ի փախուստ. զոր ծանեալ ոմն
ծանոյց արքային վաղվաղակի. և իմա
ցեալ արքային կալաւ զգողն էառ ըզ
գողունին, և սաստիկ չարչարեալ գըլ
խատեաց զպատժաւորն։ Եւ ելեալ
անտի գայ հասանէ 'ի կեսարիա, և
տայ զմասն փրկութեան կենաց պատ
ճառին 'ի ձեռն հայրապետին յօհան
նու որ կայր 'ի տեղւոջն. և ինքն չըւել
անտի ժամանէ 'ի բիւզանդիա, և ան
ցեալ յօգոստաբնակ գահն արքայա

կան նստի խաղաղութիւն ։

Եւ ՚ինոյն ամի գնաց կամսարականն վահան՚ի կեսարիա վասն իրաց ինչ. և տրճեալ երեսուն և վեց դահեկան յօհաննու հայրապետին աղերս հայցման՝ և առեալ զսուրբ խաչն եբեր՚ի վանս իննակնեան. և եդ յամրագոյն տեղւոջ ՚ի վերայ սեղանոյն որ էր շինեալ հաստատապէս ։

Եւ եկաց անդ ամս վեց ։ ընդ այն ժամանակս իշխանն արջուց գորդ անուն, որ մակ անճամբ շատախօս կոչիւր, որև զգաճառն յանուն նորա շատախ կոչէին. եկն ՚ի գաճառն տարօնոյ առ իշխանն ծիծառնիկ, որ ունէր աճանմի փոքրիկ ծիծառնիկ կոչեցեալ. և աղաչէր զնա իշխանն գորգ և ասէր տաց քեզ վեց հազար դեկան՝ եթէ արասցես հնարս և գողասցես զսուրբ խաչն. զի սպասաճոր ՆԲ տեղւոյն այնորիկ ազգականէ քեզ՝ և դիւրաճ լինի գործդ ։ Եւ ծիծառն իբրև լըճաճ զբանն՝ ասէ ցգորգ ու

րա

բախական դիմօք քո դրամն զոր պար
գևել կամիս՝ քեզ լեցի. բայց զխաչն
զոր խնդրես՝ առից և եկից յերկիրն
քո. և անդ ուրև կամիցիմ շինեցից
աւան, և կոչեալ զնա յիմ անուն՝ կա
ցից անդ առ քեզ մինչև 'ի մահ ։
Եւ հաւանեալ գորգայ՝ առնու ծի
ծառն զկինն և զորդիս և զազգա
տոհմն իւր՝ և յղէ առ գորգ իշխանն
արջուց. և ինքն գնացեալ առ վերոյ
գրեցեալ լուսարարն և ծանոյց զիրն.
որոյ հաւանեալ՝ իջոյց զսուրբ խաչն
թագնաբար, և երկոքեանն իմիասին
առեալ զնա փութացան և հասին առ
գորգ՝ և շինեալ անդ եկեղեցի՝ եդ
'ի նմա զնշանն տրունական ։
Ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ հայրա
պետն տայոց գաւառի ներսէս անուն,
որ շինեաց զհրաշազարդ եկեղեցին 'ի
վաղարշկերտ, կամեցաւ գալ 'ի տեսու
թի կենսատու տբ նշանին. և առեալ
ընդ իւր զիշխանն վահան. եկին 'ի
վանսն գլակայ ։ Եւ իբրև ելին սպա
ժ:ա սա

սաւորք տաճարին բերել զ՝ս՝բ խաչն՝
ոչ գտին զնա 'ի տեղին ։ և յետ բա
զում անգամ որոնելոյ և ոչ գտանելոյ՝
սուգ մեծ առին ամենեքեան առ հա
սարակ։ և վահան յեօթն օր անսըւաղ
եկաց լալով ։ Եւ ընդ այն աւուրս
մինչ ննջէր վահան տրտմութեամբ 'ի
դրան տաճարին՝ յաւուր ուրբաթու՝
ետես 'ի տեսլեան երազոյ զայրմի ա
հեղակերպ ը՝ սեամս միւսոյ դրանն,
որ ասէր նմա մեղմաբար և հանդարտ
ձայնիւ՝ գողացել զիս տարան 'ի յարջք
և շինեալ եկեղեցի՝ եդին անդ մոլե
կանքն այնոքիկ ։ Բայց թոյլ տուր կալ
'ի տեղւոջն՝ վասն ամրութե՝ վայրին.
զի մի միւս անգամ գողասցին ։
Եւ զարթուցեալ 'ի քնոյ բարեպաշ
տօն իշխանն վահան՝ և փութացեալ
խնդութ՝ առ հայրապետն աւետեաց
նմա թէ ս՝բ նշանն 'ի յարջքնէ. և լւ՝ել
զայս խնդացին ամենեքեան և ուրախ
եղեն ։ Եւ 'ի վաղիւն տօն ցնծութե՝
կատարեալ՝ գնացին անտի 'ի տեղին

ուրէր ս̅բ̅ խաչն։ Եւ կալեալ զգող
կրօնաւորն բերին առ հայրապետն
թէ զինչ հրամայէ առնել. և նա հրա
մայեց հանել զբ̅ աչսն։ Իսկ զծիծառն
կալաւ իշխանն վահան և էհատ զգը
լուխ նորին։ և զիշխանն արջուց կա
լեալ եդ յողկան և էառ 'ի նմանէ հա
րիւր հազար դեկան։ Եւ ապա շի
նեալ տաճար 'ի վերայ բլրոյն մշոյ՝ յա
նուն կրտսեր որդւոյ իւր ստեփան
նոսի. որ արդ թաղեալ կայ 'ի նմա։
Եւ առեալ վահանայ զս̅բ̅ խաչն՝ ետ
'ի յառաջնորդն արջուց. և նա կացոյց
եօթանասուն քահանայս 'ի սպասու
կալ ս̅բ̅ նշանին։ Եւ կարգեց վահան
զի իշխանն արջուց տացէ ամ յամէ
վեց հազար դրամ. զի խրատ լիցի, և
մի այլ ոք արասցէ նոյնպէս։
Եւ զայս պատմութի̅ դրեալ եդին 'ի
վանսն ծիծառնէոյ. զի ընթերցցի և
ծանիցին եղեալ իրքն։
Յորում էր թըւականն հայոց ՃԼ.
իսկ հոռոմին չորս հարիւր ի̅ և է̅։
Ժ ԳԸ Ր.ռ

Ա՛ռ որ կրկին օրինակեալ եդին 'ի
վանսն գլակայ, հրամանաւ հայրապե
տին տ̄ն ներսէսի ։ որ քսան երորդ է 'ի
պալհաւեանն գրիգորէ՝ և վահան ե
բեսներորդ երկրորդ 'ի մամիկոնեանն
մուշեղէ ։ Սա եկաց իշխան 'ի տարօն
ամս երեսուն. և տասն ամ 'ի մարզ
պանութ̄ն. և փոխեցաւ առ ըղձալին
իւր բարեպաշտ ընթացիւք, 'ի փառս
Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ" ։

✠

Յիշատակարան տ̄ն յօհաննու եպիս
կոպոսի մամիկոնէից տանն. Ժողովողի
պատմութ̄ն 'ի միում տեղւոջ ։ 3

Ընդ ամս ժամանակաց գրիգորի
մերոյ լուսաւորչին՝ գրեալ մե
ծին զենոբայ ասորւոյ զոմանս
եղեալս դնէր 'ի վանս գլակայ, լինիլ
ծանուցիչ իրաց անցելոց որոց զկնի
գայցեն ։ Օ՛ որ բարւոք համարեալ
զկնիքն՝ զնոյն կերպ և ինքեանք առ
Ժ ԳԴ նէին.

նէին. գրելով զոր ինչ յիւրեանց ժա
մանակին զքաջութի՞ իշխանացն Հայոց
'ի վերայ եկեղեցւոյն։ Եւ այնպէս ա
ճեալ կարգ պատմութեանն՝ անհա
նիւր ասորւոց պատմութի՞. զի նորքն
այնք որոց գրեցան անհանքն՝ մինչ 'ի
Թոդիկ ասորիքէին. և տունն այն նո
ցին գրովքն վարժեին։ Իսկ նա փո
խեաց զկարգ նոցին և վերժեաց զա
սորիսն։ Այլ թէ որ ինչ գործեցաւ
'ի տանս մամիկոնէից 'ի տրդատայ մինչ
'ի խոսրով՝ ոչ գտի ուրեք։ և յետ
բազում խնդրոյ և որոնման՝ լըհայ
թէ է կրօնաւորմի 'ի խորին ուրհա
մարմառա՛ անուն. և ունի լիով զոր
խնդրեմս։ և երթեալ առնա՛ մեծաւ
փափագմամբ գտի 'ի նմա՛ գիրքմի հին,
գրեցեալ 'ի յիննակնեան վանսն. և ան
կեալ անդ 'ի զօրացն պարսից որք ա
հերեցին զերկիրս Հայոց, և աւարեալ
գերեցին զսրբութի՞սն։ Եւ թարգ
մանեցի 'ի նմանէ ի՞ և ը՞ պատճէն պատ
մութեան. կայրև յիս տասն պատճէն

յառաջնմէ • և բերեալ 'ի մի զբնաւն
որ էր երեսուն և ութ պատճէն , զը
րեալ 'ի գրի իմով ձեռամբ թողի յի
շատակ մանկանց սիօնի • յամս հերակ
լեայ յունաց արքային և 'ի սպանմանն
խոսրովու ։ հրամանաւ տ̄ն ներսէսի
հայոց հայրապետի ։ և յիշխանութ̄ե
հայոց վահանայ մեծի մամիկոնեան
զօրավարի • զոր մայրենի անւամբ
կամսարական կոչէին • որ էր 'ի մուշե
ղայ երեսներ̄դ երկրր̄դ իշխան տանս
հայոց ։ Արդ գրեցի զսա և կազմեցի
'ի դրան տաճարի սբ̄յ կարապետին •
որոյ և նշխարքն է 'ի նոյն տեղին որ բե
ւեռոմն յայտնի լինի ։ և թողի յիշա
տակ ինձ և իմոցն • զի անմոռաց լիցի
յիշատակ իրացն եղելոց ։ ես տէր յօ
հաննէս եպիսկոպոս տանն մամիկո
նէից • որ երեսներ̄դ հինգերորդ եմ
'ի զենոբայ • 'ի չորրորդ ամսոջ հայրա
պետութ̄ե սրբոյն էջմիածնի տեառն
սամուէլի ։ Արդ որ ինչ ղկնի մեր գոր
ծիցին 'ի մամիկոնէից տանս՝ գրեալ

դիցեն 'ի սմա եկեալքն զկնի ։ զի այս
պէս ընկալաք պատճէր 'ի հարցն գրել
զանճանս նախնեացն և զարարս նոցա
զի մի՛ մոռացեալ լինիցին ։ Եւ խընդ
րեմ 'ի ձէնջ ես յօհաննէս եպիսկ՝պսս
զի մի՛ ծաղր թվիցին ձեզ բանքս · այլ
զսակաւ պատճէնս իմ գրեսջիք ընդ
այլ գրելոցդ 'ի սմա և որք այս՝պս առ
նիցէք օրհնեսջիք 'ի սրբոյն ամլորդւոյ
և 'ի ք՝է յէ · գրօղքդ և ընթերցօղքն 'ի
միասին վարձատրեսջիք ։ Իսկ թէ թե
րի մտօք կալցին զշարադրեալս՝ թերի
և ինքեանք ընկալցին զվարձսն · իբր
զնախանձոտ թագուցողին, որ 'ի տ՝է
առակի ։ Եւ որք լիով ընկալցին՝ 'ի
ք՝է օրհնեալք լիցին ։ զի զհրամանս
առաջնորդաց յօժարապէս յանձին
կալնուն ։ Եւ որք զանուն յիշատա
կին ջընջել կամիցին 'ի գրոցս՝ ինքեանք
ևս նոյնպէս լիցին ։ Իսկ կատարօղք
բանից մերոց՝ օրհնեալք լիցին և
վարձատրեսցին 'ի ք՝է և 'ի մկրտչէ
նորին ։ Ամէն ։

ժէ ԺԴ ԳԻ

✠

Պիտել պարտէ ուսումնասիրաց. զի թէպէտ վերոյիշեցեալ այրն պատ
ճելի՝ Յոհաննէս եպիսկոպոսն մամ
կոնէից տանն՝ բազում աշխատութիւն
ժողովեաց այնքան պատճէնս, զորոց
յիշեաց զթիւն. սակայն յանհոգութիւն
զկնի եկելոցն որ ի քնէ է մեր սովո
րութիւն՝ աստ և անդ ցրճեցեալ՝
այսքանս գտանի այժմ առ ձեռն
պատրաստ. զոր ընկալեալ
գոհասջիք զտէ:

✠

✠

Ա՛ռ ս՛բն Յօհաննէս մեծն 'ի մարգա
րէս • պաղտասար պարտաւոր
գպրի ասացեալ։

Ա՛բ յօհաննէս գեր հրաշա կան.
անձառ շնորհին ընդունա րան.
և արուսեակ իմանա լի.
արեգականն արդարու թեան։
Ը՛ւետաբեր գոչմամբ ձայ նին.
վերնոց զօրաց դասապե տին.
քարոզեցար զաքա րիայ.
մինչ խընկարկեր 'ի տաճա րին։
Ա՛բ յօհաննէս բոյս բաղձա լի.
'ի վայելուչ ժամանա կի.
ներ արգանտի ամուլ ծե րոյն.
տընկեցար տունկդ երանե լի։
Ը՛ւ խայտալով իսկ անդըս տին.
'ի յարգանտ եղիսաբե թին.
ծանեար զօծեալ փրկիչն ա՛ծ.
'ի յորովայն մաքուր կու սին։
Ա՛բ յօհաննէս նախատե սող.
մարգարէից գերազան ցող.

ԺԹ

յորովայնէ 'ի յորո վայն.
ա̅ծորդւոյն երկրպա գօղ:
Յանդաստանէ անբեր երկ րին.
մաքուր դըստերն ահարօ նին.
ծընար ծաղիկդ երփնագե ղեալ.
'ի սահմանեալ ժամանա կին:
Սբ̅ յօհաննէս յոյժ գերա գոյն.
հուպ հանապազ անեղծ լու սոյն.
ըստ մաղաքեայ ձայնին ե ղեր.
առաջ ընթաց ա̅ծոր դւոյն:
Զաքարիաս որ հիա նայր.
յոչ հաւատալն և համրա նայր.
յորժամ ծընար տատրակդ ան բիծ.
օրհնէր զա̅ծ և զւարճա նայր:
Սբ̅ յօհաննէս ակն աննը ման.
'ի մարմնայինս անմարմնա կան.
յափշտակեալ 'ի հրեշտա կաց.
'ի յանապատ անդորրա կան:
Գերաճաճանչ ոսկիդ ըն տիր.
և մարգարիտըդ լուսա կիր.
'ի համազգեաց մեկուսա ցեալ.
ընդ անարեանցըն հրճ ւէիր:
Սբ̅ յօհաննէս թագ ակնա շար.

Ի վե

վերին շնորհին մատակա բար.
ըստ հին և նոր պատճիրա նաց.
մեղը և մարախ կերակրե ցար:
Սբ̄ յօհաննէս հոգւով մաք բեալ.
և ոչ մարմնով պրճնազար դեալ.
այլ'ի ստեւոյ ուղտու հան դերձ.
մարմնոյդ ծածկոյթ հերիք վար կ̄ել:
Սբ̄ յօհաննէս նըշոյլ ան շէջ.
և հայելի պայծառ շող էջ.
'ի յօրինակ արիու թեան.
գօտի մաշկեայ արկեալ ընդ մէջ:
Սբ̄ յօհաննէս երկնակեն ցաղ.
յաշխարհական հոգոց խա ղաղ.
զի ոչ միայն'ի յաճե լորդս.
առ հարկաճորս և ս անըզ բաղ:
Սբ̄ յօհաննէս ճրագ օծե լոյն.
և մարգարէ մեծ բարձրե լոյն.
ձայն բարբառոյ յանապա տէ.
ըստ եսայեայ քարոզե լոյն:
Սբ̄ յօհաննէս լրումն ըստճե րին:
և ի սկըզբան քարոզ շնոր հին.
մեծ կարապետ միածնին հօր.
տնօրինական ճանապար հին:
Լ̄ա̄ Սբ̄

Սբ՞ յօհաննէս տաճար շնոր հաց.
փայլակնացայտ լուսով փա ռաց.
ըզճանապարհ կենարա րին.
հորդօղ յոգիս բանակա նաց:
Սբ՞ յօհաննէս մեծ մարգա րէ.
յաշխարհէ և ոչ յաշխար հէ.
եկեալ հոգւովն ե ղիայի.
որպէս ասի յանապա տէ:
Սբ՞ յօհաննէս ձայն սաստկա կան.
և վարդապետ ճշմարտա բան.
զանցեալ մեղանս ապաշխա րել.
քարոզեցեր թարց լրուեց ման:
Սբ՞ յօհաննէս բանիւ խո րին.
քարոզ կենաց պատճիրա նին.
թէ արարէք այսուհե տև.
պրտուղ զըղջման ըստ արժա նին:
Սբ՞ յօհաննէս սրօբէա նման.
հուպ եռանձնեայ ա՞ծու թե՞.
որ ըզ մաքրօղն ամենե ցուն.
մըկըրտեցեր 'ի յորդա նան:
Սբ՞ յօհաննէս հոգւոյն տե սօղ.
և հայրական ձայնին լը սօղ.
իսկև որդւոյն մարմնացե լոյ.
Ի՞բ՞ յայտ

յայտնի տեսօղ և մըկըր տօղ ։
Սբ̄ յօհաննէս երկնաթռիչ հաւ ։
թևաւորեալ գիտնակա նաւ ։
'ի քէն օծեալն ա̄ծ յի սուս ։
գառն ա̄յ անւանե ցաւ ։
Սբ̄ յօհաննէս բոյս ամլա բեր ։
անմարմնական զօրացն ըն կեր ։
ըզ մըկըրտեալն 'ի քէն փըր կիչ ։
բարձօղ մեղաց գոլ ծանու ցեր ։
Սբ̄ յօհաննէս հրաշազար դեալ ։
'ի մարդկանէ գերազան ցեալ ։
բանիւ բանին հօր ծոցած նի ։
'ի ծնունդս կանանց մեծ կոչե ցե̄լ ։
Սբ̄ յօհաննէս խոր քարո զիչ ։
ըզ պատւիրան ա̄ն ուսու ցիչ ։
օրինաւանց անըզգա մին ։
առանց ահի յանդիմա նիչ ։
Սբ̄ յօհաննէս մեծ պաշտօ նեայ ։
յերկնից եկեալ նորն ադա մայ ։
զոր կաքաւմամբ խնդրեաց'ի մահ ։
լիրբն և լկտին 'ի հերով դեայ ։
Սբ̄ յօհաննէս անբիծ տատ րակ ։
յաղթօղ վրկայ և նահա տակ ։

վասն անաչառ քոյ բարբա ռոյն·
հեղին զարիւնդ իբր ըզ վը տակ:
Սբ̄ յօհաննէս գուշակ փըրկ չին·
և կարապետ նորա կըր կին·
նախ աւետօղ աշխարհայ նոց·
ապա՛ հոգւոցն որ 'ի բան տին:
Սբ̄ յօհաննէս շնորհաց բաշ խիչ·
ցաւագնելոց ապաքի նիչ·
յուսով առքեզ դիմեցե լոց·
խընդ ըրւածոցրն կատա րիչ:

Սարմին քո ս̄բ շնորհիւ լը ցեալ·
և յետ մահու փառաւո րեալ·
ձեռամբ սըրբոյ լուսաւոր չին·
'ի հայաստան երկիր բե րեալ:
'Ի տարօնոյ կողմանս հա սեալ·
'ի յիննակնեան տեղին բնա կեալ·
յորմէ շընորհ միշտ ընձե ռեալ·
բաշխի որոց յուսով դի մեալ:
Սիւն հաստատուն հայոցս ե ղեալ·
և պահպանիչ պարիսպ կանգ նեալ·
պարսկականաց ընդդէմ կա ցեալ·
մեր փոխանակ պատերազ մեալ:
Ըզ ս̄բ նըշխար քո գովե ցեալ·
Ի̄ ղ̄ մեր

մեր լուսատէին 'ի ձեռն ա ռեալ.
'ի յարարչէն խընդիր հայ ցեալ.
մի աստ հերձէածք լիցին ա ճեալ:
Ա՛ռ որ յերկնից բարբառ ե կեալ.
շնորհօք մարմնոյդ գերայար գեալ.
և յայտնապէս լսելի լեալ.
Թէ խնդիր քո լիցի լը ցեալ:
Հաւատարիմ խոստմանն ե ղեալ.
ըստ ասելոյն և կատա րեալ.
զի ոչ հերձէած ինչ ընձիւ ղեալ.
'ի հայաստան արմատա ցեալ:
Սակայն մեղաց մեր աճե ցեալ.
և յանցանաց թիւ յաճա խեալ.
յարքայական թագէն զբր կեալ.
և յիշխանաց թափուր գը տեալ:
'Ի թըշնամեաց եղաք նե ղեալ.
և ներհակաց ներքոյ ան կեալ.
'ի հայրենեաց տարակաց եալ.
կամք տակաւին աստ և ան դեալ:
Ա՛րդ՝ ըզ մեղանս մեր գիտա ցեալ.
և արտասւաց գետովք լը ցեալ.
ս՞բ զամլորդիդ յաղերս ար կեալ.
գոչեմք առ ա՞ր դիմակո րեալ:

Ի՛ե Օ՛ի

Զի մեր գոլով սրխալե ցեալ.
ոչ 'ի մաղթել համարձա կեալ.
ուստի ըզքեզ միջնորդ կա լեալ.
յայն որ 'ի քէն մրկրտե ցեալ:
Զի գրթալով 'ի մեզ դար ձեալ.
թողցէ ըզ մեր չարիսն ան ցեալ.
և որք յօտարս եղաք ցրր ճեալ.
լիցուք անդրէն ժողովե ցեալ:
Դարձեալ 'ի մեզ սէր ցամա քեալ.
և ատեցումն արմատա ցեալ.
կրցորդական կապ խըզե ցեալ.
համայնք միմեանց ներհակա ցեալ:
Վերնոյն խոկումն անհետա ցեալ.
հեշտախտութիւնն առատա ցեալ:
բանականին նըշոյլ շի ջեալ.
անասնայինն արծարծե ցեալ:
Ո՛չ օրինացն ըզ գուշա ցեալ.
թէ զի՞նչ արդեօք մեզ պ՞տճի րեալ.
այլ ըստ կամաց մերոց եր թեալ.
ըզ գեհենին ա՛հ մոռա ցեալ:
Ա՛րդ՝ այսքանեօք երկրասու զեալ.
և այլ բազմօք թըշճառա ցեալ.
'ի յաղաչանս առքեզ ե կեալ.

Ի՞զ որ

որ 'ի տ̄է ես գովե ցեալ։
Լիւթականաց գերազան ցեալ։
աննիւթ գոյից քաղաքակ ցեալ։
նոր հեղիաս հոգւով մաք րեալ։
նախագուշակ և առա քեալ։
Լեր բարեխօս առ յոյսն օրհ նեալ։
եւ 'ի քնութիւնն երանե ցեալ։
զի մեզ շնորհիւն անդրէն դ̄ր ձեալ
տացէ հոգի ըզգօնա ցեալ
Որով լիցուք 'ի միտս ե կեալ։
յանբան մասանցըն հեռա ցեալ։
բանականին ըզջահ վա ռեալ
և միշտ նովաւ ըզմեզ քըն նեալ։
Ըզնոր պատւէր փըրկչին պա հել։
զառաքելոցն ընդ նոյն յա րեալ։
զընկերն անձին հանգոյն սի րեալ։
որէ նախկին պատւէր տը ւեալ։
Այսպէս լիցուք միշտ եռա ցեալ։
գործոց բարեաց նախանձ կա լեալ։
որով փըրկչին հաճոյ գը տեալ։
արքայութեանն արժանա ցեալ։

Ամէն։

✠

Տ̄է Լ

✠

Նորին դարձեալ առ ս̅բն Յօհաննէս։

Յարգանտէ մաքրազար դեալ.
Ձայն բարբառոյ անճանե ցել.
սուրբ յօհաննէս 'ի բնութենէս
գերազանցեալ։

Պատրաստեցեր յոգիս միդ կան.
ըզ ճանապարհն արքայա կան.
ս̅բ յօհաննէս ի բնուէս գերազան ցել։
Ամուլ ծերոյն յորովայ նէ.
ծանեար ըզբանն ի սկըզբա նէ.
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա"։
Պամպարափայլ յառաջ ըն թաց.
ծագման մեծի լուսոյն կե նաց.
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա"։
Տնօրէնութեան ա̅ծ որ դւոյն.
մեծ մարգարէ յոյժ գերա գոյն.
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա"։
Արուսեակ ս̅բ և անքա տակ.
արեգական ծագման գու շակ.
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա"։

Ի̅ը Ստևով

Ստեւով ուղտու ծածկեցեալ քոյ·
լցեալ շնորհօք հոգւոյն սըր բոյ·
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա"։
Բպաշխարել ջուրբ քարո ղօղ·
օծեալ բանին գառն անճա նօղ·
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա"։
Բամից մաքրօղն ա̅ծ փա ռաց·
հայցէր մաքրիլ 'ի քոց ձե ռաց·
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա"։
Ի առաքեալ և մարգա րէ·
մեզ յարաժամ օգնեա՛ յերկ նէ·
ս̅բ յօհաննէս 'ի բնութենէս գերա
զան ցեալ·

✠

Ի՛ լ որին

✠

Նորին յետնեցելոյ ասացեալ առ ս̅բն Գրիգորիոս Լուսաւորիչն Հայաստանեայց։

Ովերնական լուսոյն յաւէտ պատուեցեալ. իմաստութ̅ն̅ նորին իսկապ̅ս լցել. ճառագայթ անաղօտ յերկրի ծագեցել. տ̅ր ս̅բ գրիգորիոս հովիւ ընտրե ցեալ։ Պատմաբանօղ բանին կենաց մեզ ցուցար. լուսաւորիչ հոգւոց մերոց յայտնեցար. անյաղթահարելի արձան կանգնեցար. տ̅ր ս̅բ գրիգորիոս երկնատիպ կամար։

Ազանց հիւսիսայնոց օդ գարնանաբեր. որ իբր 'ի հարաւոյ ջերմաբարելեր. ըզդիցապաշտութեան սառինս հալեցեր. տ̅ր ս̅բ գրիգորիոս և մեզ հոնչօղ լեր։

Ղեկաւ նըպաստութ̅ն̅ գերազօր հոգւոյն

գւոյն. հետևեցար հոգւով ուղղակի
ուղւոյն. որով օթևանաց հասեր բաղ
ձալւոյն. տ̄ր սուրբ գրիգորիոս այր
սուրբ գերագոյն ։
Տաւիղ քաղցրեղանակ և երգ հրա
շազան. անձանց մոլորելոց գոչումն
աննըման. որում վերնականաց բազ
մութիք տենչան. տ̄ր ս̄բ գրիգորիոս
շնորհալից բերան ։
Ա.խոյեան դիմամարտ խաւ̄ր̄սի բաց.
թալպիովթ անկասկած՝ ի պտ̄րզ մաց.
գայիսոն փախուցիչ դիմեցմանց դի
ւաց. տ̄ր ս̄բ գրի՛կործանիչ բագնաց։
Սիւն եղեր կառուցեալ յերկրէս երկ
նահաս. որ ըզ նոր ժողովուրդ զոր
միշտ ըստանաս. ի վեր հանեալ յեր
կինս տ̄ն ա̄յ տաս. տ̄ր ս̄բ գրիգորիոս
սանդըղոյ սարաս ։
Ա.շակերտաց փըրկչին ընտանի քա
տակ. հայաստան աշխարհիս արի
հեղինակ. համայնից ունողին մըշտա
ջան մըշակ. տ̄ր ս̄բ գրիգորիոս հայր
բազմազաւակ ։

Բենատեսիս նորոյ ահարօն երկ՚րրդ.
քահանայ բարձրելոյն և մեզ առաջ
նորդ. մեծի հովհապետին կարգե
ցեալ յաջորդ. տ՚ր սուրբ գրիգորիոս
հըմտավարժ որսորդ ։
Լ՚ հայր մեր հոգևոր գաղափար ճը
գանց. հանգոյն և նըմանակ երկնա
ջահ փայլմանց. գոտար անհամեմատ
հողանիւթ անձանց. տ՚ր ս՚բ գրիգո
րիոս հըսկօղ գերազանց ։
Ունօղ՚ի ս՚բ մարմնիդ վարուց անմա
հից. զօրական զինհորեալ արքային
երկնից. նահատակ արժանի բիւ
րուց գովեստից. ով ս՚բ գրիգորիոս
ըզմեզ լուսով լից ։
Լ՚ իւսեցան չարչարանք վըշտակիր
մարմնոյդ. պըսակ զարմանազան պատ
հական գըլխոյդ. անտեսից հիացեալ
ցանկացան տեսոյդ. բաղձամք և մեք
որդիքս հայրական գըթոյդ ։
Մ՚եծ վըկայ ք՚ի որդւոյն միածնի.
ջախօղ գըլխոյ չարին անդընդականի.
տիպ օձակոխ զարմին՚ի քեզ գըտանի.

յաղթահարիչ չարեց նիզակ կենդնի։
Երիթացեալ անդիս մեղմածաւալ
ցօղ. պասքեցելոց անձրև զովացու
ցանօղ. հոսան պարթևազնեայ յեղե
մայ ելօղ. Ջուր կենաց հանապազ մեզ
արբուցանօղ։
Մարգարիտ լուսերանգ արփիագու
նակ. 'ի հայաստան գլտար շնորհա
զարդ պըսակ. սընուցիչ որդեկացս
կաթնաբեր երակ. մեզ մանկութե
գայեակ և դաստիարակ։
Լահանգաց դիցամոլ նրսեմացելոց.
և չարաշուք միգով խաւարացելոց.
քարոզեցեր զա՜ծ հանուրց եղելոց.
չերկուցել 'ի ժանեաց գազանացելոց։
Լ՛ գործ քո նորասքանչ արեգակնա
ծագ. և ձայն քո գեղեցիկ հոդերգօղ
նըւագ. որ կոչեցեր ըզմեզ արագ ընդ
արագ. արարչին համայնից լինիլ եր
կըրպագ։
Բանին հօր անմահի որ էառ մարմին.
և նովիմբ սևեռեալ զենաւ 'ի խաչին.
եղեր չարչարակից հետևել ձայնին.

թէ թողաք զա՜մ ըստ երկրականին։
Ընդըստին 'ի բընէ պաշտօնեայդ էին։
և բարեկարգ ծառայդ կամաց արար
չին։ ոչ փոխեցեր ըզփառս նոյն իս
կականին։ տալ անահտականի զազիր
պատկերին։
Լունագոյ էութե՜ կամարար ընտիր։
խաչեցելոյն խաչիւ ըզհետ խաչակիր։
յանձնառեր չարչարիլ նահատակըդ
ժիր։ և մեզ յասպարիսիս յօգնել
փութացիր։
Գունագեղ կարմրորակ չըքնաղ
մարտիրոս։ հեղլով իբր ըզվըտակ
զարիւնդ յորդահոս։ 'ի պարծանս
արամեանց հրռչակեցեալ գոս։ գեղե
ցիկ շառաւիղ տ՜ր գրիգորիոս։
Որ ինչ մերնէ կարեաց որքան կա
րասցուք։ ըզքոյին չարչարանս 'ի հա
մար արկցուք։ բայց զի չեմք բաւա
կան՝ համառօտեսցուք։ գեղեցի՝։
Վերամբարձ քոց ձեռաց յետըս կա
պեցեալ։ և գայլ երախակալ 'ի բերան
եդեալ։ որով կենացըն բան մեզ վար

դապետեալ. գեղեցիկ շառաւիղ տ̅ր՝։
Երջանիկ բեռնակիր ծանրութեանց
եղեր. ըզշառաշիղս աղին ողամբ քով
բարձեր. որով զանհամութիւն մեր
համեմեցեր. գեղեցիկ շառաւիղ տ̅ր՝։
Սաստկագոյն հարւածոց ենթակայա
ցար. բառնալ ըզմեր տագնապս որք
'ի մեզ գոն յար. ըզգելոց 'ի վերայ կըր
ծիդ ընկալար. գեղեցիկ շառա՝։
Տևողիդ տանջանաց առանց կասեց
ման. 'ի կապանըս կըրծից յոր կայր
գելարան. դըժընդակ հընարիւք ձը
գեցին պարան. գեղեցիկ շառաւի՝։
Առասանաւ այնու զոր 'ի ս̅բդ տրկին.
առ 'ի բարձրաւանդակ տանիսըն բար
ձին. որմոյն ապարանից որ յայնըմ տե
ղին. գեղեցիկ շառաւիղ տ̅ր գրիգո՝։
Կացեր համբերելով 'ի նոյն տոկացե̅.
եօթնեակ աւուրբք մեքենայիւք պըն
տեցեալ. եօթամբ նետիւք խոցեցե
լոց բուժիչ լեալ. գեղեցիկ շառա՝։
Ապառմասիրտ արանց խրստաց մատ
նելով. այլևրս կախեցին զսուրբդ
լ̅ե̅ ոտամբ

ոտամբ միով. 'ի ներքոյ չարահոտ
ախբ ծրխանելով. գեղեցիկ շառա՛։
Լայգուջս այս խոպանի և փրշաբերի.
ըստորագլուխ եղեր ողկոյզդ ըղձալի.
երկիր քոյդ ընծայօղ ցընծացեալ
բերկրի. գեղեցիկ շառաւիղ տ̃ր գ՛։
Շաւիղդ իվեր ելից հարար տանջա
նօք. յարանց տասանց սաստիկ բըրօք
դալարօք. այնց և առ տոկացեր ա
ւուրբք եօթնեկօք. կենդանի նահա
տակ տ̃ր գրիգորիոս։
Լյոստոց տըգեղից վարդ փայլերփնա
կան. ոզրածեծ առնելոյ չեղեր դիմա
բան. յորմէ մասունք մաքուր միմնոյդ
ջարդեցան. երինջ խողխողեցեալ տ̃՛։
Լարդոսդ երանելի 'ի կախաղանին.
առ ոչինչ համարեալ ըզգանըս նոցին.
խօսէիր հանապազ ըզբանս աղօթին.
ազաւնի քաղցրաձայն տ̃ր գրիգորիոս։
Եղև դարձեալ բերել կոճեղս եր
կաթից. առնել ըստ ոլոքի խոցից քոց
ոտից. և պընտեալ առ նոքօք պաշտօ
նէից դից. պահօղ ուխտին կենաց տ̃՛։

Յըրողիդ դիմեցմանց հոսեցեալ ա-
րեանց • գետօրէն 'ի ծայրից ոտիցըդ
մատանց • որով լըճանեցաք յանա̅ծու-
թե̅ց • աղտեղութե̅ մաքրիչ տ̅ր գրի՛ ։
Երկնաշաճիզ թաթք ոտից քոց մաք-
րական • ըզբևեռինս երկաթայինս
ընկալան • իբր ըզդարաստ յոլով բե-
րիւք ծաղկեցան • հովիտ շուշանա-
գեղ տ̅ր գրիգորիոս ։
Աստանդելով զանբիծ վըկայդ արար-
չին • առեալ ըզձեռանէ 'ի շուրջ ա-
ծէին • ոտիցդ արիւնք զերկիր ոռոգա-
նէին • քըրտնահոս պարտիզպան տ̅ր՛ ։
Լարիճ յուսոյ անեղծ փառացն որ-
անվրաճ • մարմին քո կերողաց առա-
ջի արկաճ • գլուխ քո պատճական
կըռփահարեցաճ • հեզամիտ աղաճնի
տ̅ր գրիգորիոս ։
Ո՞հ զի եմ յամրային ընխոր նիրհե-
լով • իբրև ըզսալ դարբնաց ապըն-
դոստ գոլով • վերականգնեա՛ ըզդիս
որսայսեցմամբ քով • ա՛վ խարիսխ ամ-
րութե̅ տ̅ր գրիգորիոս ։

Տի դու իսկ արթնօրէն ըստ քոյ ս̅բ
կոչման · մըտեր 'ի մեծ հանդէս քաջա
մարտութե̅ · ցաւեցեալ ս̅բ գըլխոյդ
մամլօք հիւսնական · թագիւ պըսա
կեցեալ տ̅ր գրիգորիոս ։
Ռաւել մարտուցեալ ճակատօղօ
րէն · առեալ 'ի յունչըս քո փող եղեգ
նեղէն · թափեա՛ ըզ մեզ նովաւ 'ի չար
գազանէն · վահան նետախորտակ
քաջ ըսպառազէն ։
Մատամբ կենսաբաշխին գանձդ առ
պահեցեալ · աղ բորակ և քացախ քը
մաւ ընկալեալ · ըզ ծուղակ գոռոզին
անդ և ա՛ւերեալ · նըշաւակիչ մըթին
քաջ ըսպառազէն ։
Բերեալ պարկս օդենիս անդրէն մար
թելով · լըցին զայն թուլագոյն հընոցի
մոխրով · յորմէ տագնապեցար վըկայդ
բազմագով · վիմաբուն մենամարտ
քաջ ըսպառազէն ։
Ըրքնաղիդ 'ի գըլուխ զայն պարկ ա
գուցեալ · զորոյ և ըզ բերանն 'ի փող
քո կապեալ · յաւուրս երկեռակեայ

այնու համբերեալ. անտանելեաց տա
բար քաջ ըսպառազէն ։
Արշաւմամբ հետևօղ երկրին աւե
տեաց. ոտնապիրկ տանջեցար լինիլ
երկնագնաց. լոյծ ըզկապ քարշեցման
իմոց յանցանաց. ով խըզիչ կապանաց
քաջ ըսպառազէն ։
Փաստ մերոյ փըրկութեան զանպար
տըդ որոջ. կախեցին գըլխիվայր 'ի
տանջարանոջ. գընելով ըզ ձագար 'ի
նըստոյ տեղւոջ. յոգնացան կըսկիծք
քո քաջ ըսպառազէն ։
'Ի յորովայնդ տըկաւ ընդունելով
ջուր. շիջուցեր առ 'ի մէնջ ըզմեղացըն
հուր. սըրբեա՛ ըզմեզ յաղտից առնե
լով մաքուր. զօրեղ ըսպեղանի քաջ
ըսպառազէն ։
Լերանց վեհագունից երից քառե
կից. գոլով համահանգոյն և չարչարա
կից. քերեցաւ կող քո ս̄բ 'ի կարծրա
տանջից. քերանօք երկաթեօք քաջ
ըսպառազէն ։
Ոռոգան վայրք համայնք յարենէ կո
լթ ղիդ

ղիդ. ով ոք քատակեսցի այդ մատըռ
վակիդ. ծարաւեցեալ բաղձամք ոս
կեայ բաժակիդ. վըտակ յորդախա
ղաց քաջ ըսպառազէն։

Ալկայդ բազմաչարչար հաղորդդ ան
մահից. գերիվերոյ գըտար գանից և
բանտից. ուստի վերաթևեալ 'ի կա
մարն երկնից. հրեշտակ հողազանգ
ւած քաջ ըսպառազէն։

Ապըստամբից ըզ հեզդ ապըստամբ
վարկեալ. վերըստին վ՚ս քո հընարս
իմացեալ. թէ ինչ կերպիւ արդեօք
լիցիս կասեցեալ. որ պատնէշ պինտ
ցուցար արի ես արի։

Ռահահորդիդ մարդկան որ աստի
չըւեալ. տատասկըս երկաթիս բե
րել հրամայեալ. առեալ ածին բազ
մօք սակառօք լըցեալ. յորոց ո՛չ ինչ
երկեար արի ես արի։

Սարսռատիպ թանձրախիտ 'ի գետնի
ըսփռեալ. զըզգեստ անպարտ գա
ռինդ խրոխտալով հանեալ. իվերայ
տատասկին մերկ թաւալեցեալ. ա

 բեամբ

րեամբ շաղախեցար արի ես արի։

Ո՛չ ոք յերկրաւորաց քեզ նըմանե
ցեալ. և ո՛չ ոք քաջապէս քոյդ կըրից
տարեալ. զի տեղի 'ի մարմնիդ ողջ
չերևեցեալ. ընդ գոռոզին մարտեար
արի ես արի։

Լ-իւծեալ և վըշտակիր մարմնով զօ
րացեալ. յուսով ըզհաւատոյն դը
ղեակ կառուցեալ. անտի ը̄ խորա
մանկ օձին մարտուցեալ. յաղթօղ
երևեցար արի ես արի։

Բաբունւոյդ ս̄բ ծընգաց որ միշտ
ծընրադրեալ. կապիճս երկաթեղէնս
դառնատանջս արկ̄ել. և ուռամբք ը
ւարօք սաստկապէս հարեալ. նիզա
կամարտ ասպար արի ես արի։

Բարձեալ յետ այնորիկ 'ի կախան
պըրկեալ. զի լիցին ծունգք նորա
ասէ յօշեց̄ել. զաւուրս երիս վըշտօք
'ի նոյն ժուժկալեալ. կարի արձա
նացար արի ես արի։

Լըրբահայեաց ուշիւ 'ի վեր վերա
ցեալ. սիրոյն միոյ սիրով լուցար կի
խ ա̄ զե

զեցեալ • պատարագ մատուցար
արի ես արի ։
Դուն գործողիդ ջընիչ կապար հա
լեցեալ • ջերմաջերմ իբր ըզջուր ըզ
մարմնովդ հեղեալ • յորմէ առ հասա
րակ եղեր այրեցեալ • և ոչ այնու մե
ռար արի ես արի ։
Բամից չարչարողաց կարի զարմա
ցեալ • 'ի վերայ վրկայիդ որ ընդդիմա
ցեալ • նասպարիսոջ մարտին հոգւով
զօրացեալ • արեամբ պըսակեցար
արի ես արի ։
Դ սոյնպիսիս տևել առըն հողածնի •
և յայսքանեց վրշտաց մընալ կենդանի •
ոչ է գործ երկրայնոյ այլ վերնականի ։
Դորովագութ հովիւ հայր մեր հո
գևոր • ըս փրոկչին ներկեցար գու
նեալ 'ի բոսոր • յետ այսքանեացս իջեր
'ի վիրապըն խոր • ըզբազմութի դի
ւաց առնել վիհակոր ։
Ուրախացան ցընծմամբ բանակք
հրեշտակաց • ԸԼ քոյին ճըգնութիւնս
խըստակրօնակաց • ամօք երիւք հըն
խԲ գօք

գօք ներ թունաւորաց • կացեր ան
մարմնաբար ուղղութեամբ մըտաց ։
Բախանամք հանապազ և մեք ցընծա
լով • ըզքոյին յիշատակս տօնախըմբե
լով • բարեխօսեա՛ առ տ̄ր ըզմեզ միշտ
յիշելով • և թողութի՛ մեղաց մերոց
հայցելով ։
Ի վիրապէն ելեալ ողջ անապական •
յաղթելով բանսարկւին յ̄սան ման •
ըզխոզացեալ արքայն որ եղեալ ան
բան • բըժըշկեալ դարձուցեր յիւրըն
կերպարան ։
Ուստի ՚ի հաւատալ մեծին տըրդա
տայ • ՚ի ս̄բ երրորդութիւն լոյսըն
գերակայ • անթիւք մըկըրտեցան ՚ի
գետն եփրատայ • յանուն խաչեցե
լոյն ՚ի ս̄բ գողգոթայ ։
Սոյն այս շարունակիս շարադրօղ գե
րիս • ազաչեմ (իլամէջ) թիւ թըւա
կանիս • ով զարգ հայաստանեայց և
հովիւ հօտիս • առաջի անմահին
միշտ յիշեսցես զիս ։

✠

Յիշատակարան Պատմագրաբար։

Գթութ՟ն ա՟յ մեք նմաստ ծառայքս նորա՝ գրիգոր և յօհան նէս սպասաւորք ս՟բ աւետարանին՝ զկնի վախճանեցման երջանկազարդի ճգնազգեցի առաքինասիրի և առաքելաշաւղի հօր մերոյ տ՟ն վարդանայ ա՟ծաբանութեան բաբունապետի՝ և տիեզերալուր վարդապետի. հողմա վարմամբ իբրու եղ՟ել տարաքեցիկ՝ի բնիկ գեղեցկազարդ արփիասարաս նշանաւոր բարձրահամբաւ մեծէ համալսարանէս մերմէ. որ է՝ի չորր՟րդ մասինն հայոց՝ի գաւառին խողճ, ՝ի տեղին սալնոյ ձոր, կերտեալ՝ի բդեշխացն արծրունեաց. որ ածանցեալ կոչի բաղէշ։ Ի սոյն ա՟ծապահ քաղաքիս շինեալ՝ի վիմածիլ բլրոջ գագաթան ա՟ծաբնակ ուխտ՝ երկնաքատակ առագաստ՝ խորհրդական խորան՝ և շնորհաբաշխ տաճար՝ յանուն հիա

հրաշ սրբոյն յովհաննու կարգ̄ատին ։
Սահմանաւորել արեգակնածագ կող
մամբն զարմանաշար աղբերակօք
կարկաչահոսիւք և ծաղկապաճոյճ
փոքր պարտիզիւ ։ Իսկ յարևմուտն՝
ծիծաղածաւալ երկարաչու վիմա
բուղխ յորդընթացիւ գետով, և թեկ
նէթեկ հեզաքայլ առուիւ՝ ոլորտա
խաղացեալ առ հարաւով, գեղաւո
րեալ ծառատնկօք պտղաւէտիւք ։
Իսկ 'ի հիւսիսոյ առ մուտն արևու՝
և բ̄րձրաբերձ տամբք քրիստոնէից՝
հպաւորեալ շիրմիւք հաւատացեալ
ննջեցելոց ։ Օսոյն սուրբ վանքս մեծ
անուն՝ 'ի հիմանէ նորակերտեալ
կրկին սրբատաշ կրաված խաչակառ
կաթուզիկէիւ և բախատես բնակա
րանիւք ։ աշակերտական գրովք և
ճոխ զարմանալի վարդ̄ապտական պէս
պէս մատենիւք, եկեղեցական զգես
տիւք, և բնաւին անթերի իրօք և պի
տոյիւք զարդարեալ պսակեաց տէր
վարդապետ գերընտիր հայրս մեր վե
խե̄ բո

ղ Հաս. Եռգսփոստ ամայր ովեմետ յա
ճէր վ. ովքրատվե տգհտուսն ղմսոն
ժօժսղ ղ. ղովքրատոտյվ ղնուղժմ ն
ղգտե մսղն ղ ղուգուսմսկ ղվհն ինղգղ
ուեսուս ոինմմ ոտմգկուճոն եռգժուշ
ուհ ղ. նվշուճն եսղժուտմ գքրատվեն
տվեգ. վեգկուճնա ղվեսհուսն ղվուճ
ղտգեուեմոի ճը. կվմսոմ ովմուջտա
ամմ ճքրաշտուհմսղն շուջար ղմ

: Եռտգեուղրաճամ հղուժուջար
ղումուճյուեղ ղրատուսուե եղուեմգե
վղգղմգ հոս վեղուկ. : վեսմուժ մուջ
գրուվուղ ղ ովսն ղղն ինղգմուիտատկ
ղ ինղգմսշուեմուկ ինսն կվղումեղու
ղ շվտուեուվուղ ուռ ղմուկուռ ' ոտուտ
ուհ մա հեռգհուն ղվոգղգրա ոմսն
' եսմամ ժմս ղ ղհտգեուքմուի ղուգե
գնվմսմգի ոմսմգր վ. ժմս ' եռմսշուեմուկ
շգ եվղուճուվր ղուգքրատնուեգմուճ
ղսգջ վ. ժղուգեգկնուջ ժվղրաքհճյուն
ղ ժեուկոմսհ ժվեգնգկգ ղ ժնուղժ
ժմամսղուի ղմ ղվժնուժ յուղվամվա
յոմամ ղսե տհեհքի վն շ ։ ղուգմեսմ

վիպաբանէ քաջաջան պատմիչն մեր
առաքել վարդապետն ։ Իսկ 'ի թուաբե
թես մերում. ռ̅ճ̅ծ̅ դ̅ ամին ելից տ̅ր
և ուսուցիչ հայրս մեր քաղցրաքարոզ
և համեղաբան զիւրոյ պանդխտութեան
ժամանակն. և չուեաց նորին մարդն
ներքին առ այն որում 'ի մանկութէ
փափագ էր. և ամփոփեցաւ մաքուր
մրմին առն սրբասիրի յիջման աւուր
լուսաւորչին 'ի վիրապն խոր՝ փառաւո
րահանդէս և յոքնապաղատ աղօթիւք
'ի դամբարանի ներ յատակի սոյն ս̅բ
տաճարի, առընթեր վերոյ ասացեալ
վարդապետիս բարսղի, ը̅ այլ համա
կարքագլուխ րաբունեացն ։ ուստի
և հանգեաւ 'ի յոքնավիշտ աշխատու
թեց զորս կրէր սակս բազմակերտ
եկեղեցեացն. եթէ յայլասեռից և թէ
'ի մերայնոց ամբարտաւանից, և գոռո
զակրօն ինքնահաճից ։ Որք նախան
ձէին ը̅ բարեհռչակ աշխարհալուր
անուն նորին, և ը̅ քաջանշոյլ լուսա
կրօն վարս նորա ։ Եւ մանաւանդ ը̅

աղբիւրասարաս ա̅ծատուրն քեմբա
սացութի̅ . ո̅պ և է սովորութի̅ քնա
կանապէս և յայտնի քարձրայօնից մե
րոց ։ Եւ յետ որոյ վեհազան հով
ւիս մերոյ առ տ̅ր գնալոյ՝ ցրւեալ
ցրւեցան գառինք ողջամիտք և եղեն
յիբրու տատանման . վ̅ս զի գտաւ ոչ
ը̅ մովսիսի յեսու , որոյ վ̅ս և որդիքս
հայրենամեռք եղաք 'ի վարատման . լը
ցեալ և ուժգին արտասւօք որբացե
լոցս դէմք՝ դէմ եդեալ յերկիրն տա
րօնոյ . չւեալ և անտի իսկ յապահու
նիս , և անտի 'ի վաղարշակերտ . գնա
լով 'ի վիշապաձորն կոչեցեալ ուխտ
սրբոյն Թաթլոյ և վարոսի ։ և անտի
անցանելով զգաբեղենեօք և զկրօք
մինչ 'ի վանքն հոռոմոսի ։ և առեալ
անդ զսակաւ ինչ շունչ տեսութ̅ը
տաճարին սրբոյ մեծին յօհաննու՝
տեսաք ոչ սակաւ զմարդասիրութի̅ս
աղնիւս և յայլոցն եկեղեցեաց 'ի գը
նացս մեր ա̅մ ։ յաւել և զհրաւէրն
լիովին՝ եթէ կացէք աստ . որոց ըզ
խը Ժ.Ե. վարձ

վարձ ամենից տացէ տ̄ր առատ։ և ե
լեալ անտի յանձնելով զմեզ տ̄ն տ̄յ
և կարապետի նորին սրբոյ՝ դարձաք
առ ընդ կրունկն • զի ոչ դադարէին
սիրտք մեր փղձկալիցք։ և եկեալ հա
սաք՝ի ցործանք տ̄ծախնամն գիւղիկ։
Արդ՝ եղիցին օրհնեալք քահանայք
և ժողովուրդք սիրելի տեղւոյն և ազ
նիւ երկրին այնորիկ • ընդորսև լու
սաւորեսցէ տ̄ր զհոգի կարապետ ե
պիսկոպոսին վերադիտողի սրբոյն գը
լակայ լուսաշէն վանից։ քանզի կարի
սիրով ընկալան զմեզ ժողովելով ըզ
մերս օտարութիւն • և իսկ յետորոյ ա
ւուրց ինչ անցելոյ առեալ զմեզ բա
րեպաշտից ժողովրդոց տարօնոյ հա
մայնից • տանելով զմերս նաւաստութիւն
յերկնատիպ սրօբէապար լուսաւոր
չակերտ ուխտն սրբազան ընդ հովա
նեաւ բարեբաշխ շիրմին մեծի մը
կըրտշին յի քի։ Եւ իբրև մտաք՝ի
ձորն ընդ լուսանալ առաւօտուն և
՝ի ծագել արեգական՝ և մեք սկսաք

զարեգականն արդարութեան. երևե
ցաւ և նոյնժամայն սքանչելագեղ և
լուսաճաճանչ ահեղահրաշ տաճա
րին սբ̄յ դէմ. որ հայի հանդէպ մամի
կոնեանն դաշտի և տարօնոյն բաժնի։
Եւ մինչ զայս այսպ̄ս տեսաք 'ի հոգի
բերկրեցաք և արտասւախառն եր
կիւղիւ լցաք։ և բարձեալ զկական
միաբանութբ̄ հանդերձ 'ի վր̄ երե
սաց մերոց անկաք. ընդ նմին և զտ̄ր
աղաչեցաք հասանիլ 'ի թիկունս տկա
րութեան մերում։ Եւ զկնի իբրև
հասաք 'ի տեղին իննակնեան՝ լցաք ան
պատմելի խնդութբ̄. որև զտ̄ր օրհ
նեցաք յաղթողական օրհնութբ̄, որ
եղև մեր յոյս։ Իսկ զկրելոց մերոց
զ[illegible]ղանակ և զչափ՝ գիտէ տ̄ր անթերի,
և ծառայն իւր ազնիւ կարպ̄տն ս̄բ։
որոյ բարեխօսութբ̄ն փրկ̄եց զմեզ
յա̄մէ և փրկեսցէ։ Այլ արդ՝ թպ̄տ տե
ղւոյն վայելչութ̄իք գեղեցիկք գոլով
յոյժ՝ եթէ սբ̄ց շնորհաբաշխ և լու
սակազմ շիրմիւքն՝ քրօբէաճեմ ահ

ծ

ըն

ընկէց հրեշտակախումբ տեսակօք
տաճարացն. որք զտեսօղսն իսկոյն ա
ծեն յափշութի՝. զի ունի և զգեղե
ցիկ մայր՝ գեր քան զլիբանան. պսա
կեալ անուշահամ լեռնաբուղիս աղ
բերակօք և երփնագեղ գոյն զգոյն
բազմորակ ծաղկօք չքնաղապէս պա
րըսպաճորեալ. ո՞պ զթագ լուսապա
ճոյճ կերտեալ ճեռամբ արփիաճոր
չին մերոյ 'ի վր՞ ամենաս՞բ նշխարաց
սրբոյն յօհաննու. և յանուն նորա որ
զկնի տ՞ն մօր՝ է պարծանք և գագաթն
սրբոց ամենից և փեսայ յարևելից
բազմեալ 'ի լեառնս քարքէոյ, ձայն
բարբառոյ և մկրտիչ ք՞ի, քաղցրա
հընչօղ գարնան տատրակ հրաշիւք
յամլոյ ծնեալ որդին զաքարիայի քա
հանային՝ և օրհնեալ պառաճոյն եղի
սաբեթի, յովհաննէս մեծն և
փառաճորն։

Այլ զմարաց անգութ լինիլն և զա
րիւնս մեր ծծելն անասելի՛է։ քանզի
ստնյ՝ որ բնիկ ներհակնէ բարեկար
ծա՞ գու

գութեն՝ 'ի մարտ ըն սրբոյ տանն այ
նորիկ իւրովքն համախոհիւք։ որք գի
շատէին զմեզ նեղէին և տառապէին.
'ի մայրս և'ի ծերպս վիմաց փախստա
կան առնելով մաշէին զմեր կեանս։ և
լնուին զլսելիս մեր դառնակսկիծ
բանիւ. Իսկ զպարտատեարց զան
յագ և զանիրաւապէս տուժումն 'ի
դիր ոչ կարեմք արկանել։ նաև զմեր
ողորմելի լինիլն 'ի դրունս այլասեռից
և ոմանց գիւղորէից։ Եւ զայս ոչ
միայն յանհաւատից կրէաք, այլև 'ի
մեր ազգէ. որպէս է՛ բարք մեր։
Զի յորժամ տեսանեմք զոք ա̅ծա
պաշտ գնացիւք՝ գիտութեա̅՝ բարեկրօ
նութեա̅ և լուսաշաւիղ գործօք, ոչ
միայն ոչ ցանկամք բերել յանձին ըզ
բարի նախանձն և նմանիլ վարուց
նոցա, այլ ջանամք և զայնս իսկ խա
փանել յայնպիսի գնացից։
Եւ այսպ̅ երբեմն 'ի հաւատն դնեմք
արատ, ո̅պ ասէին զումեմնէ սրբոյ թէ
ծայթէ. և երբեմն զվարս անուղիղս

համբաւեմք զնոսա ունիլ։ Որք զգե
րանն որ յաչս մեր ոչ տեսանելով՝ 'ի
վր̄ դիտանոցի ելեալ զայլոց ականց
զշիւղն փողով ազդեցութե̄ հրատա
րակեմք։ անկանելով միշտ 'ի վր̄ եկե
ղեցեաց և վանորէից. տիրատեաց գո
լով և սիրամերժ։ Մ՝ինչ զհայրա̄պտն
ս̄բ և զմայրն հաւատոյ զկաթողիկէն
ս̄բ՝ 'ի ներքոյ պէսպէս փորձութե̄ և
վշտաց ոչ զանգիտեմք արկանել։
Բրդ՝ եթէ ը̄ գլխոյն մերոյ այսպէս
առնեմք՝ զանդամսն զինչ։ զհովիւսն
անգամ գիշատեմք որ է մեղանչումն
ը̄ղէմ հ̄գ̄ւյն սբ̄յ. ո՞ւր մնաց թէ զգա
ռինսն։ պատճառելով զպատճառս մե
ղաց՝ թէ ազգականեմ անցելոյն և կամ
թէ փոքրաւորն. և այլք թէ գաւառա
կիցեմ նմա։ Թողումք զլափլիզօղսն
միշտ. որք վ̄ս միոյ դահեկանի զա̄ծ և
զհաւատսն վաճառեն։ Եւ ոմանք ան
ւամբ կարգաւորք՝ շրջին տանէ 'ի տուն
և պատրեն կեղծիւք զպարզամիտսն և
զշեղջակուտ̄ելսն մեղօք։ Որքա են որք

զ ՆԲ եկեղեցիս և զվանորայս արկա
նեն՝ ի ներքոյ հարկաց և տոկոսաբարդ
պարտուց. այրս աւազակաց առնելով:
Սոքա են կարպ̄տ նեռին և աշակերտք
դերաքրիստոսին. որդիք աքարեան,
կողոպտիչք տաճարին ա̄յ. քակտիչք
խաղաղութ̄ե և բորբոքիչք խռովու
թ̄ե: Այսոցիկ պատճառն զի՞նչ, եթէ
ո՛չ փառասիրութ̄ի նախանձ և ագա
հութ̄ի. զայս ծրելով զմեզ դատեմք
և ո՛չ զայլսն: զի՞ կայ մեր և զարտա
քինսն դատելոյ: Որոց ամենից տ̄ր
այց արասցէ. և զբարիսն օրհնեսցէ
և զօրացուսցէ. որ գիտէ զա̄մ ինչ
տնօրինել ընդ իւրում կարգի:
Ի մա՛ փառք և գոհութիւն: Իսկ՝ ի
հազար հարիւր յիսուն և հինգ թուա
կանին՝ նորոգեցան սագերն սրբոյ կա
րապետի գեղեցկայարկ տաճարին,
և սրբոյն ստեփաննոսի: Ի սոյն ամի
սարգիս վարդապետն՝ որ էր՝ ի մեր դա
սատանէս, այր խոհեմ յոյժ, և քաղց
րաքարոզ, նորոգեաց սրբատաշ քա
ծդ

րամբք կրամածիւք զեղրդոտի լու
սաւորչաշէն վանացն զսագերն հան
դերձ այլովք շինւածովք։ Եւ անըն
դունակ լեալ 'ի համանմանեաց վերո
գրեցելոց՝ զբովանդակ շինւածոյն
ծախսն ինքն հոգաց և դարձաւ յա
ռաջին վանսն մեր, և անդ փոխեցաւ
առ բազձալին իւր. որոյ հոգւոյն տ̄ր
ողորմեսցի. և դասեսցէ ը̄ ս̄բս իւր։
Եւ այսպէս զառօրեայ կեանս դառ
նատխուր դիմօք և միշտ փորձութ̄ի
անցուցել՝ կայաք յոյժ տառապանօք.
զմոխիր իբր զհաց ուտելով և զըմպե
լիս արտասւօք խառնելով։ Սակայն
տ̄ն փառք՝ և ս̄բ կարապետին իւրոյ
շնորհ. զի թէպէտ մեք այսպէս՝ այլ
զօրութ̄ին ա̄յ՝ օգնէր յա̄մի. և սրբոյ
տանն իւրոյ աճէր օրըստօրէ վայել
չութ̄ն պայծառութ̄ի։
Եւ կեցեալ մերս տառապելութիւն
ըստայսմ իսկ եղանակի ո̄պ գրեցաք՝
էհաս 'ի թիւն ռ̄ ճ̄ ծ ը̄։ Եւ էր սովո
րութ̄ի 'ի հարցն առաջնոց մերս գա
ծե ւա

Հոգանի, զի 'ի ձմեռնային եղանակին
շրջէին աշխատութ̅ք̅ քարոզել ըզ
բանս ա̅ծայինս ուր կամէր և յաջո
ղէր հոգին ա̅ծ. և 'ի գարնանային հրո
սակին դառնային անդրէն 'ի սուրբ
ուխտն։ Բ ստայսմ սովորութ̅ն և մեր
'ի սոյն ամի՝ անդրափոխեալ 'ի գնացս
քայլից զոտից մերոց ընթացս՝ դար
ձաք 'ի ս̅բ վանքն ի տեղեացն յորս շր
ջէաք. և պատահեալ եղբարց 'ի մեծա
հրաշի կիրակէոջն, կատարեցաք զս̅բ
պատարագն և փառատրական գոհա
բանութ̅ն մատուցաք միոյն ա̅յ. որ
արժանի արար տեսանել միւսանգամ
զս̅բ դամբարան սրբոյ մկրտչին, և
զայլոց սրբոց. և զեղբայրական գու
մարս։ Եւ իբրև առեալ զոգեպահիկ
կերակուրն զետեղեալ լինէաք իւրա
քանչիւրքս 'ի սահմանեալ մենարա
նիս՝ իբր սակաւ ինչ շունչ առնուլ,
և 'ի թոյլ տրւութ̅ն վերին խնամոցն
վս̅ մերս պարտականութ̅ն ա̅ն քանքա
րին՝ հողմոց ներհակաց պատահեալ

միմեանց 'ի ներքոյ երկրի, յանկարծ
իսկ թնդմամբ շարժեցաւ երկիր 'ի
հիմանէ անտի սկսանելով յեկեղեաց
գաւառէն և հասանելով առ մեզ։
ՈՀ և եղուկ ժամուն այնմիկ թէ
զինչ գործեցաւ, և որպիսի թշւառու
թիք զմեզ պատեցին։ զի այնքան ահա
գիներ շարժումն, որ զանշարժելի լե
րինսն 'ի միմեանս հարկանէր. և զա
հագին մեծամեծ վէմսն պատառէր։
և զգնացս գեղեցիկ աղբերաց արգե
լեալ 'ի բազում ժամս 'ի ցամաքութիւն
փոխէր զտեղին։ զի տեսօղք ոմանք
ստուգելով ասացին թէ՝ առիվայր գր
նացքն եփրատայ ահագին գետոյն ը
կրունկն դարձեալ՝ ջուրքն ը երեսս
դաշտին սփռեին։ Եւ մինչ վաղվա
ղուկ երկիւղալիր շուտափութութ
հանդերձ ամ միաբանիւք իբր արք
հարիւր՝ արտասւագոչ հառաչմամբ
ասայէլի գնացիւքն գրեթէ արտաքս
ոստեաք ճպ ճըսճղուկ ապրեալ 'ի յոր
սոյ, բացաք զաչս մեր և յառեցաք 'ի

տեսանել զբարձրադիտակ կաթողի
կէ սրբոյ կարապետին՝ և ահա՛ ո՛չ ե
րևիւր. զի անկեալ էր յերկիր. ընդ ո
րում և այլ շինմածք մեծի ուխտին
քայքայեալ և կործանեալ էին ։
Յայնժամ համրացաք ամենեքեան և
ո՛չ կարացաք խօսիլ. սգաւորեցան
սիրտք մեր և այլագունեցաք 'ի դէմս
'ի վերայ ահագին սաստկութեանն ։
Եւ դիմեցաք անտի 'ի բարձր բլուրն
արևմտեան որ հայի 'ի վր̄ վտնիցն և
առ տաճարսն, և տեսաք զնոսա ո՛չ ո̄պ
յերեկն և յեռանդն, այլ յայլ իմն
դարձեալ կերպարան ։
Եւ անդ ևս առ հասարակ ամենեքե̄ն
յարտասուս հարեալ լացաք մեծա
կական ողբով 'ի հարուստ ժամս.
մինչ գրեթէ յառ հասարակ ձայնէ
կրօնաւորացն գոչման՝ անբան տա
րերքն յողբալ դիմէին ։ Եւ իջեալ
անտի 'ի հողաբլուրն անցաք առ դամ
բարանօք մարմնով մեռելոցն աւաղե
լով զկեանս հոգւով մեռելոցս. և

ծը մնա

մնացաք անդ 'ի կողմն հիւսիսոյ զե
րիս աւուրս առ հուպ վանիցն։
Եւ զկնի երից աւուրց՝ եկին հասին
'ի մուշեղաշինոյ մար իշխանէն և դա
տաւորէն արք. որք տեսեալ զիրսն
ծանուցին մեծի խանին որ 'ի բաղէշ.
և մեր գնացեալ ընդ նոսա առնուլ
հրաման և շինել զանկեալսն։ Ի հաս
յօգնութի՝ ն՝ք կարապետն և քաղցրա
ցոյց տ՝ր զսիրտ բռնակալին որ ետ
հրաման նորոգ կերտելոյ։ Սակայն
կարի շատ տառապանս կրեցաք 'ի խըս
տասիրտ ազգէն մարաց։ և այն զի ո՛չ
գտանիւր առ ձեռն պատրաստ 'ի մեր
ձակայ տեղիսն որ ինչ պիտոյն էր 'ի
նիւթ շինւածոյն. վասն որոյ յոգն նե
ղութ՝ և բազում գրամատըւութ՝
գտանեին իրքն։ Բայց 'ի խնամոցն տ՝յ
երթեալ ընդ կողմն հիւսիսոյ հասա
նելով յաղբիւրն բարեհամ, անցանե
լով զջուրն որ առաքելոց և աւագա
կան ակունք ասի՝ ելանելով 'ի կա
տար նոյն լերինն քարքէոյ ընդ մէջ
ծթ գնա

գնալով երկուց բարձրակատար գա-
գաթանցն, և իջանելով զառիվար միւ-
սոյ կողման վազս առնելով ընդ ջրոյն
կողմն որ կայ հանդէպ մանդակունեց
գաւառին յարևմուտն շամունեաց.
գտաք անդ ա̅ղսպէս տեսակս քարանց.
և բերեալ շինեցաք զկաթողիկէն գե-
ղեցկաքանդակ յօրինմամբ. նմանա-
պէս և գաւիթ կամարակապ քարեայ
սեամբք. և զանկակատուն կաթողի-
կեայ խաչիւ պսակեալ և ս̅բ հոգւոյն
սեղանիւն զարդարել: և այլ շինւածք
ևս ըս չափու՝ թանապիք և խրճիթք
'ի փառս ա̅յ:

Սակայն եկ և կրկնակի լաց զկրկնա-
մեռքս թէ որքանեաց բարդութեանց
պարտուց անկաք 'ի ներքոյ. որոյ վասն
ելեալ 'ի ս̅բ ուխտէն տարադէմ գնա-
ցիւք դիմեցաք յայլ օտարական գա-
ւառս ժողովել ողորմութիւն յա̅ծա-
սէր անձանց առ 'ի թեթևացուցանել
զպարտուցն ծանրութի̅: Եւ այնա̅ղս
շրջաշուրջն գնացիւք հասաք յաջող

 մամբ

մամբ տն յա̅ծակեցոյց արքայանիստ
կայսերապերճ բազմամարդ քաղաքն
կոստանդնուպօլիս։ Եւ վերադիտօղ
նորին առ նոյն ժամանակին եպիսկո
պոսն իսահակ ընկալաւ բազում սի
րով զմերս նըւաստութիւն. և յորդո
րեաց զա̅ծասէր ժողովուրդսն. որք
ետուն զողորմութի̅ լիալիր. և զբա
զում յիշատակս զարդուց սրբոյ տա
ճարին. որովք և ազատեցաւ սուրբ
վանքն'ի բազմատոկոս պարտուցն։ և
գերազանցա̅ս չքեզացաւ գերազանց
զարդուք հարսն մաքուր։ որ չէր յա
ռաջ քնաւին։ և մեզ ամենեցունցէր
յորդորիչ գլուխ և դէտ հայրս մեր
գրիգոր զըւարթուն բաբունապետն
սրբակրօն։ Ընդ մեզէր յա̅մի'ի սկըզ
բանց անտի և մեծա̅տիւ եղբայրն իմ
աբրահամ վսեմաբան և քաջաշնորհ
վարդա̅տն. որ է այժմ վերատեսուչ
և արժանաժառանգ առաջնորդ տա
րօնոյ, և գահակալ սրբոյ ուխտին
այնորիկ։ Իսկ և ներսէս ծերունի և

ճգնազգեաց վարդա̅պտն • և յօհաննէս
վարդապետն • և այլ բազում կարգա
ւորք, սարկաւագունք և կրօնաւորք։
Հուսկ և ես յետնեալ չընչինս յօհան
նէս մեղապարտ խղճուկ պաշտօնե̅յս •
և 'ի բնէ գրաւեցեալ ծառայս ամլոր
դւոյն • որ ահա՛ և զյիշատակարանս
իսկ ծրեցի ։ Եւ մինչ էաք 'ի բիւզան
դիայս 'ի քաղաքս ա̅ծակեցոյց՝ 'ի
ո̅ճ̅կ̅բ̅ թվականին, բազում անգամ
հրաւիրմամբ և սաստիկ ստիպմամբ
ա̅ծասէր ժողովրդոց՝ և յորդորմամբ
տ̅ն իսահակայ պատրիարգի գահին
սրբոյն սաղիմայ՝ հարկեցեալ եղաք
տանիլ զողորմութի̅ հաւատացելոցն
'ի ս̅բն երուսաղէմ և ծառայել ա̅ծա
կոխ տեղեացն ։ և հասեալ մերոյս ա
նարժանութե̅ 'ի կաթնամեղրաբուղխ
աւետեացն քաղ̅ք • մատուցաք երկրր
պագութի̅ սրբոյ տաճարի յարութե̅
ն̅ք̅ի, մեծի Յամատրան եկեղեցւոյն •
որէ մայր մեր և ծնօղ ըս արարչութե̅
ըս փրկութե̅ և ըստ նորոգման • իսկ և

1713

դահ տիեզերածագ ը̄հանրածաւալ
կաթողիկէ ։ այլև տուն և տեղի և օ
թարան, զենարան, դամբարան և բնա
կարան մարմնացելոյ բանին ա̄յ ։
Եւ թէպէտ ա̄մ եկեղեցեաց ասին
այսպիսիքս իսկա̄պս, սակայն համայնք
'ի սմանէ ընկալան ։ և սովիմբ եղեն,
և են և լինելոցեն ։ Օորօրինակ ա̄մ
շարժեալք յանշարժ շարժողէն ։ ո̄պ
երկնայինքն յաթոռոցն ։ լուսաւորքն
յարեգականէն ։ էակք ա̄մ յանեղ էա
կէն ։ գոյացեալքն 'ի միոյ գոյակէն ։ ան
հատքն 'ի տեսակէն ։ տեսակքն 'ի սե
ռէն ։ և սեռքն 'ի սեռականագունէն ։
Եւ սա՛է որ մինչ վերինն սիօն զար
դարեալ իջանէ 'ի ստորինս՝ ժողովէ
առ ինքն զա̄մ եկեղեցիս, ո̄պ մայր ըզ
զաւակսն աստեղանշոյլս և արեգակ
նափայլս՝ 'ի սնարան և 'ի կաթնամա
տոյց մաքուր և լուսասփիւռ ծոցի
իւրում ։ և հանդերձ զաւակօք ժողո
վեցելովք միանայ ընդ վերինն սիօն ։
և նովիմբ ը̄ փեսային իւր ։ Ընդ սմին

ԵՎ ՊՏԻՐԱՅԻ Պ ԵՐԵՍԱԿԱՆ ՊԱՆՋԵ
, ՎԵՐԱՆԵ ՊԾՈՆԾԵ , ՀՈՐԱԿ ՊՎՈՐԱՎ
ՈՆ Վ, ԿՈՒ ։ ՀԵՍՈՆԵ Պ ԻՍԱՆ . ԿՈՎ ՇՈՋ
ՎՈՃՐՈՆ Պ ՎՈՐԱՆ . ԵՎՊՈՈՈՈՃՐ ՊՇՈԵ
ԳՊՎԳ ՎԱՆ . ՏԱՎԵՎՈՆ ՊԵՎՈՆ ԿՈՍ
ՎԵՈՎՎՈՎ Պ ՝ ԵՈՊՈՆՈՋ , ԵՈՊՈՍՈՎ
ՈՊ՝ ԵԶԵՐԱԵՍՎԾ , ԵՎԵՐՕՆՈ , Հ ՊԾՊՎՈՏՈ
. ՏԱՎՋՐ ՊՍԸ ԵՎՇՈՎՆ ԾՎՆԳՍ ՎԵԳՎՈՈՎՈՈ
ՊՎՐՎՊ ԻՍՈՆ ՋՎԳ ։ ՊՏԱՐԱՎ ԵՈՋՈՎ
ՏՈՆ ՎՆՍՊՋ ՎԱՎԾՈՐ ՐՎՎՎՇ ՊՊՈՆՈՃՎՈ
ՆՎ ՎԱՎ ՈՎԳՊՎՈՏ ԻՍՎԳՊԱՎ ։ ԵՊՈՐՆԱԿ
ՐՀԵՈՎՈԾ ՍՇՎՐ ԱՍՍՈՐԱՎ ՝ ՊԿՈՆ
ԳՎՈ ՇՀՇՊՈՆ ՎՃՎ ՊԱՎԿՊՈ ՊՎՈՍՐՊՎ
ՈՏ ՊՎԾՈՆԾ ՏԱՃՎՈ ՏԱՇՈՎՈՆ ՊՐՆԱԿ
Վ, ՈՍՊՆՈՃՈՎԳԻ ՏՈԿ Վ ։ ՏԱՆՍԵՎՈ
ՎՊՏՈ ՊՎՈՍՈՒԱԿՈՎՈԳ ՊՎԿՈՎՈՊ , ՏՈՃԱԿ
ՈՏ ՊՏԱՎՈՆՎՈ Պ ՊՏԱՃՎՈ ՏԱՊՐՎՈՐ ՍՈՎ
ՏԱՎՎ ՎՕՃՆԳ ՀՏ ՀՐՎՋՐ ՀՊՊ Վ, ՈՍԳԵ
ԳԵՊՈՇՈ ։ ՈՎՐՎՈՆ ՊՎՋՈՇՎՍՇՈՍՎ
Ղ ՈՎԵՆՈ ՊՈՋՐՈՎՈ ԾՊՈՋՎՈՆ Ղ ԵՎՊ
ՏՈՐՈՆ ԵՊՈՆՈ ՎՈՍՈՎՈՊ ՎՎԵՈՈՎՆ ՀՈՆ
ՀՎՍ . ՏՈՃԱԿՈՏ ՊՏԱՃՎՈ ՎՀՈՆ ՊՈՎՈՊ
ԱՎՎ Ղ ՎԵՐԱՆՈՎԿՎԳ ԾՈԵԱՍՈՐ

ս̅բ այրն. և հուպ իսկ ինքեան ունե
լով զս̅բն սիօն և զս̅բն փրկիչ։
Եւ ընդ կողմն հիւսիսոյ զկաթողի
կէն աշխարհամատրան և զըղձալի բը
լուր սրբոյն գողգոթայի. ուր կախե
ցաւ խնծորն երկնային. և ճմլեցաւ
ողկոյզն արփիագեղ։ Յորում տարա
ծեալ բազէն հզօր՝ զբազուկ իւր դի
տելով ընդ հարաւ՚ի վր̅ սրբոյ տաճա
րիս այսորիկ։ Եւ ընդ կոյսն արևմը
տից զվանս սբ̅յ խաչին և զանապատն
մկրտչին։ և ինքն ո̅պ ակն շափիւզայ
՚ի մէջ սոցունց վերաբազմեալ։ պսա
կեալ և փառաւորեալ։ Ունի ներ ին
քեան և զգանձն երկնային զգլուխ
առաջին բաժակարբու մարտիրոսին
և սիրելի աշակերտին ք̅ի։ Ընդ նմին
և զս̅բ մարմին արդարոյն յակոբայ։
որքեն պայծառ լուսատուք ընդ հան
րածաւալ եկեղեցւոյն ք̅ի, և լուսա
ւորիչք կրկին գոյութեանց մերոց։
Եւ մանաւանդ նախախնամիչք զու
գակի կենաց մերոց. յաջ և յահեակ

քարոզիչք փառացն Յի. որոց չէ բա
ճական բան գովեստից մարմնեղէն
շրթանց։ Օի թէ անմարմինք ցան
կան հանդիսի սոցին՝ լեզու նիւթա
կան զիա՞րդ կարիցէ վստահապէս
անդր հպիլ։ Բայց արդ եկ և լուր
զլուրս զարմանալիս, զի այսպիսեաց
երանելեց քսամերձ գէկալաց գահն
և աթոռապահաց յարկն, այսինքն վե
րոյիշեցեալ պարծանաց տեղին ամե
նից՝ տաճար սրբոյն յակոբայ գեղե
ցիկն և փառաւորն՝ այնքան վշտօք
անշքացեալ և ցաւօք լցեալ եղև՝ի ձե
ռաց կողոպտիչ արծաթասէր մերայ
նոց չարասիրաց և սուտ անուն քրիս
տոնէից մեռեալ հաւատս ունողաց,
մինչ զի անհամեմատ գտաւ այլոց ցա
ւալեաց։ զի որք հարինն զնա՝ ագա
հութեանն ախտիւ՝ ոչ կամեցան թէ
մասն առողջութեան կայցէ՝ի նմա։
Բայց յայսմ ամի յորում անդր էհաս
ա՞վ մերս նըւաստութիւն զոր իվերոյ
իսկ յիշեցաք՝ սակաւ ինչ շնչառու

թի՞ եղև սրբոյ տանն այնորիկ. զի 'ի
գրաւ եդեալ անօթք սրբոյ տաճարին
և տեղիք նորա, այսինքն պարտէզք և
եկեղեցին ասորւոց և 'ի ս՞բ յարութե՞
միջի կանթեղքն որք առ ֆռանկսն ե
դեալ կային 'ի գրաւ, ազատեցան շնոր
հօք տ՞ն։ Եւ 'ի նոյն ամին 'ի ս՞բ զատ
կին մինչ ուղարկեցաք զբոլոր ուխ
տաւորսն՝ և մ՞ն սյաք գալստեան միւս
ամի ուխտաւորացն կրկին օգնութե՞
'ի բիւզանդիոյ, պատմեաց անտանօր
լուսարար սրբոյ տաճարին՝ զտեսիլս
հիանալիս. թէ 'ի հիւսիսոյ կողմանէն
եկն սաստիկ կարկտախառն հեղեղ.
և ողողեաց զգանձատուն սրբոյ աթո
ռոյս, և զտեղի սրբոյ գլխադրին։
Պատմեաց և այլ ոմն քրիստոնեայ 'ի
նոյն աւուրսն, թէ տեսի զկաթողիկէ
սրբոյ տաճարիս այնքան խոնարհեալ՝
մինչ գրեթէ 'ի քակտիլ մերձենայր։
Եւ մինչ մտախորհ լինէաք թէ զի՞նչ
արդեօք ցուցանիցեն տեսիլքս՝ յետ
աւուրց ոմանց անցելոց եկն գուժ

բօթաբեր 'ի կոստանդնուպօլսոյ՝ թէ
նաւն ուխտաւորաց յառաջ քան ըզ
ճանապարհորդիլն 'ի ծովն մեծ՝ խոր
տակեցաւ առաջի արակլիոյ ։
Եւ դարձեալ 'ի բիւզանդիա զայլ
նաւ վարձեցին. և նա ևս յետ քանիմի
աւուր մինչ 'ի տեղի իւրում էր հա
րաւ 'ի սաստիկ հողմոյ և բեկաւ ը̄ն
ողն։ Եւ լըւեալ զայսպիսի գուժալի
լուրս՝ յիշեցաք զբանս տեսլեանցն և
ապուշ մնացաք ։ և մինչ յայս վարա
նեաք՝ էհաս այլ իմն լուր չար քան
զառաջինն թէ ահա՛ ընդ ուխտաւո
րացն գայ անյագն 'ի չարիս բէլն եր
կըրորդ՝ պալը քէսէրցին փոխանորդ և
վէքիլ. և յետ սակաւ աւուրց եկն ե
մուտ 'ի ս̄բ քաղաքն ունելով 'ի հոգի
և 'ի մարմին իւր զբազմութի̄ լեգէօն
դիւացն ։ կրկին նաբուզարդանն և
չարագոյնն քան զհրէայսն ։ զի նոքա
զպատմուճան փրկչին մերոյ ոչ պա
տառեցին խնայելով 'ի նա, իսկ սա՛ ա
մենևին անխնայ կողոպտեաց զզարդ

սբ̅յ տաճարին. մաշելով զնս̅ 'ի հուր
և 'ի սուր: որ ուտէր և մանրէր, և ըզ
մնացեալն առ ոտն հարկանէր ըս տես
լեանն դանիէլի. Ա՝ երկացեալն 'ի շնոր
հաց՝ մերկացոյց զիսկուհի հարսն ս̅բ
յամենից զարդուց: օձալեզու պիղծն
որքան բաւեաց՝ բարուրս կուտեաց
'ի վերայ բարեկրօն միաբանից:
Ի ցեալն ա̅մ չարեօք զայս բարբառ
արձակէր առ ամենեսին թէ զինչ որ
ասեմ կամ առնեմ՝ մի խօսիք բնա
ւին: Բ՝յս նոր հրէայս և հին հեթա
նոսս եմուտ 'ի տաճարն ա̅յ և եհեղ
շուրջ զնովաւ զարիւն ժահահոտ 'ի
բերանոյ իւրմէ: Գոյին ընդ նմա և
արբանեակք իւրապիսիք. որք ոչ յա̅յ
երկնչէին և ոչ 'ի մարդկանէ ամաչէին:
որք 'ի վերայ հին չարութ̅ե իւրեանց
զոր անցուցին ընդ ս̅բ տունն՝ սմա
ևս եղեն նպաստք չարութ̅ե. և աղ
ճեսաբարոյութ̅ի պատրէին զպարզա
միտ ազգս մեր Ուստի տեսել խեղճ
և ողորմելի միաբանից թէ 'ի քակտիլ
կթ առեալ

առեալէ 'ի հիմանէ սուրբ տունն 'ի
ձեռանէ նորին՝ եկին իմիասին լցեալ
զաչս իւրեանց արտասւօք և եդեալ
զձեռս 'ի ծնօտի խորհուրդ բերեալ
'ի միջի և հնարս իմացեալ կոտորե
ցին զկնիքն պարտուց. որով կնքէին
վէքիլ կոչեցեալքն անօրէնք ձեռնա
գիրս և տային 'ի ձեռս այլազգեաց,
և առնուին դրամս 'ի նոցանէ ո̄պ թէ
փոխ սրբոյ տանն. և մսխէին իւրե̄նց
պիտոյից: որպէս և այս վերոյիշեցեալ
չարն առնէր զնոյն կերպ չարաչար
ագահութ̄ք քան զառաջինսն: վ̄ն որոյ
գրեթէ կնիքն այն լինէր պտ̄ճռ պար
տուցն աճելութ̄ե: Եւ յետ կոտորե
լոյ զկնիքն զայն՝ աղաչեցին զմեզ 'ի մի
բերան հարկադիր ստիպմամբ միա
բանիցն բազմութ̄իք դառնալ 'ի բիւ
զանդիա՛ և պատմել զաղէտ տառապ
ման տանն սրբոյ՝ և հնարս իմանալ
ա̄վ ազատման նորին 'ի ձեռաց անյագ
կերողացն. և յա̄ռջին պայծառութ̄ին
անդրադարձուցանել զտունն տիեզե

րաց:

րաց։ Եւ մեր տեսեալ զխղճութիւն
տանն տառապելոյ՝ և զաղէտ գահին
ա՜յ և զաղաղակ միաբանիցն շարժե
ցեալ՚ի գութ սբ՜յ տանն ա՜յ որ միշտ
կայր սևեռեալ յոգի իմոյս անարժա
նութե՜ յառաջ իսկ քան զայսոսիկ,
ո՜պ գրեթէ՚ի մանկութէ՜, ելեալ՚ի սբ՜յ
քաղաքէն հասաք ա՜վ՚ի բիւզանդիա։
և պատմեցաք զա՜մ աղէտ ս՜բ տանն ։
Եւ լբ՜եալ արանց բարեպաշտից քա
հանայից և իշխանաց և առ հասարակ
ժողովրդոց զտառապելութի՜ և զկըս
կիծ սրբոյ տանն, ո՜պ և իցէ հնարիւ
խորհուրդ առեալ՚ի միջի արարին զա
ռաջնորդութի՜ բիւզանդիոյս՚ի վերայ
մերս խղճութե՜ վասն օգտի և շահու
տանն սբ՜յ ։ և թ՜պտ չէր ախորժ մեզ
այս գործ, բայց առաք յանձն՝ զի
բաժանիցի երուսաղէմայն պատրիար
գութի՜՚ի կոստանդնուպօլսոյ որ եղև
իսկ տ՜ն յաջողմամբ ։ Եւ մեր յանձն
առնլոյ ըստ խնդրոյ ամենից զայս՜պսի
գործ՝ հաւանութբ՜ և հայցւածովքն

հա՜ ամե

ամենից արարին զպատրիարգութ̅ի
սրբոյ գահին երուսաղէմի 'ի վր̅ ար
ժանաւոր անձին տ̅ն Գրիգորի հօր
մերոյ երջանկի։ Որև նա հրամանաւ
ծայրագոյն քահանայապետին և մե
ծաշուք հայրապետի տ̅ն Ը̅ծատրոյ
սրբազան կաթողիկոսին ա̅մ հայոց՝
և հրաւիրմամբ բոլոր արամեանս գրո
հից էմուտ 'ի գերութ̅ի և ի ծառայու
թիւն ա̅ծաբնակ տաճարի և մեծի ա
թոռոյ սրբոյն յակոբայ։ Որք և այժմ
աւասիկ կամք 'ի պաշտօն ծառայու
թ̅ն տ̅ն զօրութեան տանն սրբոյ կա
պեալք առ միմեանս հոգւով և մարմ
նով. և եղեալք ողորմելոյ արժանի վ̅ս
փրկութեան սրբոյ աթոռոյն։
Եւ յայսմ ամի որէր թիւն ռ̅ճ̅կ̅ը̅,
ազգն դաղմատացւոց և յունաց առին
հրաման 'ի թագաւորէն նորոգել ըզ
հնութ̅ի աշխարհակեցոյց տաճարի
սրբոյ յարութ̅ն ք̅ի. ընդորս և մեր
ընկալեալ զնոյն հրաման նորոգել ը̅
վերոյիշեցեալ ազգացն զբաժինն մեր

'ի նոյն ս̅բ յարութեան տաճարին։ որ
կայ այժմ 'ի շինման և 'ի նորոգման։
Եւ մինչ սկսաք ժողովել ողորմութիւն
'ի բարեպաշտից տեղւոյս վ̅ս̅ գործոյ
նորոգութեան սրբոյ տաճարին՝ յու
նիսի ի̅գ̅ յանկարծ հանդիպմամբ 'ի
մէջ գիշերի անկաւ հրայրեցութի̅ 'ի
կէտիկ փաշա կոչեցեալ սահման քա
ղաքիս՝ և յա̅ռ̅ջս բազումս բաժանել
այրեաց զբազում տեղիս և զբնակու
թիւնս. մանաւանդ զողորմելի ազգիս
մերոյ ջընջեաց զբազում տունս, և
կապեաց զամենեսեան յաղքատութե̅
ո̅պ յերկաթս։ որև 'ի վերայ այսց դառ
նութեանց այրեաց զբազմամարդ և
զհռչակաւոր եկեղեցի սրբուհւոյ
ա̅ծածնին. և խաւարեցոյց զշուսա
տու ակն մեր։ Բայց որ էհարն զմեզ
ըստ մերս մեղանաց, ողորմեցաւ դար
ձեալ ըստ իւրն գթութեան և ողոր
մութեան։ զի հաճեցոյց զգթասիրտ
արքայն և ըզփոխանորդ նորին, որք
ետուն հրաման նորոգել վերստին

զնոյն եկեղեցին ։ որքև ահա այժմ
կամք ա̅վ 'ի վերայ գործոյ նորին շի
նութեանն՝ սպասելով կատարմանն ։
Որև 'ի սոյն վերոյիշեցեալ թվին որ է
ռ̅ճ̅կ̅ը̅, տնօրինմամբ հոգւոյն ա̅յ մեք
նըճաստ ծառայք տ̅ն վերոգրեցե̅լ գրի
գոր և յօհաննէս սպասաւորք բանի
կարի և յոյժ տենչանօք հրամանաւ
մեծի և տիեզերահռչակ ծայրագոյն
Քահանայապետին մերում. գահա
կալի սրբոյ ընդհանրածաւալ Բռա
քելական Ա̅ծ̅աէջ՝ և լուսահեղոյս
Գահին Սբ̅յ Լ̣ջմիածնի Տ̅ն Ա̅ծ̅ա
տրոյ՝ Սրբազան Պատրիարգին և Կա
թողիկոսին Հօրն հասարակաց. ե
տուք տպել և՛ի լոյս ածել զգրգուկս
զայս որ կոչի Ջ̣ենոբ պատմագիր ։
Ջ̣ի գոնէ մօր մերոյ զմեզ ծնողի լո
մայեկ իմն ընծայեսցուք. և անբաւ
երախտեաց սբ̅յն Յօհաննու մկրտ
չին և սբ̅յն Գրիգորի զմեզ 'ի կեանս
կոչողին իբրու կաթլիկմի առ նըճի
րեսցուք ։ Որոց գրաւեալեմք 'ի ծա

ռայութիւն անդստին 'ի մանկութենէ
անտի. և տեսեալեմք բազում անգամ
սքանչելիս հիանալիս 'ի սրբութենէ
նոցին ։ և երախտիս անբաւս ։ զորս
տեսաք և տեսանելոցեմք և ս ըստ
անկասելի յուսոյն մերոյ ։

Որդ որք ընթերցեալ զսա օգտիջիք
ինչ 'ի սմանէ՝ յիշեսջիք 'ի Տ՞ր զվեհա
փառ զսրբասէր և զբազմարդիւն ա
ռաքելաշնորհ քարոզն վերոյիշեցեալ
զվարժապետն մեր և զուսուցիչ և ըզ
հայրն իսկ մերս սնուցման ըս հոգւոյ՝
զտ՞ր Վարդան տիեզերալուր և զա՞ծա
բանութեան վարդապետն ։ և զմեզ
զնորին ձեռնասուն որդիքս հանդ՞րձ
ծնողիւք մերովք ։

Հուսկ յետոյ քան զա՞մ՝ զերկոսին
որդեակսն մեր զտէր թովմասն և ըզ
տէր երեմիայն . որք դեգերին միշտ
'ի դրունս ընթերցմանց ա՞ծաշունչ
տառից ։ Եւ որք յիշէքդ՝ լիջիք յիշե
ցեալք 'ի Քէ Յէ յուսոյն մերմէ
յաւուրն այցելութե՞ հանդերձ ննջե
ցելովք ձերովք ։ Ամէն ։ Հ՞ Յի

եւ յարեալ յաղօթս առաքելոյն
նոքա սէգեան պատրաստեսցուք զի
զիրենքեան նոսա զկնոջս զիրենեանս
մատուցեալ հաղորդեսցուք առաջեալ
զանձինս եւ հոգւոքդիցն եւ զմարդոյն
եւ եւ զարդարեալ զիրենեանս եւ զամ
ենայնս . հրամայեալ նոցա զոր
ասեն նոքա զկարգաւորեալսն յարդ
յանդիմանեալ . եւ զարդ ասացեալն յաղօթս
արարեալ զամենեսեան զարդարեալսն արան
զի զամենայնիսն ասեն եւ նոքա
զամենայնիսն զարդարեալսն զեղեալ
եւ զարդ զիրենքեանս զիրենեանս
յանձնեալ ասացեալ զիրենքեանս ասեն .
եւ զարդ զիրենքեանս զամենայնիսն
ասեն եւ . ասեցուք զիրենքեանս ՝՝
զիրենքեանս զարդարեալս զարդարեալս ասարք
ասեցուք զարդարեալս զիրենքեանս զիրենքեանս ՝՝

✠

Յիշատակարան տպողի։

Օգնութ՟ և կարողութ՟ ամենա
զօր արարչին, և մաղթանօք ամէներ
ջանիկ և միշտ կուսին Սարիամու
ա՟ծածնին, իսկև Հայցմամբ սրբոյն
Յօհաննու կարապետին, և սրբոյն
Գրիգորի մերոյ լուսատուին, է հաս 'ի
կատար տպումն պատմագրքիս զե
նոբայ 'ի զՀարճութ՟ բանասէր ան
ձանց։ Ի՟ թվականոջ ռ՟ ճ՟ կ՟ ը՟ին։

✠

'Ի հովհաւապետութեան Գերագահ
աթոռոյ սրբոյն Իջմիածնի, տեառն
Ա՟ծատրոյ Երջանիկ Ա՟ծաբան և
սրբազան Կաթողիկոսին ամե
նայն Հայոց։

Եւ 'ի պատրիարգութ՟ սրբոյ մեծի
աթոռոյն Երուսաղէմի, տեառն Գրի
գորի սրբազան և ա՟ծաբան արք
եպիսկոպոսի։

(1648)
1719

Իսկ 'ի վերադիտողութեան բազմա
մարդ քաղաքիս Կոստանդնուպօլսոյ,
վսեմական քարոզչի տեառն Յօհան
նիսի ա̅ծաբան վարդապետի։

✠

'Ի տպարանի ամենամեղ դպրիս գրի
գորի մարսըճանեցւոյ. 'ի կոստանդնու
պօլիս քաղաքի. ընդ հովանեաւ ս̅բ
Ա̅ծածնի բազմահաւաք
եկեղեցւոյն։

Արդեամբք և ծախիւք նորին հեղի
նակի տեառն Յօհաննիսի վերոյիշե
ցեալ բաբունապետի։

Ա՛րդ՝ որք հանդիպիք սմա յիշեցէք'ի
տ̅ր զորդեակնիմ զշարօղ գրոց գըր
գոյս զներսէսն, և զտըպազարկ յա
կոբ դպիրն. և զմրահար եսային. և
զփոքրիկ որդեակնիմ զԹագվորն
համայն ննջեցելովք իմովք յիշել ա
ղերսեմ. և գուք որ միով հայրմերիւ
յիշէքդ՝ յիշիջիք'ի նմանէ յաւուր ար
դար դատաւորութեան նորին։

Ամէն։

Հը Յանկ

✠

Յանկ և ցուցակ գրքոյս ըստ հա
մարոյ երեսաց թղթոցն։

✠

Գրել սրբոյն գրիգորի առ ղևոն
դէս։ Թ Ա
Գրել սրբոյն ղեւոնդեայ առ
սուրբն գրիգոր։ Ժդ Բ
Գալ թղթաբերացն առ սուրբն գրի
գոր։ Ժզ Գ
Գրել սրբոյն գրիգորի առ ասորւոց
վարդապետսն։ Ի Դ
Առաքումն թղթին զոր գրեաց ս̅բն
գրիգոր։ Ի̅դ Ե
Աղօթել սրբոյն գրիգորի վասն ամ
փոփման նշխարաց սրբոց
առաքելոցն։ Ի̅է Զ
Յայտնել նմա հրեշտակի տ̅ն՝ զտեղի
նշխարացն։ Ի̅թ Է
Լսել բեկտորի և այլոցն զիրս պա
տերազմացն։ Լ Բ
Գրել ն̅ց առ ս̅բն գրիգոր։ Լ̅ա Թ
Ճ Հգ Հրա

Հրամայել սրբոյն գրիգորի զենոբայ՝
գրել զխնդիրս նոցա։ լգ Ժ
Գրել զենոբայ ըստ Հրամանի սրբ
բոյն գրիգորի։ ԼԶ ԺԱ
Սկիզբն սլատմութեան զոր զենոբ
սկսանի։ ԼԸ ԺԲ
Տանիլն բուրդարայ զմանուկն գրի
գոր 'ի կեսարիա։ խԹ ԺԳ
Գնալն սրբոյն գրիգորի 'ի խորտակել
զբագինն գիսանեայ։ խԸ ԺԴ
Յայտնիլ նշխարացն զոր պահեաց
ՍԲն գրիգոր։ կ ԺԵ
Ընդօթել սրբոյն գրիգորի վՍ անյայտ
մնալոյ նշխարացն զորս
թաղեաց։ կգ ԺԶ
Ընդաքել տրդատայ զօրս ընդդէմ
հիւսիսոյ արքային։ Հգ ԺԷ
Խնդրել տրդատայ և սրբոյն գրիգորի
զանտօն և զկրօնիդէս։ ԺԲ
Պատերազմ տրդատայ ընդ զօրացն
գեդռեհոնի։ ՃԴ ԺԹ
Մենամարտիլն տրդատայ ընդ գեդ
ռեհոնի։ ՃԷ Ի
ՃՃԴ Վասն

Վասն թէ ոյքէին որք յաջորդեցին
զտեղի վանից սրբոյ
կարապետին։ ղդ ԻԸ.
Վասն կնոջն վարդպատրկայ արծրու
նեաց իշխանին։ ղզ ԻԲ.
Սարտ նիհորճէնի ընդ մուշեղայ։ ճգ
Ջարախօսութիւն մօրկայ առ խոս
րով։ ճդ ԻԳ.
Գալն միհրանայ պարսից զօրապե
տին 'ի տարօն։ ճզ ԻԵ.
Աղօթել սրբոց եօթանց խոտաճա
րակացն։ ճը ԻԶ.
Նահատակութիւն եօթանց սրբոց
խոտակերացն։ ճժա ԻԷ.
Որսալն վահանայ իմաստութ՚ ըզ
միհրան։ ճժդ ԻՐ.
Վախճան մուշեղայ. և նստիլ վահա
նայ 'ի տեղի նորա։ ճլ ԻԹ.
Գալն վախթանկայ 'ի տարօն երե
սուն հազարաւ։ ճլ՚ Լ.
Թուղթ վահանայ առ վախթանկ։ ճլդ
Պատերազմ վահանայ ընդ ռահա
նայ։ ճլզ ԼԲ.
ճձե Պա

Պատերազմ սմբատայ ընդ զօրացն
վախթանկայ 'ի տարօն։ ՃԽԸ Լ.Գ
Գալն սուրէնայ եղբօրն վախթան
կայ 'ի տարօն։ ՃԽԸ Լ.Գ
Կտրելն վարազայ պալունեաց իշխա
նին զգլուխն սուրէնայ։ ՃԾԲ Լ.Ե
Մարտ սմբատայ և վարազայ ընդ
պարսիկսն։ ՃԾԵ Լ.Օ
Վ՞ գալստեանն տիգրանայ. ՃԿԲ
Հնարն վահանայ։ ՃԿԶ Լ.Բ
Վախճան սմբատայ։ ՃՋԳ Լ.Թ
Վ՞ գալստեանն վարդուհրայ։ ՃՀԴ

✠

Իսկև զսրբագրօղ սորին բազմաշ
խատ՝ զպաղտասար դպիրն հան
դերձ ծնողովքն միով հայր
մերիւ յիշեսջիք 'ի Տ՞ր։

Z.12.2749.18

Գ. Վ. ՊԻՊԼՊԻԼԵԱՆ

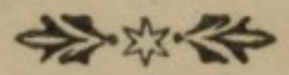

ԹԻՒ 1105

ՆՈՒԷՐ .....

ԳԻՆ .....

ԹՈՒԱԿԱՆ .....

Ex Libris

Bishop Shahe Ajamian

Ի ԳՐԵԱՆՑ

ՇԱՀԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԱՃԷՄԵԱՆ

Թիւ. 6-128

81